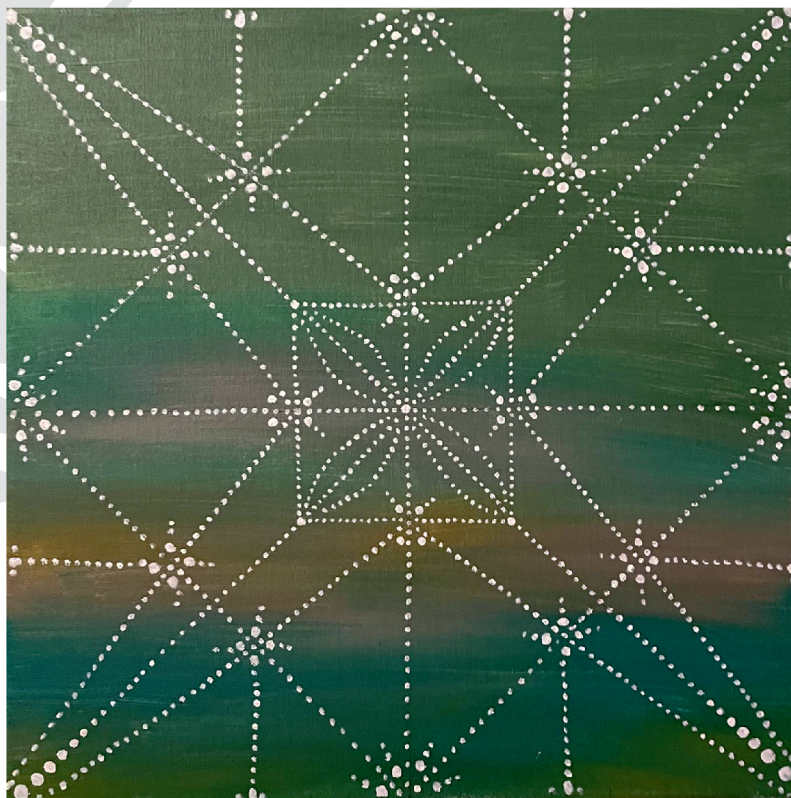

Irodalmi Jelen

XXI. évfolyam, 242. szám

2021. DECEMBER

Irodalmi Jelen

Szerkesztőség és kiadó:

310085 Arad, Eminescu utca 55–57.,

1081 Budapest, Rákóczi út 59. 3/5.

tel.: +40-257-280-751, +40-257-280-596 (fax),

<http://www.irodalmijelen.hu>, ij@irodalmijelen.hu.

ISSN: 1584-6288

Kiadja az **Occident Média Kft.**

Főszerkesztő: **Böszörményi Zoltán**

Főszerkesztő-helyettes: **Bege Magdolna**

Munkatársak: **Varga Melinda** (vers, interjú), **Bene Zoltán** (próza),

Laik Eszter (helyszíni tudósítások, műfordítás, esszé),

dr. Hegyi Pál (tudomány, esszé), **Kis Petronella** (kritika),

Szócs Tekla (fotó)

Olvasószerkesztő: **Hudy Árpád**

Lektor: **Jámbor Gyula**

Örökös munkatársak: **Faludy György, Makkai Ádám,
Méhes György, Szócs Géza**

Rendszergazda: **Csipkár Nándor**

A borítón **BÖSZÖRMÉNYI PANNA** alkotása

Böszörményi Zoltán

Orpheuszi álom karácsony éjjelén

*Az orpheuszi álom
képekbe zár.
Káprázat, mérték, ihlet:
poétikai arzenál.
A játék tétje jóslat,
majd eldönti az Úr,
mi a rím és hasonlat.
Dobok vad ütemére
tigrisek szelídülnek.
Szemfényvesztő varázslat,
a mámor készülóban:
virtuóz örület,
csak magányt szülhet.*

Égi látomás

*Még nem alszol, gyertya serceg,
a fény sem henyél.
Kiment a házból,
bezárta maga mögött az ajtót
a remény.
Amerre jár,
szétszórt titkokat takar az avar.
Mint apád egykor,
súlyos szavakat cipel
erős vállán az idő.
Halkul a táj,
csak lépteid visszhangzanak.*

*Kondul a harang,
fejvesztve rohannak feletted a hívő
fellegek.*

*Selymes hamu száll
mélázó szelek hátán,
árnyadba kapaszkodnak
csupasz karjaikkal a fák.*

Fenn lehullott a hó.

Fehér papíritatós a hegygerincen.

*Lépteidre felrezen egy bokor,
égi látomás remeg szemében.*

Szünet

*Istenek
ülnek le velem
ebben a döbbenetben
szüleim kezéből a kardot kiszedik
tisztára mossák tekintetünket
és egy kicsit
minden megpihen*

én

hiszek ebben a szünetben

Ünnepi zsoltosma

uram

ne vedd kezedbe bűneimet

ne adj megnyugvást

kékbe öltözött gondolataimnak

uram

szórj inkább a végtelenbe

a kitapinthatatlan űrbe

ahol a lélek

a súlytalanság állapotában

nem omlik össze

A pont

a pont

melyből a mindenség lett

benned is

bennem is

ott szendereg

ha összeillesztenek

engem

és téged

kiteljesedik a kép:

mi

a mindenségben

lelkünk

lélekszakadva fut

Novák Valentin

Viselje el, fiam!

(A költő és a terapeuta találkozása)

*Játszódik Budapesten, a Hermina út
35/b szám alatti Róheim-villában, 1933 körül*

Erősen feszengett a gesztenyefák alatt. A nagy meleg nem ért el ide, a kicsiny kerti tavacskához. Bár a tudós azt mondta neki, várja meg a terasz fonott karszékeiben, de ott nem bírt megülni. Az túl úri volt, túl nagypolgári, túl zsenánt egy ilyen proletárfinak. A délutáni nap lombkoronán átszüremlő vékonyka pászmái furcsa foltokban álltak össze a fekvő, mezítelen női szobor időtlenségbe ridegült testén. Sokáig nézegette a fény-árnyék játékot, melyet a meg-megiramodó szél borzolt az akt kőbőrére. Már negyedórája várakozott. A Hermina úton néha elsuhant egy hangosabb automobil. A liget felől felhőtlen kedvű fiatalok kiáltottak bele a hívogató életbe, de a csókpuhaságú neszek már nem jutottak el ide. A fiatalember gyűrött zakójának zsebében egy könyv árválkodott, csak ennyi látszott belőle, az is fejjel lefelé: *A csurunga népe*. Kezét tördelte. Megpróbált malmozni. Hüvelykjei összeakadtak. Aztán egymásba fonta törékeny ujjait, de azok nem szívelték egymás közelségét, szétnyíltak, s a két felszabadult tenyérbe beletemetődött egy hosszúkás arc, egy beesett ábrázat. Nagyot sóhajtott, miközben kezével végigsimította járomcsontját, de oly erővel, hogy feltételezhető, ez a simítás inkább fájdalomkózos volt. Nehéz súlyokat érzett a homloka mögött, melyek a mütavacska vize felé húzták. A szemét is oly erővel dörzsölte, szinte hallatszott a szaruhártyát nedvesítő folyadék csattogása. Aztán zsíros fürtjeibe kapaszkodott. Először homlokába rántotta a haját, majd kényszeresen a koponyájához simítgatta. A kőpad, melyen ült, taszította hidegével. De mit tehet? Róheim azt mondta,

itt várja meg, egyrészt, mert nagy odabenn a felfordulás, másrészt, mert épp most kapott egy hívást a pszichoanalitikai egyesületből, megpróbálja rövidere zárni a beszélgetést, és siet ki a kertbe. Legszívesebben elindult volna. Neki a városnak, a délutánnak. Nem bírta a várakozást, főleg emberekre nem szeretett várni. A várakozás bizonytalansága elkedvetlenítette, idegesítette. Ha már benne volt a történesekben, nem gyötörték annyira a kételyek... A földön gyatra ritmust vert kitaposott cipőivel, melyek a hangyák kedvelt ösvényeit zárták el. Úgy érezte, ez a várakozás szétesésbe torkollik. Már dél előtt is furcsa érzetei támadtak. A *csurungát* olvasta egy kávéházban. A Körúton úgy érezte, beavatási táncot kell járjon. Odaszaladt volna egy-két kiszemelt emberhez, hogy kézen ragadva őket visszafelé fussanak. De nem, előbb felállította volna őket sorban, hogy felmesse péniszük fonákját. És úgy... Sebtiben... Akár az elvérzésig, és tovább... Táncolt volna maga fölött, a beavatatlan fölött. Mert ő egyszerre több helyen is ott van, hogy így messzire űzze magától az odaérés és az eltávozás bonyodalmaival. Tulajdonképpen képes az egyidejű megjelenésekre, akár a szentek. Miért ne lehetne beavatandó és beavató egyszerre? Most is, hisz... Arra kéri majd Róheimet, hogy foglalkozzon vele. Pedig ő mindent ért, az egész élete foglalkozás önmagával, önmaga részeivel, ő a szómágus, az öngyógyító, az önfelgyújtó és önreflexió-feljegyző, a nagy *ön*, amely hol rávetül a világegészre, hol csíra kicsinységűvé roskad. Mint mikor a homokot nagy igyekezettel próbálja összetapasztani a gyermek, de ahogy tenyerét elveszi a formától, az elkezd az itt-ott orvul meglapuló száraz homoktelérek mentén darabjaira hullani. Hosszasan nézte a nőalakot formázó szobor domborulatait. Lábában megfeszült az izom, agyában idegként feszült a gondolat, indul, nem bírja ezt a várakozást. Csillapíthatatlan dühöt érzett. Ez is kibabrál vele. Ez az ember, akit tisztelt, ha csak a távolból is. Cipője talpa erősen nekiszorult a kavicsos földnek, mintha elrugaszkodni vágya, teste is összegömböült, tenyere hozzáfehéredett a márványhoz... Karjának izmai rángtak, most, most elindul, feláll. Mert nem is kell ennek az embernek az elismerés, meg mit is ér az ő dicsérő szava, és mit is vesztegeti az idejét, vannak más analitikusok is, legfeljebb visszamegy Rapaport

doktorhoz... És nem mondja el, mekkora tisztelője, olvasója és ér-
tője, s hogy verseibe miképp rejtette el azt a töménytelen tudást,
amit már a Varázserő-kötetben is meglebegtetett a mester, és nem
mondja el, és nem mondja el, és nem...

Akkor kinyílt a terasz üvegajtaja, és a mellvédhez lépett a tudós.
Karjait szétterpesztve támaszkodott, ahogy szemével a költőt ke-
reste. (Lehet, elment, és ezen sem lepődnek meg, vagy fél órát vá-
rattam.) De nem, a tavacska melletti kőlócán ült. Ugrásra készen.
(Mennyire feszült ez a fiatalember, mint a versei, melyek mint a
szabadasszociációk ugrálnak a lélektől a csillagokig, a galaxisoktól
a földre és vissza...) Még meg sem szólalt, de jobbával már intett:

– Fiatalember, József úr! Ne haragudjon, de elhúzódtok a dolog,
remélem, megbocsát. Jöjjön inkább fel, ide a teraszra, hozatok
egy kis bort, pogácsát, itt nyugodtabban tudunk beszélgetni...

– Á, igen... Végzett? Mehetek? Már azt hittem, meg is feled-
kezett rólam...

– Jöjjön csak, itt tényleg kényelmesebb. Az a zug inkább a kül-
világot kizáró szerelmeseknek megfelelő, akik a kényelmetlensé-
get is elviselik csak azért, hogy egymásba forrjanak.

– Akkor...

– Akkor üljön ebbe a fotelbe, így nem süt a szemébe a nap.
Mindjárt lesz borunk is.

– Én nem innék...

– Ha nem, hát nem. Nekem jólesik így késő délután, felsrófol-
ja, persze csak mértékkel fogyasztva, a fantáziát, sőt, olyan ötle-
teket hoz, amely még a tudósnak is fontos, megvilágít dolgokat.
Apám birtokáról való... Szóval? Mi járatban, József úr?

– Hát, tulajdonképp... több dolog miatt is... csak nem tudom,
érdemes vagyok-e...

– Mire is?

– Itt a könyve, Róheim úr. Ebbe szeretnék egy dedikációt, meg
néhány meleg, ajánló mondatot.

A csurunga népe azonban valahogy beakadt Attila zsebébe. A sar-
ka kiszakította a kabátzseb bélését. Rángatni kezdte, de a könyv nem

mozdult. Egyre jobban kapkodott. Húzkodta, de a könyv nem mozgott. Rémuló szemével a csodálkozó Róheimet nézte. A könyv nem mozgott. Felpattant a fotelból, majdnem leütve az asztalról a poharakat és tányérokat. Lerángatta magáról a zakót. Valahogy fehér inget is sikerült kirángatnia nadrádjából, aztán úgy, ahogy volt, hányavetin, szétesve, visszazötytyent a fotelbe. Ölébe ejtette a zakót, de most a zsebet nem találta. Érezte a könyv nehezét, de a zsebet nem találta... Idegesen rángott az arca, valamit motyogott is az orra alatt...

– Nyugalom, fiatalember, nyugalom, nem kerget minket a tatar. A pogácsánkból csak eszik. A libatepertőst a mi szakácsnénk készíti a legjobban az egész Hermina úton...

– Nem, nem eszem. Köszönöm. Nem eszem, nem iszom két napja, ma sem eszem. Igen, ide beakadt, látja, ebbe a fránya bélsébe. Itt van, Róheim úr.

– Á, *A csurunga népe*. Talán már olvasta is?

– Ebbe szeretném, ha írna még valamit, amivel megtoldja az üzenetét, személyemre szabja...

– És olvasta, József úr?

– Hoztam volna, ha nem olvasom?

– Miért emeli meg a hangját, József úr, itt teljes a nyugalom, ez a város legzöldebb öle...

– Bocsánat, Róheim úr, bocsánat, csak nagyon idegesít, ha a tárgyak kibabrálnak velem.

– Van így, velem is előfordul. Ha beragad a billentyű az írógépen, hát, azt nem lehet szó nélkül hagyni, főleg, ha egy jeles gondolat közepén teszi mindezt. Egyébként azért kérdeztem, mert találtam én már antikváriumban könyvemet, amit előző nap dedikáltam a tudóstársnak. S nem feltétlen a szegénység vitette vele oda. Gyorsan olvasok, de azért egy nap nekem is kevés egy ekkora munka átrágásához.

– Olvastam, nyugodt lehet, s nem is szándékszom túladni rajta. Becses darab. Verseimben szívesen felhasználnám, hiszen hat rám, kedves uram.

– Megtisztelő. Magam is olvastam a verseit, s mondhatni különösek, de még egy ilyen egzakt elmének is üzennek valamit, nem is keveset. Csak egyet kifogásolhatnék...

– Igen?

– Hogy is mondjam? Mintha túlságosan közeledne a politikához. De a politika percemberséghez vezet. Biztosan tudja, hogy ebben a villában ölték meg gróf Tisza Istvánt. Mekkora elme volt, csak abból a néhány rövid beszélgetésből is kiderült, amit folytathattam vele. Mégis, hogy rágalmazták, hogy gyűlölték, a fejlődés, az elszakadás kerékkötőjének tartották, a háború okának nevezték. Aztán lelőtték a házukban. Sokadszorra sikerült. Pont itt. Aztán perre vitték kétszer a halálát, még tanúskodtam is. A halála politikai apropó lett. Károlynak, hogy bebizonyítsa, semmi köze a merényletnek, az új korszak pedig azt akarta bizonyítani, nem hagynak megtorlatlanul semmiféle vörös disznóságot. Szegény grófnak már mindegy volt. Elenyészett egy, tulajdonképp, reneszánsz ember, mert a politikával magára haragította a felajzott egynapélőket... Egy puritán úr veszett...

– Ha megengedi, azért egy reneszánsz embernek több affinitása van a művészetek iránt. Ha jól tájékozódtam, ő megmaradt az aranyi mederben.

– A modernnel nem volt megbékülve, még erről is diskuráltunk, Ady Endrét meg egyenesen ki nem állhatta, tehetségtelennek, felforgatónak, gerinctelennek tartotta. De térjünk vissza magára, kedves barátom, ne merítkezzen annyira a politikában, mert nem tudhatja, kinek vagy kiknek az érdekeit fogja kiszolgálni. A hivatásos politikacsinálóknak, egy-két nagyobb formátumú alaktól, példának okáért épp Tiszától eltekintve, koronként szükségük van szócsövekre, akik hitelesítik zagyvaságaikat, előbbre lendítik érvényesülésük szekerét, s ők, általában, a könnyen lelkesedő, de sokszor naiv művészeket használják fel. Magam is belekeveredtem a Tanácsköztársaságba, ha szőrmentén is, ez aztán meghatározta a további pályám. Mondhatom, ha nem kapom a hercegnői támogatást, talán meg is feneklik a munkásságom, s maradok savanyú szobatudós. Nekünk, a szellem embereinek nem szabad alábozsátkozni a mindennapok ócska harcaiba. Higgyen nekem, fiam.

– Kiábrándultam már minden eszméből. Fasizmus, kommunizmus, vörös terror, fehérterror, egyre megy. A nép érdekel

még, ahonnan jöttem, a mosónók, a szappanfőzők, a suszterek világa, kontra a kapitalistáké. És a végtelen... Amiben mindez a tragédia ott vergődik... Csak hagyjanak élni! Csak hagyják az embert, a sértett ént, hogy nyugton nyalogathassa sebeit. Ezt gondolom sokszor. De ez olyan kor, hogy a világ gyémánttengelyét is kirágják, kirángatják, nemhogy a magamfajta poétát békén hagynák. Ellene kell írni ennek! Nincs egy zug, ami menedéket nyújtana, nincs egy öl, ahol ellankadna a feszült elme, nincs egy békességes hang, ami megnyugtatna. Hosszú ideje maga az első, aki olyan hangon szólít meg, hogy még a hirtelenségem is feloldódik benne. Valójában azért jöttem, mert analízisbe szeretnék járni magához. Egy ilyen felkészültségű intellektus, s most már arról is meggyőződött, hogy egy ilyen nyugalomú ember, megmenthetné a lelket az elkövetkezendőknek. Még lennének terveim, csak az erő hibádzik. Zaklatottak a mindennapjaim, zaklatottak a gondolataim, magam sem tudom, hogy a szabad asszociációim szabadok-e még, vagy azokat is determinálja a kor, meg a magam kórképe.

– Attila, most már egészen nagy költőnek számít...

– Ugyan már, mit akar ezzel mondani?

– Viselje el, barátom, viselje el! „Koromorrú bikát fejtem / rege, róka, rejtem / sorsot nézni bikatejben / rege, róka, rejtem / Hét csöböröm jó vasában / rege, róka, rejtem / lobot vetött habosában / rege, róka, rejtem...”

– Hihetetlen. Maga engem idéz?

– Ezt szívesebben, mint a *Munkát! Kenyeret!* versét...

– *Hiába fűröszöd önmagadban, csak másban moshatod meg arcodat...*

– Úgy gondolja?

– Egészen.

– Vállalja a rendszerességet? Önnek ez egy kísérleti terep, adalék a verseihez?

– Rendet szeretnék önmagamban. És ha ez a rend megjelenik a versekben, az csak hasznomra, s az olvasók hasznára lesz.

– Elégedetlen a verseivel?

– Talán nem. Nézze, elhoztam magának két újabbat. Álmodok helyett... Tudja, mibe fog... *Óda, A város peremén.* Ezek nem annyira nyerseks, úgy veszem ki a szavaiból, nem szereti a direkt szókimondást.

– A versekben valahogy nem. „Mint ólmos ég alatt lecsapódva, tetlen, / füst száll a szomorú táj felett, / úgy leng a lelkem / alacsonyán. / Leng, nem suhan. / Te kemény lélek, te lágy képzelet! / A valóság nehéz nyomait követve / önnönmagadra, eredetedre / tekints alá itt!”

– Maga egy csoda. Egy senki fiát idézi. Nem Adyt, nem Babitsot, nem Kosztolányit, engem, József Attilát... Én nem is tudom, mit is...

– Viselje el, fiatalember! Viselje el, hogy most már egészen nagy költőnek számít! Sajnos rövidesen vendégek érkeznek hozzám. Hívjon fel jövő héten, itt a számom, és megbeszélünk egy kezdő időpontot, mert elvállalom...

– Köszönöm, ígérem, jelentkezem...

Határozott léptekkel indult ki a kertből. Még hosszan érezte Róheim kézszorítását. A liget fái alatt lassított csak. Platánóriások óvták. Leülni támadt kedve, nagyokat harapni a fűszeres levegőből, csak nézni a ligetben bóklászó párokat. Egy földből kidomborodó gyökérre kucorodott. Aztán gondolt egyet, s nekivetette hátát a négy karral sem átérhető törzsnek, lábát pedig hosszan kinyújtotta. Zsebébe kotort. Kis noteszt és kedves töltőtollát húzta elő. Most nem akadtak meg a tárgyak semmiben. Jöttek elő maguktól a rejtekmélyből, mert érezték, tudták, feladatuk lesz ma még, *s nem is kevés.* Attila finom, ihletett mozdulattal csavarta le a kupakot. Felnézett az ágmagasba, ahol leghangosabban csattogtak a rigók, behunyorgott a fénybe, majd rámeredt a szikrázó papíron vízjelként derengő poeta doctusra, aztán írni kezdett: „Magad emésztő, szikár alak! / Én megbántottalak. / Botot faragtál, ábrákkal tele, / beszélt a nyele, / aztán meguntad. Így volt? // S eldobtad, ahogy az égbolt / az unt csillagot ejti le. / Én fölvettem és rádhuztam vele...”

Nagy Lea

Firmamentumokon át

*Kideszkázódott az ég felettetek.
Szeget vert bele az Isten.
Rései között fénylik ki belőle régmúltatok.*

*Azért van ez, hogy gondolkodásra és
rációra képesek legyetek.
Hogy éreztétek a rossznak valóját, súlyát és
a jónak erejét, hitét.
Hogy lássátok magatok, milyenek voltatok, és
sejthessétek, milyenek lesztek.*

*A rések közé minden puha jószág és minden harsogó
gonosztett helyet présel önmagának.*

*Égbe, a mindenhatóság egébe temetitek
minden egyes percben lelketeket, ami vérmesen és
izzón süit rátok a bedeszakázott firmamentumokon át.*

Oláh András

Távolságok

(részlet)

*„Egész életem teli volt szeretettel
– és nem vettem észre...”*
(Kierkegaard)

3. AZ APA

Most beszéljek a fiamról? Komolyan azt hiszi, hogy még van fiam? Túl vagyok a második infarktuson. Lehet, meg sem érem, hogy kiszabaduljon. Akkor hát hogyan is állíthatnám, hogy van fiam... Talán sosem volt igazán... Ne higgye, hogy bolond vagyok... Börtönben van. Olyan ez, mintha meghalt volna. Esténként ülünk a feleségemmel az étkezőasztalnál, és nézzük egymást. Már beszélgetni sem szoktunk. Nincs mit mondanunk egymásnak. Elvesztettünk mindent. Mindent, ami értelmet adhatott az életünknek...

Nem voltam jó apa. Keveset foglalkoztam vele. Próbáltam, de valahogy nem ment. Mindig maradt közöttünk valami áthághatatlan-áttörhetetlen akadály. Talán, mert nem tudtam legyőzni magamban azt a lelkifurdalást, amit az anyja elvesztése miatt éreztem. Vezekelni akartam. Mintha tudat alatt azzal büntettem volna magam, hogy ha az anyja nem láthatja a gyermeke gyarapodását, fejlődését, és nem élvezheti a vele való együttlétet, akkor nekem sincs jogom. Pláne azok után, ahogyan eldobtam őt magamtól... Pedig Anikó megbocsátott... Tudom, hogy megbocsátott, hisz a halálos ágyán ránk bízta Zoltánt. Ott értettem meg, milyen szeretni valakit... Anikó tekintetéből olyasmi sugárzott akkor, amit sohasem fogok elfelejteni. Valami kimondhatatlanul erős ragaszkodás ahhoz a kis csöppséghez, amelyiket még magához ölelni sem tudott igazán... Látja, roppant igazság-

talán az élet. Ezt a gyereket valójában Anikó akarta – neki mégsem telhetett benne öröme. Csak az a néhány óra a műtét után. Meg annak a tudata, hogy a gyermeke túlélte a balesetet. Ezért hálálkodott Istennek. Meg azért könyörgött, hogy Zoltán majd boldogan élhessen. Velem. Aki meg sem érdemeltem...

Tudja, mi a legfájóbb? Hogy nekem a Jóisten minden esélyt megadott egy boldog élethez. De rosszul sáfarkodtam vele. Megkeseredett ember lett belőlem, mert nem tudtam élni a lehetőségekkel. Elrontottam az életemet... És nemcsak az enyémet.

Mert a véletlenre bíztam mindent... Azt mondják, a véletlen olyan pillanat, amikor Isten ránk nyitja a szemét. Az én életem tele volt ilyen pillanatokkal... De ostobán elfordítottam a tekintetem...

Tudja, én műegyetemet végeztem, de a szakmámban szinte alig dolgoztam. Kiemeltek. Pártmunkás lettem. Magam sem értem, hogyan... KISZ-tag voltam ugyan, de csak azért, mert a kollégiumi elhelyezésnek ez nélkülözhetetlen feltétele volt akkoriban. Maga a KISZ különösebben nem érdekelt, ahogy a többieket sem. Jókat buliztunk – ez minden. Persze akadt néhány akkurátus gyerek, aki komolyan vette ezt a bohóckodást, a gyűlésezést, a politikai vitaköröket, de a többség csak szórakozni akart. Lecsengőben volt már a Che Guevara-kultusz álforradalmi hevülete. Inkább a beathez vonzódtunk. Koncertekre jártunk. Kerouac-ot olvastunk, meg Ginsberget... Mégis, amikor utolsó éves voltam az egyetemen, az egyik tanárom ajánlására felvettek a pártba. Emlékszem, a tagfelvételt egy franzstadti kocsmában ünnepeltük meg. Akkor csak az elfogyasztott alkoholmennyiségnek tudtam be, amit ez a tanár a fülemben suttogott: *„Csak így érheted el, hogy szabad ember legyél, és ne számon tartott...”* Évek múlva értettem meg, hogy mit is jelentett ez a mondat.

Végül – ha közvetve is –, a pártkarriernek köszönhettem Anikót. Ha akkor nem erőszakol be a mozgalomba a témavezető tanárom, valószínűleg soha eszembe nem jut, hogy magam keressem a kapcsolatot a párttal. Így is komoly vihart okoztam a családban. Anyai nagyapám ugyanis gyűlölte a rendszert. Emlékszem, kolyókkoromban gyakran mondogatta: „Tanuld meg,

fiam, kétféle ember van, a rendes ember, meg a komonista.” Így mondta: „*komonista*”. Az ő ellenérzései a negyvenes-ötvenes évekből táplálkoztak. Kuláknak nyilvánították. A nép ellenségének. Bevitték a községházára. Megverték, megalázták. Elvették a földjét, amit két keze munkájával kapart össze. Egyszóval érthető volt, hogy valahányszor találkoztunk ezután, szemrehányásokkal illetett. Én megpróbáltam elmagyarázni neki, hogy ez a párt már nem az a párt, hogy a szocializmus a nép javát szolgálja, de hatástalannak bizonyult minden igyekezetem. Csak azt értem el vele, hogy ritkította a látogatásait, utóbb el is maradt. Csak akkor enyhült meg, mikor ’74-ben kizártak a pártból. „*Mégiscsak rendes gyerek vagy – mondta. – Ezek a mocskok nem tudták belőled kiirtani az igazságérzetet.*”

De ne szaladjunk ennyire előre... Az egyetem elvégzése után Szalkán kaptam állást. Szalka akkor még község volt, de már a városi rangra emelés küszöbén. Ekkortájt zajlott a fővárosi ipari üzemek vidéki bázisainak kiépítése. Fiatal voltam, ambiciózus. Ötletem is voltak. Hamar felfigyelt rám a pártalapszervezetünk titkára. Ő ajánlott be a járási elvtársaknak – akkoriban így hangzott a megszólítás. Ma sem tudom, azért javasolt-e, mert valóban használhatónak ítélte a párt szempontjából, vagy inkább megszabadulni akart tőlem, mint szóba jöhető riválisától. Újra gondolva a későbbi történéseket, hajlok arra, hogy inkább az utóbbiról lehetett szó.

Így kerültem a járási pártbizottságra. Agitpropos lettem. Könnyű munka volt, és nekem – aki mindig is viszolyogtam a kötöttségektől –, kifejezetten testhez álló. Jártam a vidéket. Emberekkel ismerkedtem, kapcsolatokat teremtettem – időnként beszámolókat írtam a megyei elvtársak részére. A vidéki utak többnyire fehér asztal mellett végződtek, ebédekkel, vacsorákkal, italozásokkal. Ezek mellett az asztalok mellett pedig sorsok dőltek el. Egyebek közt az enyém is. Keremenden ekkortájt nyugdíjazták a községi párttitkárt. Tudja, ez a ’68-as váltás utáni években volt, amikor valamiféle erjedés kezdődött az országban. A párt első vezetésében is félreállították a veteránokat, és teret engedtek az ambiciózus fiataloknak. Ekkor jöttek Nyers Rezsőék, meg az

új gazdasági mechanizmusnak csúfolt reformkísérlet... Vidéken is félreállították a sok aluliskolázott, legfeljebb levelezős érettségivel rendelkező párt- és közigazgatási vezetőt. Akit lehetett, nyugdíjaztak, akik meg még nem érték el a nyugdíjkorhatárt, „más fontos beosztásba helyezték”. Így mondták ezt akkoriban... Mert a látszatra nagyon adtak az elvtársak.

Látja, a fiamról kérdezett – én meg magamról beszélek. Szóljon, ha untatom... De maga nemigen tudhat ezekről a dolgokról. Hisz még meg se született akkor. Hány éves is? Már bocsánat a kérdésért... Harminc? Nem néz ki annyinak...

A lényeg az, hogy '71-ben községi párttitkár lettem. A szalkai lakásunkat nem adtuk fel. Egyrészt mert a '70-es nagy árvíz emléke még erősen élt bennünk. Áradt a Tisza, a Szamos, a Kraszna. Előntötte a térséget. A mélyen fekvő kis falvak mind áldozatul estek. Emlékszem, napokon, éjszakákon keresztül küzdöttünk a gátakon, de nem tudtuk megállítani az özönvízszerű áradást... Szalka védettebb helyen, magasabb ponton feküdt. Nem sokkal korábban emelték városi rangra. Így – bár Keremenden ajánlottak fel lakást is – úgy döntöttünk, hogy nem költözünk ki. A feleségemnek egyébként is Szalkán volt állása. Tanított az egyik iskolában. Nem szívesen hagyta volna ott egy falusi kisiskoláért. Én meg kijártam Keremendre. Kaptam ott egy kis szolgálati szobát. Ha úgy adódott, úgy hozták a körülmények, akkor ott aludtam. És akkor jött az a lány...

Tudja, én a feleségemmel korábban nagyon jól megvoltam. Diákszerelem volt a miénk. A legtisztább fellángolás. Még az egyetemen kezdődött. Volt egy srác a kollégiumban, aki újságárusítással keresett magának egy kis zsebpénzt. Olykor én is besegítettem neki. A szüleim szerény körülmények közt éltek. Sok támogatást nem tudtak nyújtani. Már azzal is erőn felül teljesítettek, hogy tanítottak... Alkalmanként tehát Esti Hírlapot árusítottam. Egyszer, amikor az utcán és a vendéglőkben nem tudtam eladni a lapot, a maradékot bevittem a közeli főiskolai kollégiumba. Végigkopogtattam a szobákat. Az egyik helyen Éva nyitott ajtót. Kérdeztem, hogy nem akar-e venni egy Esti Hírlapot. Végigmért. „*Legközelebb próbálkozz valami ötletesebbel!* – jegyezte meg. – *Esetleg mondd*

azt, hogy elkóborolt a tengeri malacod, és láttad, hogy ide szaladt be.” Fölbosszantott. Szóval ez a liba azt hiszi, hogy ismerkedni akarok. Otthagytam. De valahogy nem tudtam kiverni a fejemből. Először olyan iszonyúan undoknak tűnt, hogy még két emelet megmászása után is morogtam magamban, de mire túladtam az újságokon, azt vettem észre, hogy egyre kevésbé érzem ellenszenvesnek. Sőt. Mintha kihívást éreztem volna a szavaiban. Hirtelen elhatározással visszamentem. „Bocs, de nem láttad véletlenül a tengeri malacomat?” – kérdeztem. „De. Épp az előbb kéredzkedtél hozzám!” – mondta nevetve, és kitérta az ajtót. „Te aztán gyorsan tanulsz!” – tette hozzá. Hát így kezdődött. Utolsó évesek voltunk, amikor összeházasodtunk. Egy olcsó kis albérletbe költöztünk a Ferencvárosban... Hány éve is ennek? Istenem... Harmincnégy? Harmincöt? Igen, pontosan annyi.

Maguk már mit se tudnak arról a világról... Akkor még összejártak az emberek. A szomszédok esténként kiültek a lépcsőház elé, beszélgettek, meghányták-vetették a világ dolgait... Mekkora szám volt, mikor a harmadikon Szikoráék megvették a tévét. Az egész ház odajárt.

Hihetetlenül szegények voltunk, mégis volt önbizalmunk, elszántságunk, akaratunk. A semmiből építkeztünk. A nulláról indultunk. De talán épp ez volt mindennek az alfája: hogy mindent a saját erőnkéből kellett megteremtünk. Hogy mindenért meg kellett küzdenünk. Nem úgy, mint a mostani fiataloknak, akik a munka fogalmát meg sem ismerik, máris a fenekük alá tolnak egy autót, egy házat... Rosszul szeretjük a gyerekeinket. Leszoktattuk őket a küzdésről, egyúttal arról is, hogy megbecsüljük, amijük van. Válogathatnak. Ha tönkrement valamit? „Nem baj, fiam, veszünk másikat...” Ez egy elkényelmesedett generáció... Már megbocsásson... Nem akartam megbántani... Csak azt próbálok érzékeltetni, hogy mennyire más világ volt az akkori.

Amikor Keremendre kerültem, sok minden megváltozott körülöttem. Egyrészt fontos ember lettem. Ezt akkor kezdtem érezni, mikor a kinevezésemet követő napon a tanácselnök bejelentkezett hozzám vizitre. Ismertük egymást a korábbi évekből,

jóraivaló, rendes ember volt – kevés önálló gondolattal. Folyton utasításra várt. Persze igazából ehhez szoktatták hozzá. Hiszen akkoriban mindenhez a felettes hatóság engedélye kellett. Hát ő engem is felettes hatóságnak gondolt. Puhatólózni kezdett hát, hogy mire számíthat. *„Tudod – mondta a sokadik pohár után – én nem szeretnék a párttal szembe menni. Mégiscsak ti szabjátok meg az irányvonalat...”* Nyomban el is vörösödött. Szabadkozni kezdett. *„Már úgy értem – motyogta zavartan –, hogy mi... Hiszen magam is párttag volnék... De a falu ideológiai vezetője mégiscsak te vagy...”* Onnantól kezdve a tudtom nélkül semmit sem csinált. Mert a párt szava szent.

Tudja, akkortájt a tanácselnök, a párttitkár, az orvos és az iskolaigazgató jelentette a községvezetést. Az orvos egy régi vágású öregúr volt – név szerint ismert mindenkit a faluban. Nagy tiszteletnek örvendett. Szerették. Pénzt soha nem fogadott el a betegeitől. Egy kis tojást, kacsát, szalonnát, egy láda almát, effélét nem utasított vissza. De ha semmit sem kapott, az sem volt baj. Hamar összeemelegedtem vele. A bizalmába fogadott. Persze akkor még nem tudtam, hogy később bizony megrendelést is teljesít majd... Az iskolaigazgató egy hólyag volt. Nincs rá jobb szó. Egy végtelelenül önző és kapzsi fickó. Viszont jó kapcsolatai voltak a járásnál. Vele csak a feltétlenül szükséges mértékben érintkeztem. Hacsak nem volt elkerülhetetlen, tartózkodtam a találkozástól.

A falusiakkal igyekeztem jó kapcsolatot ápolni. Esténként – ha nem utaztam haza Szalkára – gyakran végigsétáltam a főutcán. Megálltam beszélgetni az emberekkel. Kérdezgettem őket a gondjaikról, és próbáltam segíteni, ahol lehetett. Kezdetben nehezen nyíltak meg, bizalmatlanok voltak, de mikor látták, hogy nem csupán udvariasságból érdeklődöm, egyre többször jöttek hozzám maguktól is.

A baj akkor kezdődött, amikor elkezdtem komolyan venni a feladatomat. Azelőtt ugyanis nemigen szembesültem a valós problémákkal: a létező szocializmus eredményeinek látszólagosságával, a teljesíthetetlen tervekkel, a gazdasági visszaélésekkel, az azok elkenésére irányuló elvtársi igyekezettel, a „mi kutyanék kölyke”-

effektussal, a túlbujánzó bürokráciával, a mélyülő morális válsággal. Mindig a kozmetikázott jelentések kerültek a kezembe. Ha föl is merült olykor egy s más, a fehér asztal mellett hamar felejtődött. Vagy jött egy telefon a megfelelő szintű elvtárstól... Most azonban a közvetlen tapasztalás állt szemben a sikereket visszhangzó pártpropagandával, és a fejlett szocialista társadalom építését visszhangzó szólammokkal. A hazugságnak ez a méltatlanul alacsony színvonala már szinte fájt. Meggyűlöltem a ködösítést, a mellébeszélést, a sablonszövegelést. A doki volt az egyetlen, akivel megoszthattam a kételyeimet. Egyszer-egyszer, amikor leültünk sakkozni egy üveg vörösbor mellett (nagyon tudott ám játszani), bizony ki-kiakadtam saját tehetetlenségem miatt. Egy este az öreg nem várta meg, hogy befejezzem a morgolóadásomat, hanem csöndesen rám piritott: *„Ezeket csak nekem mondd el, vagy az elvtársaidnak is?”* Majd elővett valahonnan a sufniból egy köteg stencilezett papírt. A kezembe nyomta. *„Olvasgasd. Hátha közelebb visznek az igazsághoz.”* Szamizdat-anyag volt. Olyan, amilyenről eddig csak a pártértekezleteken hallottam. *„Honnan van ez neked?”* – kérdeztem hüledezve. *„Van – felelte konok egyszerűséggel. – Ne firtasd az eredetét. Csak olvasd figyelmesen. Talán segít eligazodni a magad választotta zsákutcák között.”* Hát így lettem észrevétlenül a kételyek foglya. Innentől egyenes út vezetett oda, hogy '74-ben az egyik megyei pártértekezleten nyilvánosan kérdőre vonjam Aczél elvtársat, aki a párt egyik főideológusának számított. Rövidesen fegyelmi eljárás indult ellenem pártszerűtlen magatartás miatt. Köves, az iskolaigazgató szolgáltatta a muníciót. Hangyszorgalommal gyűjtötte a terhelő adatokat. S hogy, hogy nem, a samizdat-anyag is bekerült a vádpontok közé. Akkor még nem értettem, honnan szereztek róla tudomást, hiszen rajtam kívül csak Szemlőhegyi doktor tudott a dologról... És mégis... Most, hogy a Történeti Levéltárból kikértem a rám vonatkozó adatokat, most derült ki számomra – amit persze utóbb sejtettem én –, hogy éveken át megfigyeltek. Olyanok is, akikért a tűzbe mertem volna tenni a kezem. Például '74 tavaszától a doki is. Ugye, milyen ijesztő? Csak most értettem meg igazán a rendszert, amely a félelemre

épített. És a gyávaságra. Kihasználták az emberek gyenge pontjait, keményen megszorongatták őket. És mindig találtak jellemtelen vagy sarokba szorítható figurákat. Nyilván Szemlőhegyit is zsarolták valamivel. Meghalt már, sírba vitte a titkát...

De a legborzasztóbb, hogy már az egyetemen is voltak besúgók. Saját csoporttársaim között is akadtak férgesek, akik éjszánként vagy az előadások szüneteiben jelentéseket körmöltek rólunk. A kocsmai beszélgetéseinkről, a bulikról, mindenről. Rólam például azt írta az egyikük: *„Bár tagja az egyetemi KISZ-szervezetnek, nem eléggé elkötelezett. Kispolgári attitűdök figyelhetők meg a viselkedésén. Kerüli az elvtárs szó használatát. A kollégium portását például következetesen Szabó úrnak szólítja.”*

Ez egy ilyen rendszer volt. És én, aki – végül is nyugodtan mondhatom – párttitkárként körön belülinek számítottam, erről kezdetben mit sem tudtam. Illetve ez így nem igaz. Az éberségre felszólító mondatok most is itt csengenek a fülemben, tehát tudtam én, hogy működik valamiféle kontroll, de álmomban sem gondoltam, hogy ennyire aljas és alattomos.

Arra például mindig figyeltem, hogy telefonon sose mondjak olyat, amivel kompromittálhatnám magam vagy bárkit a környezetemből. A leveleimet is gondosan fogalmaztam. De baráti körben már nem fegyelmeztem magam. Nem számítottam rá, hogy a párt ennyire rajtunk tartja szemét. Márpedig rajtunk tartotta.

Anikóról is tudtak. Persze, hogy tudtak. Csak mi gondoltuk azt, hogy szerelmünket titokban lehet tartani... Anikót Patai Jóska javaslatára vettem magam mellé. A tanárképzőre járt, orosz és gyors-gép szakot végzett. Az adott viszonyok között mindkét szakértelmét hasznosíthattam. Ideális alanynak látszott. Az előző titkárnőtől egyébként is meg akartam válni. Bosszantó alak volt... Amolyan öskövület. Nem bírtam a rigolyáit. Magam mellé vettem hát Anikót, aki megbízható volt, rokonszenves és intelligens.

És hamar megbabonázott. Beleszerettem. Csodálatos időt töltöttünk együtt. Gátlástalan és vak szerelem volt a miénk. Nem ismertünk mértéket, nem ismertünk határokat. Illetve mégis... Egy határt ismertünk: a titkosság határát. Mert nyíltan nem mer-

tük felvállalni a viszonyunkat. Pontosabban én nem mertem föl-vállalni. Ma sem tudom, mit védtem, mit féltettem. A házassá-gomat, ami romokban hevert? A karrieremet, ami egyre kevésbé volt fontos, hisz – ahogy tisztult előttem a kép – mindinkább rádöbbsentem a szemfényvesztésre, ennek a Patyomkin-világnak minden arcátlan hazugságára?

Anikó féltett. Érezte, hogy a nyílt konfrontálódással a vesztem-be rohanok. De ezt amúgy is tudtam. Egyszerűen elegendő lett a hamisságból. (Lehet, hogy épp a saját hamisságom miatt?) Akkor még persze nem tudtam, hogy elveszítem őt is. Pedig így történt. Győzött a makacsság, a konok dac, a hiúság. Szétváltunk. Hagytam elmenni, pedig tudtam, hogy a szíve alatt hordja a gyermekünket. Ezzel a döntéssel, azt hiszem, sohasem tudok majd elszámolni.

„*A szerelmi sokszögeknek megvan az a hátrányuk – mondta egyszer Anikó –, hogy az egyik félnek éppen az fáj, ami a másik-nak öröm.*” Az fáj, ami a másiknak öröm. Azóta is folyton ebbe a mondatba ütközöm.

A Gondviselés azonban azt akarta, hogy – ha Anikót el is taszít-tottam magamtól – a fiam mellett nőjön fel. Jött az a rosszlemé-kű kora áprilisi nap, Anikó halála. A sors egyik pillanatról a másikra átírta az életem, s egy gyermekkel ajándékozott meg... Megválto-zott minden. Évával onnantól a békés egymás mellett élés taktikáját alkalmazva kizárólag a jövőnek szenteltünk minden napot. Zoltán lett a szemünk fénye. Éva meglepő átalakuláson ment át: soha többé szemrehányással nem illetett a múlt miatt, és a sajátjaként nevelte Zoltánt. Mindig is szeretett volna gyereket, de egy buta balesetet követő műtéti beavatkozás megfosztotta attól, hogy szülhessen. A sors azonban az ártatlanok pártján áll: Éva gyermeket kapott, Zol-tán anyát... Csak Anikó nem kapott semmit...

Évával azelőtt sokat veszekedtünk. Mondhatni mindennapo-sak voltak az összezördülések. Kicsinyes dolgokon. Olykor min-den különösebb ok nélkül. Mert már nem bírtuk elviselni egymás közelségét... De ahogy becsöppent közénk Zoltán, a vitát mintha elválták volna. Megszűnt az öldöklő harc. Félreértés ne essen: nem szeretünk vissza egymásba. Nem lett jobb a házasságunk.

De már nem önmagunk voltunk a fontosak, hanem mindkettőnk számára Zoltán.

Éva nyilván sohasem fogja megbocsátani és elfelejteni, hogy megcsaltam. Nem is várom tőle. Tisztességtelen voltam vele szemben. Ám becsülöm benne, hogy nem hányja a szememre. Tudom, milyen komoly erőfeszítést okozott neki, hogy feldolgozza azt a két évet. De azt is tudom, hogy hálás, amiért mégis mellette maradtam. Néha úgy érzem, nem volt más választásom. Illetve voltaképpen nem is én választottam... Ezzel most nem a felelősségemet akarom elkenni. Ellenkezőleg: ezzel ismerem el, hogy az enyém a legnagyobb felelősség, mert még dönteni is képtelen voltam.

De volt valami, ami erőt adott. A Gondviselésbe vetett hit... Ugye furcsa ez egy volt kommunista káder szájából. Pedig ez az igazság... Annak idején nem konfirmáltam, a szüleim féltették a jövőmet, nem mertek templomba vinni. Nem is jártam. Azóta is csak ritkán. Inkább csak jeles napokon... Nagyapám, régen, ha neheztelt valamiért, mindig a szemembe vágta: nem féled az Istent, hogy ezt teszed? Ma már tudom: Istent nem félni kell, hanem figyelni rá és megérteni...

Sokan vagyunk, akik csak akkor fordultunk Istenhez, amikor már menthetetlenül bajba sodródtunk. Mikor már összezsáptak fölöttünk a hullámok... De sohasem késő. Isten mindenkin segít, aki megérti a szavát. Nekem is segített.

Akkoriban kezdtem írogatni. Rövid történeteket, afféle tárcanovellákat. Néha verset is. Meglepetésemre meg is jelentek jó nevű folyóiratokban. Néhány írásomat antológiákba is beválogatták. Sajnos, korántsem voltam olyan tehetséges, mint amilyennek szerettem volna hinni magam. Egyébként is hamar kiírtam, ami bennem szunnyadt, meg aztán ismét jött valami, ami fontosabbnak tűnt, mint az irodalom. Ez pedig a politika volt.

Az irodalomnak, a szerkesztőségi összejöveteleknek, felolvasóesteknek köszönhetően összeismerkedtem azokkal az írókkal, akik a későbbi ellenzék bázisát adták. Ez a csoport régóta szkeptikusan szemlélte az ország sorsának alakulását, és erős kétkedés-

sel fogadta a szocializmus megreformálhatóságát. Néhányukkal baráti kapcsolatba kerültem, s a hetvenes évek végén, nyolcvanas évek elején egyre többször mutatkoztam olyan rendezvényeken, amiket a rendszert bíráló, kritizáló értelmiségiek szerveztek. Kezdődött a Chartával, folytatódott a lengyel diktatúra bevezetése elleni demonstrációkkal, majd a monori és lakiteleki találkozók. '88 tavaszán az akkor még illegálisan működő MDF teljes vezérkara megjelent a hozzánk közeli Vaján, a Rákóczi-ünnepségen. Csoóri, Csengey, Fekete Gyula. Őket hallva határoztam el, hogy belépek az MDF-be.

Ősszel már legálisan szerveztük a Fórum helyi szervezetét. Megszülett valami. Kezdtém hinni, hogy itt valami nagyszerű dolog van készülöben. Szinte hetente jártam Pestre. Ott voltam a Jurta Színházban. Ott a tüntetéseken. A szép emlékü március 15-én, amikor a Szabadság térre özönlő emberáradatot Csengeyék fogadták, aki – látva a környező utcákban hömpölygő sokaságot, de félve, hogy a program késést szenved, elfeledkezett arról, hogy a mikrofon be van kapcsolva – megkérdezte a mellette álldogálókat: *„Kezdjük el, vagy várjunk még?”* Mire a tömegből visszaüvöltött egy öblös hang: *„Minek tovább várni. Vártunk negyven évig épp eleget!”* A sok ezer torokból felszakadó nevetés tette világossá számomra, hogy a régi rend végérvényesen megbukott... Fölemelő pillanatok voltak ezek. Ahogy a Kossuth téri százezres tömeg látványa, vagy este a Dísz téri fáklvás felvonulás. Majd Nagy Imre temetése. Elégtétel a népnek. Elégtétel a forradalomnak. Már csupán annyi hiányzott, a bűnösök bűnhődjenek, s az emberek visszakapják az önrendelkezést. Azt hittem, ez is bekövetkezik... Tévedtem.

„Bűneink önkéntes megbánásával kezdődik az igazi demokrácia” – nem emlékszem már pontosan, ki mondta ezt. Talán Cs. Szabó László. Ma látjuk csak igazán, mennyire igaza volt. Előbb egy tisztulási folyamatnak kell végbemennie, hogy valódi változás köszöntsön ránk. Ám ez a tisztulás elmaradt. Annyi történt csupán, hogy néhányan más mezt öltöttek, átszíneződtek.

Ezeket a hónapokat, éveket a családomtól loptam el. Föláldoztam őket. Pedig Zoltánnak alighanem ekkor lett volna rám legin-

kább szüksége. De engem lefoglalt a politika. '90 őszén elindultam az önkormányzati választásokon Kisberekben, ahol ekkortájt egy kisvállalkozást üzemeltettem. Polgármester lettem MDF-támogatással. Vezetési, irányítási tapasztalataim voltak ugyan, de mégsem tudtam igazán, mit vállaltam. Munkatársaimmal éjt nappallá téve dolgoztunk. Szerénytelenség nélkül mondhatom: eredményesen. A következő években a faluba bevezettük a gázt, kerékpárutat, járdát építettünk, felújítottuk a vasútállomást, a postahivatalt, az iskolát. Hozzákezdtünk a víz- és szennyvízellátás fejlesztéséhez. Egyszóval csupa olyan dolgot csináltunk, ami a lakosság komfortérzetét javította. Mégis... Négy év múlva, az újabb megmérettetésen elvéreztem. Hiába az elképesztő mennyiségű beruházás és a személyes ügyekre való odafigyelés, a választóim mindezt nem értékelték. Miért? Mert nem tudták eladni a háztájiban termesztett almájukat, mert a nyakukon maradt a hizlalt sertés, mert sokan elvesztették a munkahelyüket, főként olyanok, akik korábban ingázók voltak, s Pesten vagy más nagyvárosban dolgoztak valamelyik ipari üzemben vagy bányában. Alóluk menthetetlenül kihúzták a talajt az új külföldi tulajdonosok, akik nem azért vették meg a hazai cégeket, mert működtetni akarták volna, hanem csupán az általuk lefedett piacra volt szükségük, az itteni gyárakat pedig bezárták.

Persze ez csak az egyik összetevője volt a kudarcomnak. Az a rész, amit a nagypolitika okozott. De emellett komoly jelentősége volt a bukásomban az újjászerveződő és egyre harciasabb hangot megütő baloldalnak is. Ők – ha '90-ben valamelyest ki is szorultak a politikai irányításból – a gazdaságban bizony jelentős szektort birtokoltak. Kisberekben például a volt téeszelnök, a főagronómus és a párttitkár vásárolta föl az egykori szövetkezeti tulajdont. Az istállókat, a jószágokat, a földeket, a gépeket. Ők tették rá a kezüket a pályázati pénzekre is. Hűtőházat építettek, húsfeldolgozó üzemet. Így aztán ők adtak munkát is a helybeliek többségének. S ez utóbbi döntőnek bizonyult. No meg a suttogó propaganda. Ezt a szocik már zsigerből csinálják. Évszázados trükk, de még mindig beválik. Ölni ugyanis nemcsak késsel és golyóval lehet, hanem az-

zal is, ha bemocskolják az embert. S jöttek az elképesztőbbnél elképesztőbb, hazugabbnál hazugabb híresztelések. Az aljasság nem ismer határokat. Akkor kaptam az első infarktusomat. Feladtam. Csömöröm lett. Visszavonultam a politikától.

Illetve néhány hónapig még küszködtem a megyei közgyűlésben. Oda ugyanis – a listán elfoglalt előkelő helyem okán – bejutottam '94-ben is. De pár hónap után be kellett látnom, ez a szerep sem nekem való. Hamar megtapasztaltam ugyanis: a tehetséget sokan összetévesztik az ambícióval és az önbizalommal. Ezek az évek bizony a felszínre dobták a mocskot is. A kisstílű akarnokok, a sértett ostobák, az ambiciózus karrierlovagok félresöpörték, elnyomták a jó szándékú alattvalókat.

Hamar észrevettem, hogy fölösleges vagyok. Itt ugyanis nem ötletekre volt szükség, nem gondolatokra, véleményekre – pláne nem ellenvéleményekre –, hanem szavazatokra. Márpedig én nem bólogatójánosnak szegődtem. Ennek hangot is adtam az egyik frakcióülésen. Nem arattam osztatlan sikert. S egy idő után azt vettem észre, hogy megfagyott körülöttem a levegő. Időpontot kértem hát a közgyűlés elnökétől, és kibeszéltem magamból a kínjaimat. *„Tudod, mi a benyomásom? Hogy egy színjáték részese vagyok, ahol előre le vannak osztva a szerepek, és mindenkinek végszavaznak, csak nekem nem. Tudod, milyen pocsék érzés látni, hogy nincs helyem a szereposztásban? Hogy nincs helyük az elképzeléseimnek? Hogy amikor mégis megszólalok, a rendező rögtön leint, hogy hallgassak, ne rontsam el a többiek játékát... Talán nem veszed rossznéven, ha azt mondom: ebből nem kérek. Nem erre szerződtem...”*

Még aznap lemondtam a mandátumomról. Azt reméltem, nyugodtabb, kiegyensúlyozottabb napok következnek. De Isten nem így rendelte. Mikor már-már azt hittem, hogy megtaláltam a lelki békémet, mikor ismét a családomnak szentelhettem volna az életemet, bekövetkezett a tragédia. Zoltán balesete... Azóta romokban hever minden.

Vörös István

A nyelvben él

*A nyelvben él az Isten,
mert minden, mi bölcsesség,
a nyelv tréfája gyakran.
A nyelv pedig véletlen,
vagy legalább nem ember
által kitalált törvény
szabályait követve
állt össze, változott meg.
Mi tölti ki, mozgatja?
Bár bölcsességnek véljük,
valami sokkal mélyebb,
a nyelv előtti létből
maradvány és idézet.
Alighanem az Isten
a nyelv révén hallgatja,
amit gondolunk, mondunk.
Anélkül, hogy ő lássa,
nem jut gondolkodásra
se mód, se alkalom sem.
A nyelvben él az Isten.*

Ahonnán a teremtés

*Ki Isten abban a másik világban,
ahonnán a teremtés zajlott?
Mi a napfény a sűrű árnyban?*

*Mi az árnyék a nyári fényben?
Az éjszaka miért is éget?
Ki Isten abban a másik világban,*

*hogy létezhet egymagában?
Vesztes ő, vagy örök bajnok?
Mi a napfény a sűrű árnyban,*

*a tónusok összeziláltan
tartják a jót, mi folyton hajlong.
Ki Isten abban a másik világban,*

*ami szigorú angyal-állam,
ördög-zúrzavar, vagy amit akartok.
Mi a napfény a sűrű árnyban,*

*mi a levegő kővé váltan?
Minden elhallgatást meghallok.
Mi a napfény a sűrű árnyban?
Ki Isten abban a másik világban?*

Szilágyi József

Három-négy halál, jelenben, jövőben

*„Más szin a napfény vendég-máza,
a nap a színek piktora mind:
fekete bellül a földnek váza,
nem a fény festi a fekete színt
karcsu sugárecsetével
nem:
fekete az anyag rejtett lelke,
jaj,
fekete, fekete, fekete.”*
(Babits Mihály)

Ők alkotják a fekete golyók halmazát, a másikat. A másikat, ami a nem-én. Az én a fehér golyók halmazába tartozik. Nincs átfedés. Végtelenül itt vagyok, örökös jelenben, a fehérek között.

– Edd meg a paprikás krumplit, különben úgy jársz, mint a Petruska Csilla! – jön a megvilágító erejű szülői tanítás.

– Bezzeg, anyám, ti örökké fogtok élni a faterral! A paprikás krumplitól.

Tudok én mihaszna lenni, ha itt ez az elvárás. Nem akarja a gyomrom bevenni ezt a sok okosságot. A paprikás krumpli meg már a fűlemen jön ki. Főleg így szent reggelen, a születésem napján.

„Mint a Petruska Csilla.” Petruska Csilla vidám kislány lehetne. Most talán valami elfekvőben dekkol, de erről mi, éppen felsőtagozatba lépők, nem igazán tudunk. Tovább gurulunk majd fehér golyóként, és a kósza hír csak négy év múlva válik jelen bizonyossággá, amikor mi, szerencsések elkezdjük a gimnáziumot. Az általános iskola végeztével szétszóródott közösségünk először éppen Csilla szeptemberi búcsúztatóján jön majd össze. Nagyon vidám lesz a temetés, örülünk egymásnak, nehezen leszünk úrrá

önkéntelen vigyorgásunkon ezen a szomorúság szertartáson. Kit érdekel itt már Csilla? Ekkor majd úgy lesz, hogy éppen négy éve látjuk utoljára. Mindenki nő fél métert, talán még Csilla is, pedig az egész felsőtagozatot kómában tölti egy kórházi ágyon. Ahogy majd ekkor megtudjuk.

Azt mondják most is, meg akkor is, ilyen az agydaganat. A nagyagy kipurcan, de a test egy ideig még burjánzik tovább.

Kit érdekel ekkor már Csilla? Már mind megváltoztunk. Mások lettünk. Véglegesített fehér golyók. Minden más lett, még a halál is, a fekete golyók birodalma.

Most tehát, még négy évvel ezelőtt, éppen karácsony lenne, a szeretet, a család, és leginkább a kiscsákók ünnepe, de anyám paprikáskrumplijától annyira felmegy bennem a pumpa, hogy elkezdek agyalni. Mi ez az egész Csillával?

Ötödikben jó két tucatnyi gyereket összeválogatnak az „elit”, orosz tagozatos osztályba. A lányokat ekkoriban még inkább az élet zavaró tényezői közé sorolom, de Csilla egészen más. Mozgékony, sőt, szeleburdi lányka, s ami a fő, még hozzám is kedves, pedig csak a néhány egyszerű srác egyike vagyok, aki besikeredett a válogatott csapatba. Csilla a bizalmába fogad, ahogy én is őt. Fura kölyök vagyok, vagy tudom is én. Melósivadék, mégsem gyöker. Az bennem a furcsa, hogy nincs bennem semmi furcsa. Mondják, minden ember egyedi, különleges. De én nem. Én pont olyan vagyok, mint bárki más. Fehér golyó. Persze külön, mint mindenki. Az osztályunk huszonhat különből áll, és nem értékeli a hallgatagságom, ahogy azt sem, hogy soha nem tanulok. Azt viszont igen, hogy megmondom a tutit, ha a nagyvilág dolgairól van szó – feltéve, hogy nem tananyag.

A másik lényeg, hogy Csilla imádja a gömbjeimet, amelyeket a többi lány snassznak tart. Óvatlanul elkotyogom, hogy a nagybátyám hozta, aki már ült is. Én erre büszke vagyok, de ezt nekik nem szabad megérteni. A fiúk meg csak az értelmes játékszereket értékeli, mint mondjuk a csapágygolyó. Annak súlya van, és gurul, ahogy kell. Egyébként a golyózás sem jön szóba az észjátékok mellett, mint például a snóbli vagy gombfoci.

Említett nagybátyám priuszosként a Mahartnál köt ki, ahol sokat lehet gürizni kevés pénzért. Valami ferdeszemű matróztól csencseli a golyókat. Baoding balls, vagy micsoda. Csak évtizedek múlva jövök rá, hogy az enyéim selejtesek, és arra is, hogy ez nem oszt és nem szoroz.

Párosával illenek egy tenyérbe, de ha ügyesen babralsz az ujjaiddal, két-három fehérrel is körözhetsz egy fekete körül. Mellesleg engem se nagyon köt le ez a bárgyúság. A fekete úgyis csak áll mozdulatlanul a tenyered közepén, némán, a fehér kereng körülötte és finoman cseng-bong. Mint egy icipici, forgó glockenspiel. Csillát elbűvöli. Ha Csillát nézem, engem is. Persze úgy teszek, mintha mégse, de látom és hallom, nem is a gömbökből, hanem Csilla tenyeréből, a pórusaiból árad a vibrálás...

Valami baj van ezzel a lánnyal. Csak a gyagyásokat érdeklí ez a távol-keleti vacakság. Csikunggolyó! Van belőle egy egész tucat. Fekete és fehér, de ha gurigázni akarok, arra csak a fekete alkalmas, annak súlya van.

Csilla jó fej, mondom, már amennyire ez egy lánytól elvárható, belemegy ebbe a játékba is. Gurul a golyó ide, gurul amoda, és csak nem sikerül a kockakő repedésébe csalni.

Aztán hopp, ügyesek voltunk, helyén a golyó, mozdulatlan, a játéknak vége, Csilla, nyertünk!

– Tudtad, hogy fekete szín nem is létezik, te kuka? – csúfolódik a kis hebrencs. – A fekete a színek hiánya, tehát semmi. Egy nagy semmi. A fehér viszont az összes többi színt magában foglalja. A fehér a teljesség, a színskála középpontja. A fehér a van. A fekete a nincs. A fehér golyó az igazi. Csilingel. Érzed?

Olvastam erről, hogyne, mindent elolvasok, amit a könyvtárban hajlandók egy ötödikesnek kikölcsönözni. Valami Heribert Illig rinyál a színekről. Az egész egy marhaság...

Most négy éve Csillának már szeptember elején furcsaságok mutatkoznak viselkedésében. Eleve szokatlan, hogy az osztályunkba kerül, ahol az anyja tanítja a matekot és a fizikát. Hallunk ilyen esetről, amikor a gyerek oda jár iskolába, ahol valamelyik őse tanár, elvégre az egész család a környéken lakik, de ilyenkor a pár-

tatlanság látszatának megőrzése végett elválasztják őket, a szülő nem taníthatja a gyereket. A tanárok így is figyelembe veszik, hogy kolléga gyerekéről van szó, de mégis. Kisváros lévén, ez megy mindenhol, a pedagógusok javarészt ismerik egymást, tudják, ki kinek a fia-borja, és megkülönböztetett figyelemmel kezelik a másik gyereket. Az igazi poén persze az, ha a két szakmabéli éppenséggel utálja vagy lenézi egymást. De az egy másik történet.

Mondom, a kislány már a tanév elején fura. Óra közben ki-kiszalad az anyjához, és megpusztilják egymást. Sokszor a füzetével is odasiet, anyuka megdicséri, Csilla meg kacarászva ugrabugrál vissza a helyére. Imádom, ahogy copfjai repkednek a világoskék masnikkal. Elképedve nézzük. Ekkoriban hátratett kézzel kell ülni a padban, csak akkor mozdulhatsz, ha kezedet feltéve jelentkezel. Akkor állhatsz fel, ha felszólítanak. Ilyenkor persze kötelező, mint a seregben: ami nem tilos, az kötelező és viszont, ami nem kötelező, az tilos. Az iskolai élet nem játék, hanem elsősorban az előírások betartását jelenti, minden más, például az ismeretek elsajátítása, csak ez után következik. „Jó-sze-ren-csét!”, harsogjuk az előírás szerint, ha tanár bukkan fel. Tartásunk tisztelettudó, arcunk ragyog, mintha a megváltó közeledne. Öltözetünk egyenköpeny, gallérunk alól a vörös nyakkendő nemcsak úgy lelóg, hanem szabályosan megkötve, két szára a házirend szerinti legtermészetesebb szögben széttárva hirdeti pártunk és államunk nagyszerűségét.

A kislány meg csak úgy kifutkos a tanári asztalhoz, mint az óvodában. Mintha állandóan anyák napja lenne, vagy mittudomén.

Nem tudjuk, amit az édesanyja már igen. Csillának feltehetően csak néhány hete van hátra a szellős szeptemberi osztályteremben, a még dúsan zöldellő, parkosított városrészben, meg úgy egyáltalán a látható, hallható, tapintható világon. Bár a sejtjei még ki tudja, meddig nyílnak és zárulnak tovább, mint a napsugarat lélegző virágszirmok, az univerzum ezen térfogategységében ő maga mégsem lesz már itt többé. Mert bár a test, ha táplálják, fenntartja biológiai funkcióit, az agy a benne növekvő daganattal végleges kómába roskad, az értelem kihuny, a tudat alámerül.

Nem, egyáltalán nem vagyunk tisztában a tényekkel. Még négy évvel később, a temetésen is igyekszünk félvállról venni a helyzetet. Mert hogy is van ez? Tizenöt éves, akárcsak mi, akik éppen egy fokkal magasabbra pattanunk az életben, a középiskolába – ő meg halott? Ekkor derül ki számunkra, hogy a két szülő – az apa is matek-fizika szakos – éveig csak ezért dolgozik. A háttérben, gyermeki önfeledtségünket kímélve, Csilláért még négy évig folyik a reménytelen küzdelem. A kórházban SZTK-alapon tölthető idő hamar véget ér, külön fizetnek az ágyért, a felügyeletért, az ápolásért. A táplálást maguknak kell megoldaniuk, mert a hivatalos módszerek határideje lejárt, a kórházban nem fogják életben tartani. Naponta főznek lányuknak, aki már félig sincs jelen. A normál étrend diétás változatát, húslevest, fásírtot, főzeléket, pörköltet, süteményt, amit szokás, aztán mindent ledarálnak, pépesítenek, és szondán át juttatják gyermekük emésztőrendszerébe.

Csilla, te most fehér vagy, vagy fekete? Csilla, így készül az ébenfekete?

Semmit nem tudunk, csak azt, hogy Petruskáné nagyon szigorú. Oda se neki, a számtantanárok ilyenek. Állandóan hármast kapok, hanyagságért, nyilván, pedig ő tudja a legjobban, hogy biztos induló vagyok a matekversenyen.

Most megérthetnénk, milyen is az élet (a halál), de hárítjuk. Itt kellene, hogy legyen, éppen úgy, mint te vagy én, és négy éve halott. Akkor már inkább paprikáskrumpli karácsonykor is.

Ők az éjszínű halmazt alkotják, a másikat. Mi itt, a jelenben teljesen különbözünk. A fehérek közé tartozunk. Nincs átfedés.

Később, mint rendszeren, a helyzet csak fokozódik. Sorban jön a többi, aztán elgurulnak a sötétbe, ahogy általában. Mi, fehérek, bezzeg soha. Nekünk mindig sikerül móresre tanítani a kaszást. Lébecolunk hetykén, félúton a jajdeédeskisbaba és a zárórahölgyeimésuraim között. A fehér golyók halmazában mindenki teszi a dolgát, műveli a mesterségét. A tanár tanít, a költő

költ, a gyilkos gyilkol, a halandó meghal. Isten megbocsát – ez a foglalkozása.

Kezdetben zizeg a semmi, míg csak középre nem gurul az Isten. Alatta az ember, aki(t) a saját képére és hasonlatosságára. Aztán az Ember félig-meddig kiküszöböli istent. Begurul a humanizmus. Ilyen humanizmus, amolyan humanizmus. Ma már minden megvan. Minden, tehát semmi.

A természet viszont, akárha istentől van is, nem humanista. Nem ismeri a tréfát. Nincs kibúvó, eldől az egész fehéren-feketén.

Tizennyolc évesen is fehér golyóként bolyongok a nagyegyházi akna sötétjében. Egy héttel a baleset után már nyoma sincs hullaszagnak, minden a megszokott. A fejedon alig áll meg a kobak, annyira süvít a mesterséges szél a fokozott szellőztetés miatt, a melósgönc átázva. Ezek a bányák nagyon vizesek. A főte minden eresztékéből csorog valami, vacogsz a huzattól a félhomályban, pedig odakint dagonyázik az augusztusi nyár. Lábadon klaffog a gumicsizma, és fel vagy aggatva, mint egy karácsonyfa: a műanyagkobak a kilós fejlámpával, hol előre bukik, hol oldalra, egyik válladról lóg a böhönc akkumulátor, a másikról a monoxidmegkötő készülék, egyikből sem kímélték az anyagot. Fürge vagy, mintha a Szaturnusz gravitációs mezejében téblábolnál.

Egy héttel ezelőtt is minden a szokásos, minden rendben. Megragadom a szívlapátot, ideálisan hányhatnám a salakot a következő hat-nyolc órában, ám kiemelt fontosságú feladatot kapok. Valójában fogalmam sincs, mivel vacakolok a műszak végéig. Bosszankodom, mert nem sikerül. Vacogok, átkozódok a nyirkos göncben a bajuszczibáló légáram miatt.

Harminc méterrel feljebb a töltőnyílásába a szállítóeszközök már egy hete köpik mindazt, amit a bányászok több száz méteres körzetben lefejtének. Van abban szén, kő, iszap, fatörmelék, szerelési hulladék, amit akarsz. Néhány rönkfa keresztbe áll

a csőben és befeszül, azokra ráül egy-két szikla, a zagy az egészet körbefolyja, rászárad, és kész a dugó. Tízévente egyszer, ha előfordul, és most van az az egy. A főnökség, mint afféle fehérnél is fehérebb golyócsapat, ideges. Miért nem kaparják már ki azt a vacak ömlesztősíllót? Az egész bányában áll a termelés egy ilyen bagatell ügy miatt! Hosszú lécekkel, csáklyákkal piszkáljuk alulról, bármivel, ami csak a kezünk ügyébe kerül, hátha kidugul. Nekünk nem sikerül. Alkalmi társammal este tízkor gurítjuk át a feladatot a következő műszaknak – annak a két másiknak. Csesztetett fehér golyókként gurulunk a kashoz. Frusztráltan, elégedetlenül. A mai teljesítményért nem kapunk dicséretet. Hazafelé bosszúsán benyomunk egy sört.

A betonvágat most tisztább, mint valaha. Az ejtőhenger szájadzása újonnan hegesztve, feketén tátong a lejtakna megnyezetéből. Ilyenkor még slaggal is lemossák az egész hóbelevancot, amikor két fiatal vájár holttestét takarítják el. Tíztonnányi törmelékkal kevert iszap temeti őket maga alá. Merthogy a minket váltó két pali ötletesebb. Egy pózna végére tűznek egy légkalapácsot, felnyomakodnak vele a csőben, és ra-ta-ta-ta, azzal fejtik a megkövült trutymó alját. Sok meddő próbálkozás után nekik sikerül feltörni a zárványt. Bingó! Csapj a tenyerembe! A zagy egyszerre megindul a toronyház magas hengerben, rázúdul a fenéklemezre. Ügyesek. Ez okozza vesztüket. A fenéklemez kemény lemez, igazi, vastag tartányacél, nyomáspróbával tervezett. Szakad, mint a gumilufi, s jön a zagyva anyag, mint a földindulás, maga alá temeti a két embert. Csak két pislantás, és már gurulnak is át a koromfeketék közé.

Most a másik halmazban nincsenek, a nemlétező szurokszínűek között.

Fehér gurigaként jelenleg éppen Kőszegen nyaralगतok. Át-ruccanak Rohoncra, amely a sógoroknál Rechnitz. Van ott az a klassz kis völgytő, egy gáttal felduzzasztott patak a természet lágy ölén, ahogy kell, csodás. Körben hegyek, sűrű erdő, madárfűtty.

A kristálytisztá vízben pancsol a környék apraja-nagyja, ifjak és vének, lányok és fiúk, párosan, csoportosan, családostól, ahogy szeretjük, csodás. Hemzseg az élet. Ahogy hemzsegni szokott. Alig tudok leállni az úszással, annyira jó a víz. Fehérgolyós magabiztossággal telepszem a parti rézsűre, és egy programfüzetet lapozgatok, kalandra éhesen. Csak egy ugrás innen Dürnbach im Burgenland. A felfedezésekre utazó kíváncsit a falucskában egy különleges, fából ácsolt harangláb, ein Glockenstuhl várja, abban ingázik a régmúlt harangja, a háromszáz évvel ezelőtti jelenben ezt kongatják vészek és temetések idején...

Dürnbach. Eredetileg Incéd. Már megint itt gurulnak a nemlétező feketék.

Inczédi Franci is furcsa sorsot él és hal meg. Mint mindannyian.

A kisiskolában nyájasan vidám, szerény csapattárs. Közepes termetű, közepes tanuló. Talán kékvérű felmenőkkel büszkélkedhetne, ha büszkélkedne bármivel is egyáltalán, a suliban mégis a gyakorlati foglalkozás az ő területe. Tizenkét-tizenhárom évesen olyan hihetetlen precizitású remekeket készít, amiket csak szaküzletben látsz. Reszelünk, például, kulcsot. Otthonról viszünk mintának egy egyszerű ajtózárba valót, azt kell másfél óra alatt nyerskulcsból kifaragni. Egyedül az Inczédié tökéletes, a többi soha nem működne. Ez ránézésre látszik, pedig egyébként többen is jelest kapunk. Művünk megüti a tanügyi mértéket, Inczédi kulcsa azonban mintha manufaktúrában készült volna. Ekkoriban derül ki a világ számára, hogy Franci bármit újraalkot tökéletesen. Tanterv szerint fabrikáltunk mindenfélét, a kulcs után kereplőt fából, másszor kalapácsfejet négyszögvasból. Sokat kell izzadni, fúrni, faragni, de leginkább csak pontosan, szépen, ahogy a csillag megy az égen. A mókázó Franci ilyenkor megváltozik, homlokát ráncolva, felnőtteket megszégyenítő módon összepontosít. Tökéletes darabok születnek a keze alatt. Produkálunk hat színre festett pörgettyűt. Fűrészelés, fúrás, reszelés,

csiszolás. Majd megint fűrészelés, aztán kifaragni a hegyét, illeszteni, ragasztani, vární, amíg megszárad, végül színezés. Ha minden sikerült és megperdítve szabályosan pörög, akkor fehér színt látsz. Hogy is van ez? Az élet színei összerosódnak és eltűnnek: ez a fehér. Honnan jön akkor a fekete?

Franci másik különlegessége a ruganyossága. Állandóan bakugrásokkal, cigánykerekekkel cukkol bennünket. A gondnoklakást odabiggyesztették az iskola sarkára, a gondnok fia csapatunk elmaradhatatlan tartozéka, így gyakran bandázunk a sulikörül. Kegyesen fogadást ajánlunk Francinak, kiugrik-e napnyugtakor az iskola homlokzatán az emeleti fiú mosdó ablakából? Az a kis bukóablak már szinte a következő emelet, és odalent göröngyös a gyeplépcső. Inczédi megcsinálja. Földet ér, elpattan, bukfencezik, gurul, vigyorogva talpra szökken. Kutya baja, egészséges, mint a makk. Tovább hergeljük, menjen fel a másodikra is. Nincs abban semmi. Csak egy szökkenés. Mi a földszintről se nagyon mernénk kiugrani. Nem annyira meggyőző a mosolya, amikor a gondnok hátsólépcsőjén a másodikra indul, de az eredmény ugyanaz. Hibátlan landolás.

Csak a húszas éveim közepén hallok róla újra, amikor feleségül veszi Vicát. Vica legendásan csinos, és hírhedten kikapós hölgyemény. Talán véletlen, de egy volt alsós tanárnőnk lánya. Az anyuka kifejezetten bálna, de az ifjú ara egyáltalán nem. Korábban néhány évet együtt atletizálunk a helyi SC-ben, ügyesen fut gáton, kiváló távolugrásban, de a sportkarrier nála csak az egyik ambíció. Már kölyökválogatottként állandóan a fiúk körül legyeskedik. Vagy fordítva, azok lógnak körülötte, mert nemcsak nagyon helyes.

Ha újra visszaszökdécselek az időben, megint a kisiskoláskorba, Inczédiék egy kilencemeletesben laknak, a hetedikben. Egy sor apróbb galádságot követünk el a környéken, hiszen oda járunk focizni. Elviselik a zshivajunkat, tökéletesen illeszkedünk a környezetbe. A kilencesek között feszül egy nagy drótketrec, ezüstfával és gyalogfenyővel körbeültetve, még szétbarmolatlan állapotban. Kívánhat az ember ennél többet? Nap mint nap rúg-

juk a bőrt a salakon. Franci is a csapat tagja, a hálódöngetéstől kitikkadva néha felugrunk hozzájuk egy korty jaffaszörpre.

Amikor sok évvel később azt az utolsó hírt kapom Inczédi Franciról, a házasságkötése után egy félévvel járunk a jelenben. Franci ablakot pucol a hetediken, megcsúszik, lezuhan és szörnyethal. Ekkoriban már nem vagyok a város állandó tartozéka, nem járok utána a történeteknek. Hihetetlennek tűnik az egész. A kölyök elképesztően ügyes fizikálisan, nem az a fajta, aki csak úgy kipotyog az erkélyről. Az egyik legfehérebb golyónak tűnt, nem pedig olyanak, aki csak úgy ukmukfukk átgurul a nemlétező szénfeketék közé.

A végsőig kísérti a sorsot, ahogy mindannyian. Kísértjük a végsőig. Már a másodikról való kiugrással is csúcsot akar dönteni. Ahogy a magasba néz, arcán tétova esélylatolgatás. Egyáltalán nem az elvárt lezserség sugárzik róla már abban a kölyökkori alkonyatban sem. Vicával még magasabbra mászna, pedig csak a mindennapi szörnyű szürkeségből lábalna ki. Mint mindannyian. Most azonban tényleg túl magasra hág. A lányt körberajongják, Francit meg nem veszi komolyan senki. Ahogy egyikünket sem, és ahogy mi sem veszünk komolyan semmit. Fittyet hányni bárkire és bármire a végsőig, ez a szívünk rejtett vágya...

S van ebben a mesében bármi tanulság? Hát persze, Csillával időről időre elgurigázzuk, mert Inczédi Franci megsúgja nekem minden éjjel halálpontosan.

A fekete golyók halmaza a *mások*. Aki nem én vagyok. A fehér golyók között leledzem, folyamatosan. Nincs átfedés, hiánytalanul itt vagyok, örökös jelenben. A fehérek között. Ezt mantrázom szüntelen.

Varga Melinda

Vattahón lépkedett

*A fodros felhők között
szürkéskéken csillogott
napnyugtakor Isten szeme.
Az év jégudvarában rózsaruhában
korcsolyáztak az arkangyalok.
A falura fagy-gyöngyházfény hullt.
Vattahón lépkedett a kegyelem.*

Fehér gyöngyök

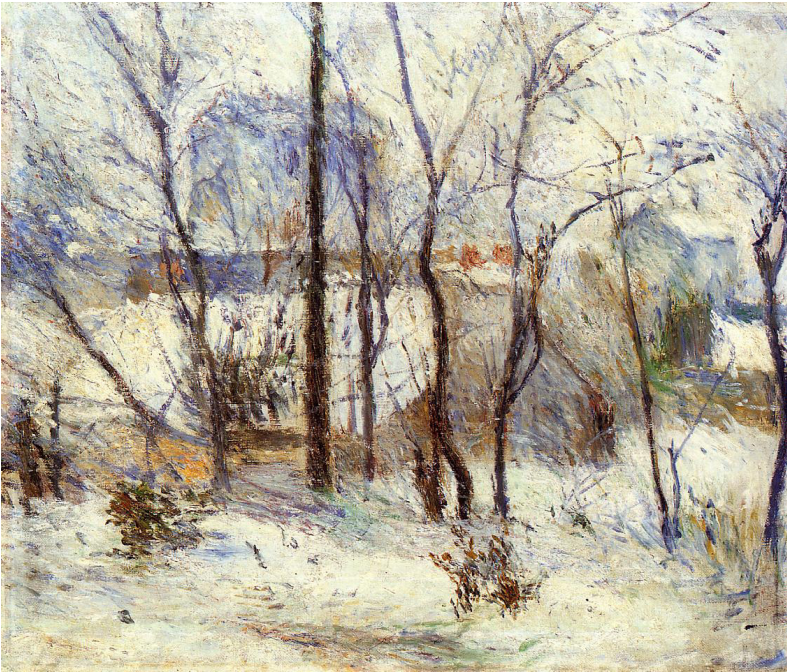
*Alszik a moha, alszik a harmat,
alszik a lomb, alszik az avar,
hull az ég fehér gyöngye
Isten tenyeréből.*

Türelemrózsa

*Csipkebogyót könnyezik a bokor,
vörös drágakövek a hótakarón,
kőkénytéllel rajzolt türelemrózsák
a patak átlátszó tükrén.*

Szenteste ropogó hóval

*Éjféli misére igyekszünk
állig begombolkozva,
nagykabátban, csizmában,
asszonyok és férfiak
egymásba karolva sietnek
a nagytemplom felé,
hidegtől piros az orruk,
kőkénykék, sűrű az éjjel,
csak a hó világít az utcán,
ütemesen ropog a talpunk alatt,
dallama áthallik a mai napba.*

Paul Gauguin (1848 – 1903) festménye

Tallián Mariann

Hermina

A férfi komótosan bandukolt a sűrű erdő ösvényein. A párás, fojtott melegben időnként megcsapta egy-egy szélfuvallat. Megbizsergett izzadt bőre, ahogyan átfújta pólója alatt a hideg, esőszagot árasztó szellő. Egykedvűen menetelt tovább. A köves, göröngyös talajon csikorgott bakancsának talpa, izmai megfeszültek az emelkedőn, ahogy feljutott az erdő kaptatóján. Rendszeresen járt erre, vakon is eltalálna a kereszteződésig, ahol a 'csúcs' és a 'sík' jelzés között kell majd választania, attól függően, hogy éppen milyen idő van. Az útválasztónál megállt egy percre, és felnézett a végtelen hosszúságúnak tűnő fenyők csúcsára. A felhős égen, mint egy lyuggatott sűrű leplen, áttűzött a nap, és megcsillant a férfi szemüvege. Levette, szemzugát kicsit megnyomkodta, majd becsukta a szemét. Mélyet szippantott a fenyves gyantaillatából. Emlékeztette őt egy hajdani szerelmére, akivel kézen fogva andalogtak a Bükk-fennsíkon, és nevetgélve kapargatták a gyantát a fákról. Összegyűjtötték, és otthon a lámpa alatt csodálták borostyános színét. A lány neve Hermina volt. Illett hozzá ez a különleges név és a borostyán ékszer, amivel megajándékozta szerelme jeléül.

Kinyitotta a szemét. A fák legfelső ágai között a résnyi fényszigeteken elidőzött a tekintete. A fenyő zöldje és a kék ég éles határvonalai mindig lenyűgözték. Szabálykövető ember lévén elragadónak találta, hogy a természetben minden rendezett elmentén haladt. Az emberek saját képükre formált kaotikus, bonyolult világában gyerekkora óta kívülállónak érezte magát. Herminával is az volt a gond, hogy túlbonyolított mindent. Mikor megkapta a borostyánékszert, onnantól kezdve gyakran sírt. Azt mondta, a boldogságtól. Pedig attól nem lehet sírni, csak mosolyogni, gondolta a férfi. Éppen kibukkant a nap a felhők mögül, és az erős fénytől hunyorogni kezdett, amikor különös mozgásra

lett figyelmes. Az ágak tetején felcsillant egy fekete, fényes valami, aztán, mint egy hullócsillag, lebukott a túlevelek közé. Visszatette a szemüveget, és figyelni kezdte az ágak árnyait, de nem lelte a csillogást. Biztosan egy nagyobb bogár vagy egy beteg delevér, amely vergődik a napfényben, gondolta.

Továbbindult, amikor hirtelen a fejére koppant valami. Határozottan érezte, hogy a hajába esett. Kicsit viszketett is, de nem érzett fájdalmat. Megtapogatta, de nem tapintott ki semmit az ujjával. Megrázta a fejét, lehajolt, beletúrt a hajába, de nem vett észre semmi szokatlant. Bosszúsággal töltötte el, hogy emiatt a váratlan esemény miatt a percre pontosan beosztott, szűkös idejébe be kell illesztenie az esti hajmosást.

A fullasztó, párás meleg és az időjárásjelentés, amit reggel a rádióban meghallgatott, egyaránt zivatart jelzett, ezért a sík terepen folytatta a gyaloglást, és sietősre vette a tempót. Közben szójátékkal múlatta az időt, mindent, ami az útjába akadt, egy ismeretlen névvel illetett.

– Tonta – mondta a mohára.

– Vizsba – nevezte el a gombákat. Igyekezett ezeket megjegyezni, hogy fejlessze a memóriáját. Húsz szóig is eljutott, és ettől egy kicsit jobb kedvre derült. Lassan eleredt az eső. Kinyitotta a hátizsákját, hogy elővegye az esőköpenyt.

– Annnyira utálok magam! Ennyi eszem sincs, amikor tudtam, hogy esni fog! – csattant fel mérgesen, amikor rádöbbedt, hogy életében először otthon hagyta az esőköpenyt. – Felelőtlen butaság, szórakozott figyelmetlenség – ostorozta magát.

Pár villámlás, majd dörgés után lecsapott a jégvihar. Elfekedett az ég, a tisztáson percek alatt mocsárrá változott a talaj. Az égből sziporkázó kis fehér gömbök szinte fájdalmasan csipkedtek. Tíz perc alatt fehér jégmezővé változott a virágos rét, és a férfi egyre nehezebben lépkedett a cuppogós talajon. Átázott a ruhája, és a szemüvegén át csorgott a hajáról a víz a nyakába. A fejének egy bizonyos pontján, ahol érte az a valami, nagyon viszketett, így eltervezte, hogy bármennyire is felborítja a napirendet, egy forró fürdőt vesz a kádban, ha hazaér, és alaposan megmossa

a haját. Szaladni kezdett, hogy minél hamarabb beérjen az erdőbe. Ott kevésbé érte a jég, de az enyhe lejtőn lefelé néha elcsúszott, és alaposan megütötte magát, több helyen is megsebesült. Mire leért a buszjáratához, kicsit szédelgett, és nagyon fázott. A buszon minden szem rátapadt, kellemetlenül érezte magát.

– Jól van? – kérdezte egy hölgy.

– Igen, minden rendben. Eláztam – nyugtatta meg a férfi.

– Csupa vér – szólt aggódva a hölgy, és a lábára mutatott.

– Valóban – konstataálta a férfi, és hozzátette –, jégeső volt odafenn.

A hölgy végignézett rajta, és egy pillanatra elidőzött a tekintete a férfi fején. Ott, ahol viszketett. A férfi önkéntelenül odakapott, de semmit sem érzett, semmit sem tapintott ki az ujjával most sem. A hölgy zavartan elkapta a tekintetét.

Amint hazaért, az előszobában összerogyott. Kiverte a víz a láztól.

– Meghültem – motyogta magában, és az ajtónak dőlve elaludt.

Mikor felébredt, sokkal jobban érezte magát. Betámolygott a konyhába, ivott egy pohár vizet, és bekészített egy kávékapszulát. Amíg a masina kipréselte magából a fekete frissítőt, a férfi levetette a ruháját, és forró vizet engedett a kádba. Kivételesen nem tett bele fürdőhabot, nehogy a viszketés helye begyulladjon a fején, bármi csíphette is meg. Míg folyt a víz, visszatért a konyhába, és jólesően megitta a kávé. Egészen felfrissült, és vidáman huppant be a kádba. Ott is elbóbiskolt kicsit. Félálomba merült, és Hermináról látott különféle emlékképeket. Ringó csípővel haladt előtte a fák között, csupasz vállát betakarta hosszú, feketeszínű haja. Időnként visszapillantott rá, és mosolygós arcán könny csorgott le. A könnycsepp feketére változott, és elmaszatólódott az arcán, a lány letörölte, és a sírásra görbült arc hirtelen fekete maszkká változott.

A férfi csapzottan ébredt fel. Érezte, hogy viszket a fejbőre, ezért alaposan megmosta a haját. Még az arcvizéből is öntött a fejére, és bedörzsölte az alkoholos folyadékkal, fertőtlenítés

céljából. Röviden lezuhanyozott, majd elégedetten mászott ki a kádból, és a mosdóhoz lépett. A tükörről egy arra alkalmas ronggyal aprólékosan letörölte a párát. Megvizsgálta az arcát, a viszketés helyét, de nem látott semmit. Megnyugodott, és elővett egy fésűt. Fésülködés közben arra lett figyelmes, hogy a viszketés helyén megakad valamiben a fésű. Oldalra fordította a fejét, újból megvizsgálta a szokatlan púpot. Közelebb hajolt a tükörhöz, majd vissza, aztán megint, majd elővett egy borotválkozó tükröt, és mint az autóban ülve egy visszapillantó tükörből, megszemlélte a fejét. Fekete, sűrű haj keveredett az ő gyér, világosbarna hajával. Odakapott, megpróbálta eltávolítani, de fájdalmat okozott ezzel magának. A kezében maradt pár darab fekete hajszál perzselte a tenyerét. Megnézte közelebből, erre a fekete hajszálak összetekeredtek. A férfi megrémült, és eldobta a hajszálakat, de azok visszamásztak rá, mint a kígyók, és helyüket keresve bekúsztak a dús fekete hajszigetbe a férfi fején. A férfi leizzadt a félelemtől, rémülten próbálta kitapogatni a bögöt a fején, de ahogy hozzáért, és masszírozni kezdte, a púp lelohadt és elsimult a bőrén. Fájdalmat nem érzett, a viszketés is elmúlt. Viszont újból belázasodott, ezért úgy döntött, másnap elmegy orvoshoz és fodráshoz, a többi furcsaság nyilván a láztól van, gondolta. Bevett egy lázcsillapítót, és bebújt az ágyba, meztelenül.

Álomtalanul, mélyen aludt. Reggel szokatlan jókedvre ébredt, és megállapította, hogy milyen szépen süt a nap. A redőnyök közti résen átvetülő árnyékok hosszú csíkokat varázsoltak a padlóra, a vonatsíneket juttatta eszébe. Talán el kellene utaznia valamerre, hiszen régen járt külföldön, állapította meg. De az veszélyes, vírusokkal van tele a levegő, nem ajánlott mostanság utazni, beszélte le magát. Esetleg kipróbálhatna egy másik turistaútvonalat is. Egy éve már, hogy minden vasárnap ugyanazon az úton túrázik. Vagy fel- vagy lefelé megy a kereszteződésben. Így telt el egy félóra az ágyban, és azon kapta magát, hogy ábrándozik.

– Lusta disznó vagyok, ez nem fordulhat elő többet – szidalmazta saját magát, és kipattant az ágyból, de hirtelen megszédült. Észlelte, hogy homályosan lát. Tapogatózva lépkedett ki

a fürdőszobába. A tükörbe pillantott, és hátrahőkölt ijedtében. A fekete hajfolt helyett, hosszú, dús hajzat omlott a vállára. A feje búbjától a fél arcába belelógott. Nem is haj volt ez, inkább csápoknak tűntek. Kis sodrott, gyűrűs testű nyúlványok, hajszálvékonyak. Gyengéden simogatták a nyakát, fülét, puhaságuk a macskák szőrére emlékeztette, és fülében, talán csak az érzet miatt, de enyhe dorombolást hallott. Először azt hitte, a homályos látás miatt érzékelte valóságosnak ezt a lehetetlenséget, de ahogy a szeme lassan hozzá szokott a hályoghoz, el kellett fogadnia, hogy a haja fekete színűre változott, és megnőtt. Fogta a fésűt, és megpróbált rendet tenni a növekményben, de ahogy hozzáért, a csápok megbolondultak, összegöndörödtek, aztán kinyúltak, rakoncátlanul izegtek-mozogtak, nem hagyták magukat rendbe szedni. A férfi ijedtében eldobta a fésűt. Amikor a kezével próbálta elrendezgetni, a lombozat rátekeredett a kézfejére, beburkolta, és odahúzta magához, simogatásra készítette, játszadozott vele, mint egy kiscica. A férfi átadta magát az érzéki huzavonának, és hosszasan ölelte, simogatta a saját fejét, mely egy másik élőlény volt. Mikor elfáradt a karja, megpróbált kibontakozni ebből a furcsa szorításból, de a haj nem engedte. A férfi kétségbeesett.

– Ez nem maradhat így. Le kell vágni! – szólalt meg, és rábámult a hajra.

A lény, mintha megszeppent volna, összekunkorodott, és elengedte a férfi kezét. A férfi mosolygott.

– Jó kislány – gondolta magában, bár abban a pillanatban elszörnyülködött, amiért megszemélyesítette, sőt, lánynak titulálta a jövevényt, és még beszélt is hozzá. Fogat mosott, miközben egy pillanatra sem vette le a tekintetét a hajról. Szépnek találta. Fekete, pont, mint Hermináé. Ő bújt így hozzá, mikor leültek egy kilátónál a Bükkben, és a messzeséget bámulták. Hermina mindig álmodozott. Mindig várt valamire. Mindig akart valami mást. Nem értette meg, hogy az élet egy kényszerű lépéskombináció, csak akkor leszünk boldogok, ha az előre jól megtervezett úton haladunk.

A férfi nekilátott a teendőinek, legelőször is felhívta a hivatalt, ahol titkári minőségben dolgozott, hogy beteget jelentsen. Aztán kikészítette a reggelit. Végig azon gondolkodott, felhívja-e az orvost, vagy elmenjen-e fodrászhoz. Bizonytalan volt ebben a kérdésben, végül is mi várna rá? A fodrász sikítva elküldené, az orvos pedig rendőrséget vagy mentőt hírna, egyik sem kellemes. Inkább arra voksolt, hogy majd ő elintézi ezt a dolgot Herminával.

– Hermina! – kiáltott fel. – Ez jó!

Herminának nevezte el a csápos jövevényt. Maga sem tudta, miért, talán, mert hasonlított rá.

– Rántottát csináltam, ahogy szereted – motyogott magában a férfi, és jóízűen falatozott. – Ízlik? – kérdezte a lénytől, aki körbetekeredett a nyakán, vállán, és finoman zsizegett hozzá. A férfi behozta, és az asztalra tette a borotválkozótükrét, így egyszerűen tudott kommunikálni Herminával. Reggelizés közben folyamatosan a lényt bámulta, és elbűvölőnek találta. Egyfolytában mosolygott, a lény pedig annál fényesebb és csillogóbb lett, minél kedvesebben szólt hozzá a férfi.

– Volna kedved megint kirándulni? – kérdezte a férfi, miközben megtörölte a száját. A lény nem mozdult, ezzel adta tudtára, hogy nem szeretne kimozdulni a lakásból.

Felsorolt még pár lehetőséget, de Hermina csápjai most a levegőben szálldostak, mintha táncolna.

– Na jó, akkor pihenjünk, én sem érzem jól magam – hagyta jóvá a férfi. Érezte, hogy újból belázasodott. Reggeli után kiment a fürdőszobába, és megszemlélte a hajzatot. Megállapította, hogy nőtt egy kicsit és vastagodott.

– Jó étvágyad van – nevetett, majd lefeküdt a hálószobában. Egy órát aludt. Mikor felébredt, nem látott semmit, szinte sötét volt a szoba. Vibráló izgalmat érzett az egész testében, vágott rá, hogy megérintse Herminát. Ahogy felemelte a kezét, érezte, hogy a haj körbefonja a karját, és rátapad az ujjaira, mintha kézen fogná. Sikamlós bőrének érintésével nemi izgalomba hozta a férfit. Nyúlványaival felemelte a férfi karját, és végigsimított magukon. A hajzat egészen a mellkasáig ért, és folyamatosan vo-

naglott a férfi testén. Másik, szabadon álló kezével kitapogatta a jövevényt, érezte, hogy még nem teljesen nőtte be a fejét. Vannak még gyér, rövid foltok itt-ott. Felállt, Hermina engedett az ölelésből, és úgy viselkedett, mint egy átlagos hajkorona, ahogy a férfi járkálni kezdett, ő lazán, fürtökbe csomózva borult a vállára, és mozdulatlan maradt. A férfi kitámolygott a fürdőszobába, és megvizsgálta magát. Közel kellett hajolnia a tükörhöz, nem látott tisztán. Ahogy belepillantott a tükörbe, döbbenetesen vette észre, hogy a szeme kék színűre változott.

– Ez Hermina szeme – suttopta, és zavartan nézett a lényre. Az, mintha meg akarná nyugtatni, átölelte a mellkasát, és megmelegítette a férfi testét. De a férfi megrángatta.

– Mit csináltál velem? – kérdezte ingerülten, erre a csápok azonnal elengedték, és az égbe magasodtak, izzani kezdtek, szikráztak és süstörgő hangot hallattak.

– Ne haragudj, Hermina, nem akartalak megbántani – szólt gyengédebben a férfi. Kicsit megijedt a csápektől. A lény ismét összegöndörödött, és rázuhant a vállára. A férfi aggályoskodott, vajon jól döntött-e. Nem kellett volna mégis orvoshoz menni? Biztosan van olyan, hogy valaki bejelent egy idegen lényt valahol. Bekapcsolta a netet, és a Google-n keresgélte. Vicces ötleteket adott a keresőprogram, a férfi nem talált komoly választ. Egyre vidámabb lett, Hermina csápjai is rátapadtak a képernyőre, úgy keresgéltek ketten együtt a neten, hol lehetne bejelenteni egy idegen lény feltűnését. Néha a lény kattintott egyet, néha a férfi, és amikor valami humoros oldal jött fel, Hermina belecsiklandozott a nyakába, amitől a férfi nagyokat nevetett. Aztán ebédeltek, Hermina sült krumplit kért, a férfi pedig kisütött egy mirelithúst, természetesen csak ő evett, de ahogy a reggelinél is, az ételtől a csápok erősebbek és fényesebbek lettek. Délutánra a férfi fején a barna foltok eltűnedeztek. Este tévét néztek, és a férfi megállapította magában, hogy még életében nem érezte ilyen jól magát. Lefekvéskor összebújva aludtak el, a csápok átölelték a férfit, ő pedig úgy érezte, a selymes, ruganyos test boldogságot hozott az életébe. Elalváskor, még félálomban Hermina tűnt fel előtte. Egy-

szer kicsit becsiccsentett, és meztelenül táncolt pezsgőspohárral a kezében, miközben a *Yesterday* szólt a rádióból, a Beatles-sláger. A férfit zavarta ez az önfeledt kitárulkozás, gusztustalannak találta, pedig a lány szép volt, de túlságosan más volt, mint ő. Míg ezen gondolkodott, a lény már moccsanatlanul aludt, ezt onnan tudta, hogy nem fénylett, nem csillogott a bőre úgy, mint napközben. Elalváskor még adott egy puszit a feketeségre.

Reggel arra ébredt, hogy fájnak a sebei, és a szemét alig bírta kinyitni. Fénykarikákat látott maga előtt, épp csak a tárgyak sziluettjei körvonalazódtak. A tudat, hogy Hermina, a lény itt van vele, mázsás súllyal nehezedett a vállára. Talán örökre vele marad, és ő többet nem lesz már az, aki volt. Talán embernek sem nevezhető immár. Befordult a fal felé, nem akart felkelni, nem akart szembesülni a változással. Magára húzta a takarót, mire a jövevény dorombolni kezdett, fészkelődni, úgy súrolta a testét, hogy a férfi azonnal izgalomba jött. Hermina olyan érzéken bújta hozzá, hogy a férfi az ágyékához nyúlt, majd a csápok is odatekeregtek. A férfi rájött, hogy kétszer olyan hosszúak, mint előző nap. Megijedt, és elhessegette a csápokat az öléből, mire azok mereven a plafon felé nyújtóztak mozdulatlanul, és ijesztően zizegtek. A férfi kitámolygott a fürdőszobába, látni akarta Herminát. A lény nyúlványai szinte egyenként omlottak a testére. Amikor a tükörben meglátta, a lélegzete is elállt a gyönyörűségtől. Csodaszép volt. Az egész fejét beborította a hajzat. Begöndörödött, vállára borult, aztán kiegyenesedett, hegyesen felfelé nyújtózott, majd jobbra-balra lengedezett a levegőben, így produkálta magát. A férfi ámultan nézte. Hermina leereszkedett, már egészen a combjáig ért, körbefonta, végigsimította a hátát, a karját, a derekát, ahol csak érte a számtalan csáp. A férfit újból előntötte az izgalom.

– Gyönyörű vagy – suttogetta, és szája megtelt nyállal, szeme megtelt könnyel. Hermina meghálálta a bókot, és simogatta tovább.

A férfi is megsimogatta, két kézzel ölelte a csápokat, ölelték egymást. Közben a tükörben nézte magukat, és észlelte, hogy a szája

meggypiros lett, és ajka dús, mint Hermináé, a lányé, akit egykor szeretett. Tekintete elhomályosult az izgalomtól, és a vágyakozástól minden ízében remegett. Állát felvetette, erre a lény belefúrta magát a nyakába, és harapdálta. Kis elektromos kisüléseket érzett, enyhe, szúrós bizsergést, a lény hajának sokezer csápjja mind-mind csókolgatta a nyakát, majd a testrészeit, ahol csak érte. A férfi átadta magát teljesen, és a kéj hirtelen átjárta a testét. Egy pillanatra megtámaszkodott a mosdókagylóban, és nagy levegőt vett. Utána megtörölte magát, és puszilgatta Herminát. Ajkait finoman bizsergette a test selymes érintése. A lény ugyanúgy folytatta az ölekezést, és egy kis idő után megtalálta a sebesüléseket, és azokat is elkezdte harapdálni. A sebei ízlettek a lénynek, és egyre több csáp kereste meg a sérüléseket. A finom harapdálásokból egyre vadabb marcangolás lett, és a férfi érezte, hogy Hermina falatozni kezdett a húsból. Fájdalmat nem érzett, a lény elzsibbasztotta a sebeket. A férfi egy ideig engedte Herminának, hogy jól lakjon, de amikor már a vére csorgott a padlóra, akkor rászólt.

– Elég volt, Hermina!

A csápok egy szempillantás alatt az égbe meredtek, izgatottan forgolódtak, kiegyenesedtek, begöndörödtek, nyugtalanul táncoltak a levegőben. A férfi lenézett a testére. Eltűnt a szőrzete, és a csupasz bőrén a sebek véresen nedveztek.

– Mit csináltál? – kérdezte feddően. – Meg akarsz ölni?

A lény zümmögő hangot hallatott, mintha bocsánatot kérne, de közben nyúlványai végéről mohón nyaldosták a csápok a lecspepenő nedveket. A férfi szótlanul, döböntően állt. Végignézett meztelen testén. A vérző sebek, vörös, csupasz ágyéka és az arca, mely kipirult, és egyre inkább hasonlított Hermina arcára, félelmetes látványt nyújtott.

– Nem tudok haragudni rád – rebegette, és az arcán végigcsorgtak a könnyei.

Nézte a fénykarikákon keresztül a saját arcát, mely egészen olyan volt, mint Hermináé a kiránduláson és ahogyan folytak a könnyei, pont olyan volt, mint ő. Zavartan visszacsoszogott a szobába, és bezuhant az ágyba. Elaludt.

Mikor felébredt, a digitális kijelzőn látta a dátumot, és tudatosult benne, hogy átaludta az egész napot. Látása hozzászokott a tompasághoz. Érezte a lény lélegzését a mellkasán. Egy-egy csáp néha kihúzta magát a testrészei alól, ha már kényelmetlenné vált a bőrük szoros tapadása. Sebei kicsit fájtak, de meglepődött, mikor megvizsgálta őket. Varasodni kezdtek, ahelyett, hogy nyílt sebbé váltak volna. Ennek nagyon megörült, és a lény ezt megérezte, és még szorosabban fonta körbe. Már a talpai körül fonódtak a nyúlványok, egész testét beburkolta a haj, mintha ujjnyi vastagságú indák lepték volna el. Ezerszálú, fényes, fekete élőlény.

– Hermina – suttogetta szerelmesen a férfi.

Boldogan ölelte társát, és már várta a jóleső, érzéki együttlétet. Hermina odaadóan körülölelte, simogatta, egészen addig, amíg boldoggá nem tette, és a férfinak örömet okozott. Aztán, saját öröme a csápok finoman a sebekre irányultak, és Hermina csipkedni kezdte a férfi húsát. A férfi elégedetten tűrte, egészen addig, amíg a vér a padlóra csordogált, akkor megállj parancsolt. Hermina szófogadóan elengedte a férfi testét, és a levegőbe ágaszkodott, zizzenő hangokkal kísérvé lengedezett a levegőben. A férfi kicsoszogott a fürdőszobába. Próbálta elkerülni a szembeesülést a változással, de nem volt képes rá, és a tükörbe lesett. Hermina, a volt szerelme nézett vissza rá. A férfi zavartan kapta el a fejét.

– Én nem Hermina vagyok – dadogta, de erőtlen volt és gyenge ahhoz, hogy bármit is tegyen a sorsa ellen. A lény nem mozgott, úgy tett, mintha csupán a férfi haja lenne. A férfit ez felbosszantotta.

– Miért nem simogatsz? – kérdezte. Hermina nem válaszolt.

A férfi megfogta a csápokat, és körbetekerte őket a testén, idegesen csapkodta őket, mire azok hirtelen a levegőbe meredtek, izzón sisteregtek, és a nyúlványok végei támadóállásba helyezkedtek. A férfi megrémült.

– Bántani akarsz? – kiáltotta, majd tehetetlen dühvel ráütött a tükörrre, a tükörcserepek véresre vagdosták a kézfejét. A lény abban a pillanatban, mint egy kiéhezett ragadozó, lecsapott a se-

bekre, és mohón harapdálta a vérző vágásokat. A férfi a földre esett.

– Mit akarsz tőlem? Ki vagy te? – üvöltött. A lény mardosta mindenét, a vér íze felajzotta, és minden sebet, nyílást megtalált, zabálta a férfi húsát. A férfi most sem érzett fájdalmat, Hermina elkábította a nyúlványaiból kicseppenő folyadékkal. Eszméletét veszttette. Mikor felébredt, az ágyban feküdt, varas sebei elárasztozták a testét. A fülében, szája körül, karján, köldökén, ágyékán, talpán, mindenütt sebek tarkították.

– Te hoztál ide? – kérdezte a lényt.

Hermina dorombolt válaszul, amiből a férfi azt a következtést vonta le, hogy igen, ő hozta karjaiban az ágyba. Próbált felállni, de nem tudott, nagyon legyengült. Hermina etetni kezdte, csápok toltak kenyérfalatokat a szájába, aztán az egyik csáp kinyúlt a vízcsapig, onnan emelte és csepegtette a nyúlvány végéről a vizet a férfi ajkaihoz. Aztán lassan, egyenként emelkedett a levegőbe ezer szála, és úgy imbolyogott. Bekapcsolta a rádiót, és a Beatles együttes zenéjére lengedett. A férfi önkéntelenül is átvette a hullámozást, és Herminával együtt himbálódzott a zene ütemére. A nyúlványok felemelték, karjukba vették, és úgy ringatóztak tovább. Hermina zümmögött, fényes, fekete teste csillogott, a férfi pedig kábultan dűnnyögte a kedvelt Beatles-sláger:

– Yesterday...

Lőrincz P. Gabriella

Békesség

*Az apró házban semmi lárma,
Egy illatos fenyőág, körötte négy gyertya ég.
A hímzett terítőn szerény vacsorácska,
A fehér falon játszik a kályhatűz lángja.
Egy anyóka imára kulcsolja két kezét,
Hálát ad a bőséges életért.
Az Úr csöndben érkezik,
Átöleli a házban a nénikét.
Elsimítja arcán a redőt,
Megersimítja dolgos két kezét.*

*Atyám, ünnep van, vigyél el,
Ha úgy kedves neked!
Maradj csak, világíts!
Ha hívsz, ott leszek veled.*

*Fejet hajt hát, marad még,
Ahogyan maradnak a nagymamák.
Világítanak nekiünk az úton,
Ismerik az Isten bánatát.*

Az árvák pásztora

*Ott a jászol,
Ott a Krisztus,
Kivont karddal angyalok.
Az üdvözítő békeességben
Mondd, Uram, én hol vagyok?
Itt egy lámpa ég,
Ott csengő szól,
Másutt fodros combú angyalgyermek
Éneklik, hogy Jézus megszületett.
Roskadozó asztalok körül
Részeg tömeg kiált,
Újévre már elfelejtik
A született Királyt.
Tömve jól a fenyők alja,
Új ruha, játék, utalvány, ékszer, szép cipő,
S a kised Jézus istállóban,
Az árvák pásztora Ő.*

Juhász Zsuzsanna

Babamama

Ne háborogj, barátném. Kibírod te ezt is. Idáig még jól vetted az akadályokat. Kibabráltál te még a férjed halálfélelmével vagy halálvágyával is, ki tudja. Mert mondtad is, mindig is belehalni vágyott az életbe az istenadta.

Ő kerülte a próbákat, és panaszkodott folyton. De te, te még a májával, szívével is kibabráltál. Úgy tartottad őt, mint régen, a tenyereden hordozva. Csak a horgászengedélyt, azt nem hosszabbítottad meg neki. Mert végre-valahára észrevetted, hogy évek óta nem jár horgászni se, de el se otthonról a férjed. És éltetek hitelből boldogan, és a bizottság munkaképesnek találta a férjedet újra. Pontosan egy héttel a halála előtt.

És neked még évek múlva is büntudatod volt, hogy egyszer valamikor, de csak egyszer sétálni akartál egyet. Csak sétálni a városban, és lekésni a buszt, és egy későbbivel menni haza. De nem tudtad lekésni, pont elérted, és aztán mindet ezután, mert sajnáltad őt, és még egy nyamvadt sétával se tudtad megcsalni, egyetlen órácskát se tudtál elcsenni tőle. Pedig hát az utolsó években nem szívesen jártál haza, nem jól tűrted a hitelre vett életet. S olykor ittál vele, vele ittál, hogy tudd, megtudd, mi ebben a jó. De ami neki a vakság pohara volt, az neked a látásé. Mert ha vele ittál olykor, kifordultál magadból, és azt vágtad az arcába, hogy dögölj már meg végre, fulladj a piába, vagy hagyj abba, de rögtön. És sírtál, és végre és néha szántad magad, magadat szántad, hogy ennyi, ennyi sincs őbenne teirántad, hogy csak éljen, legyen neked. Legyen és várjon, hogy lehessen neked is szólni valakihez. Hát akkor mit vársz magadtól, barátném? Nem fog ez neked menni most se. Ez a lázadozás. Hogy a lányod meg a vejednek való úgy bánnak veled, mint egy gyerekkel. Csak tűrj, barátném, jó asszonyorsors szerint, tűrd el, hogy most meg gyereknek akarnak látni. Tűrj, hisz ehhez vagy szokva, és

ne vess velem, ne vess magadon, hogy akkor előbb szabadulsz. Csak dobjad kétfelé, dobjad, amidet kell, te jó, te jószágos asszony. Nőkaméleon, az. Mert lásd, azok vagyunk még, alkalmazkodók, ha kell. És csontig, és persze izmunk és inunk szakadtáig. Mert dolgozni, azt tudunk, azt megtanította nekünk az élet. Hát mit akarsz még? Eltartod magad szépen, és a hitelt is adod lassan visszafelé, hát mi az neked? Csak dobd szét szépen, csecsemősen a karjaidat nekik. Hisz láthatnád, az a vége mindig, a végjátékban te elalszol náluk jóllakottan a fotelban. És csend lesz náluk, jófajta csend. De nem páros, hanem már hármas, ahogy kell. Ahogy általában is családdá, hármassá érik a pár, ha érik. Hát lazíts! Ne figyelj oda, ha azt látod, beletüremkednek a magánéletedbe. Ha aggódnának, hogy túl sokat költesz, vagy nem tudod kitölteni az adópapírokat. Mert nem ez a lényeg, a lényeg, hogy gyakorolhassanak rajtad, próbálgathassák, milyen is úgy adni, hogy nincs vissza, nincs visszakapás. Csak az öröm van, maga a gyerek, ami eleve az örömnél forrása kell, hogy legyen, különben megette a fene az egészset. Hát felejts, barátném, felejtsd, hogy egész életedben önálló voltál, és nem számíthattál senkire, felejtsd, ha ezt kérik, ha ez kell most nekik a boldogsághoz. Mert nézd csak, a lányod azt mondta, még nem érzi magát érettnek a gyerekhez. A vej meg már karácsonykor is babaruhákat nézegetett az áruházban, és nem üveggömböket a fára, ahogy a lányod. Hát hagyd, hogy legalább a vej kiélje magát rajtad, míg a lány megéri. Végül is emancipáció van, mi van abban, ha a férfi akarja előbb, és nem a nő, a megtermékenyülést? Hát hadd gyakoroljon rajtad az a fiatalember, hisz neked is jó. Jó, ha rád telefonálnak olykor, felkapnak, boltba visznek, meleg macit vesznek neked, hogy ne fázz, majd irány haza. Megfőzik a kedvencedet, majd benyomnak neked egy filmet, amin tele pocakkal rendszeresen elalszol. Egyszer még egy halparkba is befizettek, mert elpötytyintetted, hogy nem akarsz meghalni úgy, hogy bohóchalakat ne láss, mert azok színesek, elevenek és szépek. Olyanok, mint amilyen te szeretnél volna lenni mindig is, ha hagyják. Hát tűrj, barátném, és legyél színes és eleven, amennyire csak lehet. Különben is, te tehetsz

erről az egészről, mert nem tudsz még, nem lehet még neked nyugdíjba menni. Ha nyugdíjas lennél, a lányod is tán nagyobb kedvvel váгна bele a babába. A babázás veled tán jobban tetszene neki, de ha leépítik, meglátod, a dologtalanság majd meghozza neki is a kedvét. S hamar utoléri a vejnekvalót, nemcsak gyereket akar majd, hanem házasságkötést, szép kis lakodalmat is. Ügyes, okos lány az, ne félj. Tudja nagyon jól, vagy csak érzi, hogy egy ímmel-ámmal megszült gyerek adu lesz a kezében, míg él. Mondhatnánk úgy is, hogy zsarolási alap, de az nem szép. De mit csináljunk, ha így van. Ha a leendő vejed akarja jobban azt a fiút, akkor főleg az övé lesz minden felelősség, ami a gyerekekkel jár. Ha borul majd a házaspár kapcsolati bili, akkor főleg neki borul. Neki kell majd mindent elkövetni, hogy a lányoddal biztosan együtt maradjanak, ha nem akarja, hogy a gyereke nélküle nőjön fel. Hát ügyes lányod van tényleg, mert még meg se fogant az a gyerek, de biztos, hogy az apja fog felkelni hozzá, ha a foga jön, és ő fogja mentetegetni a fiút a tanárok előtt, ha az rossz fát tesz a tűzre. Örökös ügyvédje lesz annak a gyerekeknek, óvója és oltalmazója, míg él. Míg a lányod bármikor eljátszhatja a csalódottat, a csőbe húzottat, akinek csak kijátszották a női-asszonyi ösztönét. Nyafoghat bármikor, bármiért kedvére. Mondom, okos lány az. Te meg megtehetsz annyit érte, hogy hagyod magad egy időre elbabásítani. A vejnekvalód csak kényeztetne egy kicsit, míg az a gyerek tényleg becsúszik valahogy. Te meg fogadd úgy ezt a figyelmet, mint jóvátételt a férjedtől, a túlvilágról. Mert ő, mondtad, igencsak önző volt, énes a végtelenségig. Végül is a lányod tőled tanulta, kit nem, és hogyan nem szabad szeretni.

És ha az a gyerek értene mindent, az apja kedvéért tényleg fiúnak születne. Mert a vejed mindenét rá akarná íratni gyorsan, mentene mindent, amit csak lehet az adóhátralék csapása elől. Hát a lányod se panaszkodjon, hogy egyre kevesebb az ágyban a szex. Attól még a gyerek becsúszhat. Te pedig tudod, hogy fél az az ember, fél, hogy elveszíti mindenét. Mondtad is, hogy azért nem akar esküvőt, nehogy az asszonyának vele kelljen bukni.

De ne félj, barátném, a gyerekek meg szoktak születni. Becsúsznak és megszületnek, ha eljön az idejük. Még háborúban is. Még egy eltítkolt asszony méhéből is, ami ugyan a lányodé, sajnos. De te majd ott leszel.

S lehet, hogy a lányod nélkül, magától is rájön, hogy nem olyan rossz egy törvénytelen kisherceg zabianyjának lenni. Hát várd ki a végét, barátném. És aludj szépen, csecsemősen széttett kezekkel. Szebbet nem is álmodhattál volna a lányodnak. Mert mi még álmodni is másoknak tudunk szépet, sose magunknak.

Nemde, barátném?

Paul Gauguin (1848–1903) festménye

Lackfi János

A skótwhiskys rozmárhús zsoltára

*Uram, mennyire idegenek nekünk,
s mégis mennyire egyvérűek
velünk állataink!
Ránk bíztad őket,
nem jól sáfárkodtunk velük,
pusztulnak, vesznek, irtjuk,
csépeljük, mint a répát,
másfelől meg nyaljuk-faljuk őket,
édibédike, deje anucihoz, aputához,
uszi-muszi-nyuszi-kutyu-cicu,
mit kérsz inkább, skótwhiskys-lazacos tápot
vagy bazsalikomos-parmezános-rozmárhúsosat?
Vigyelek-e kutyabölcsibe, pszichológushoz,
mindfulness-szakemberhez, auralátóhoz?
Nincs középút, úgy látszik,
vagy könnyörtelen mészárosai vagyunk,
vagy életidegen, nyafogó, puha
szolgái szőrös barátainknak.
Eszembe jut, Uram, az afrikai törzs
harcosa, aki éhező családjának vadászott,
dárdával űzte, három napi szakadatlan
futással fárasztotta ki az antilopot,
majd miután leölte,
könnyes, nagy szemű fejét
az állat könnyes, nagy szemű fejére
hajtván könnyörgött bocsánatért,
elmesélte töviről hegyire,
milyen bajban vannak az övéi,
és biztosította a négy lábú lelkét,
hogy eszébe nem jutott volna
gyilkos szándékkal nyomába eredni,*

*ha tud mit adni az éheseknek.
Eszembe jutnak, Uram, a maori
falu lakói, akik az évi egyszer lezajló
bálnavonulásra készülődtek
lélekvesztő ladikjaikkal,
melyeket a ceteknek egyetlen
laza farokcsapásba került volna
pokolra küldeni, mégis ott köröztek
a lomha tonnányi szalonnabálák közt,
kockáztatva a csúfos halált,
és egyetlen szigonnyal a kézben
vetődtek a mélybe, csáklázták meg
a tohonya jószágot, egy lapra téve fel
megint csak mindent, mert ők aztán
nem a halpiacra dolgoztak,
hanem felszabdalták, napon szárították,
teljes évig, a következő bálnavonulásig
ették a gigászi vízi emlős összes porcikáit
pörköltnek, abálva, süttve-főzve, mindenhogy.
És aki így élt az állattal, az állatból,
az emberszámba is vette,
kedves ismerősöm mesélte,
hogy kicsi korában a tehenet, malacot
náluk lakó nagymamikája gondozta,
ám amikor a néninek beállt a dereka,
egyszer neki, a kiskölknek kellett
enni-inni adni a háziállatoknak,
ő meg is tette lelkiismeretesen,
ahogy a nagykönyvben le volt írva,
mégis derekas fejmosást kapott utólag
az öregasszonytól, aki rettentően
kiakadva magyarázta a szülőknek,
hogy ő még ilyen lelketlen gyereket
nemhogy nem látott, de még elképzelni
is képtelen lett volna, hiszen csak úgy*

*odavetette a tápot annak a
szerencsétlen lábasjóságnak,
de egy árva szót nem szólt hozzájuk,
oda se vakkantott, a fülüket nem vakarta meg,
ilyet a világ nem látott!
És valóban, hát hogy ne lenne joga
a kolbászbavalónak a boldog malacévekre,
a kérődző steaknek a tehénwellnesshez?
És miközben egybenövünk
jóságainkkal, idegenek is maradunk,
nekem egy vidéki lányka magyarázta,
higgyem el már, hogy a tehén,
az tök ijesztő, folyton rágózik,
és bámul, csak bámul, de még hogy bámul
azzal a nagy, dülledő szemével,
agyvelőig bámul be a fejünkbe,
hát hogy ne lenne ijesztő,
a hideg futkározik tőle az emberfia hátán!
Születni tudni kell, Kicsijézus,
belenyúltál a tutiba,
a kedvenc illatod párálló ganajillat,
rögtön kapsz is belőle jókora mintát,
nem kisminkelt plázás kislányok kínálják,
a trágyapára köztudomásúlag jót tesz a tüdőnek.
Egyszerre hátborzongató
és murisan bamba állatszemek
pislogtak rád már az első éjszaka,
vakaródzástól hersegő prémes horpaszok közt,
doborgó paták közt, lökdösődő,
helyezkedő tomporok közt,
rezgő tőgyek tőszomszédságában,
szüntelenül nyammogó pofák,
csapdosó, érdes nyelvek mellett,
nyihogások, múzások, horkantások,
bégések, csámcsogások közepette*

*eszméltél magadra és a világra,
négy lábon ingó, eleven börtömlők
alkották babaszobád plüss-hadseregét.
A méhlepényt ragadozók elől
jókora kövek alá temette József,
elcsíptette a köldökzsínórt,
ahogy a jószágét szokta,
csinálta már nem egyszer,
nem kétszer, de így sose szorult
a torka közben, ez a pocok
hús Mária húsából,
csont a csontjából,
falatka Isten, harapás lélek,
hát megjöttél, kicsi ember,
ide hemperedtél, kicsi Isten,
kiszolgáltatottan, mint egy állatka,
hogy féltenyérvnyi hátadon
cipelj be minket a Paradicsomba.*

Joó József

Daladon

– Micsoda név ez? – kérdezték sokan. Nem tudom. De olyan okos a viselője, mint a római pápa, aki selyemszövetből készült körgalléros reverendában jár, csak megy és megy és megy, derekán címeres fehér öv, hozzá fehér pileólus és aranyláncon függő mellkereszt, lábán piros cipő. Ha egy állat meghal, akkor halott, azonnal a múlt része lesz, mint a béna lábú, vénségtől szenvedő öreg, akit nemrég ölt meg a koronavírus, és távol van mindentől, lélegeztetőgéptől, krónikus betegségtől, magánytól, házak között megülő csendtől, a község régi részétől. A világ feletti és a világon kívüli Istent mintha elvinné a szél, kifújná az űrbe, nincs panasz, vakcina, hálaadás és kérő szó, követelőzés, nincs más, csak az üres udvarok, és körös-körül a vermek meg a kazlak. Ilyen volt az este, és mindegyik este ilyen volt valahogy, nem úgy telt, hogy az emberek, miközben ide-oda forgatták a kártyalapokat, bármiről beszéltek is, álmokról, hogy nem mindig adnak menedéket, gazdaságról, elveszített munkáról, vírusról, hűvös időről, fagyott lábujjakról, reménytelenül szerelmes nőkről, elalvásról, ne hozták volna elő Orbán kutyáját. Készen álltam a látására, ahogy az orrát a kerítésnél visszarántja, a mozgásomat figyel, bizalommal kísér, aztán otthagy. Végtelenül elszomorított, mikor azt mondták: „Már nincs.” Így hát nem tehettem egyebet, szemügyre vettem a gazdát. Az ábrázata egyszerű, hétköznapi, szinte szürke, sőt fehér. Leselkedtem a képébe, megkérdeztem:

– Igaz?

Fájdalmasan és határozatlanul nézett, felfelé a konyha mennyezetére, sokáig nézte és alaposan, visszatartotta a szomorúságát, kétszer-háromszor is nagy lélegzetet vett, pár pillanatnyi gondolkodás után bólintott, sóhajjal fújta ki:

– Elütötte egy autó.

Orbán arca hirtelen sötét lett, mintha tustintával öntötték volna le. Szombaton múlt egy hete. Véletlenül nyitva maradt az

ajtó, már kinn is volt, még nem is virradt meg, a kutya kiszökött, és hát szegény meghalt az ismerős utcában; ez most valahogy olyan hihetetlennek tűnik, ő meg azt kiáltotta: „Miért?!”, és bebújt a koporsókeskeny ágyba, és zokogott a dunyha alatt, ahogy még soha nem. A kert sarkába eltemette, szemben a kapuval, ott van lifegő nyelvvel és elfúló torokkal, ott vacog, vakkant, onnan nézi, hogy fekete nap süt a szalmakazalból, hogy a szél a szakadt ponyvába belekap, felhólyagosítja, fölemeli, csattogtatja. Menynyire tud hiányozni! Akkor hát vége mindennek. Nem kellett bottal hajtani a nyúl után. És közben szinte most volt csak, öt év se múlt, mint rozskalász, leng el az emlék, a postaút mellett akadt rá, fejjel a földre borulva feküdt, adott egy kis hangot, nyikangatott. Kocsiból dobták ki, nyilvánvaló, vagy nem is tudni, mi történt, törést nem szenvedett, de dőlt a száján a vér. Túl-túl kicsi volt, meglátta, milyen színű, kiderült, hogy kévesárga, mint egy blúz, mentette, mellényébe bugyolálta, vigyázva vitte haza az elhányt kölyköt. Megmosdatták, gondozták, etették, kapkodva evett, még kakaós csigát is tettek a tányérjára, belakmározott, adtak neki vizet, árpagánicát, habzsolt levest, beszéltek hozzá, lépéseit próbálta, sétált, hasaltak mellé, játszottak vele, orrával állon lökdösött mindenkit. Mi legyen a neve? Bundás? Szuzsi? Pamacs? Bodri? Az unoka megtalálta neki a legjobb nevet, mondta, hívhatnánk úgy, hogy Daladon. Vajon volt-e már ilyen nevű kutya? Papi, mi szeretjük Daladont?, kérdezte mindig, amikor látogatóba érkeztek. Arra már nem emlékszik, csak azt tudja, hallotta a saját hangját: „minden rendben, minden rendben”, ám egy pillanatig sem hitte el, hogy ez igaz. Azon a szombaton a kezében halt meg, és csak lehunyta a szemét, utoljára mintha rá emelte volna, segíts; talán azzal kellett volna kezdeni, szépen időrendben, visszafelé, azzal, hogy ment haza a kapálásból, félúton járt, amikor elkerülte egy kocsi, két férfi ült benne, s azt gondolta: „Teremtőm, milyen gyorsan halad ez az autó”; holott tán nem itt kezdődött igazán a kutya története, hanem a városban, ahol a sorsáról döntöttek, s úgy, hogy az elvesztésének az a legjobb módja, ha ilyesmire vetemednek. Eszébe jutott ez. Azt

mondja, azon a szombaton átengedte magát a kétségbeesésnek, a szívében különös szorongást érzett, fájdalmat, rémületet. Öreggibb lett minden porcikája, tetőtől talpig. Zúgott a füle, meleg búzakorpát kellett volna rátenni; ólom volt a lába, egészen a forogóig fáj, hasogatott.

Az összezsugorodott és meggörbült gazda nem sokat tűnődik a megváltozott világon, ami elhasználta az ereit, a szívét. Mintha a kút alsó kövén állna, felfelé fordítva a szemét, valami halvány fény felé. Tavalyelőtt még fényesítette a tehén szőrét, azután eladta az állatot, tyúkokat tart, nyulakat. Orbán tűrhető egészségben érzi magát. Tisztességes ember, jólelkű. Kicsi a feje, vékony a lába. Gyorsan mesél, mindig is gyorsan mondta a magáét, kérdezi, hallottam-e, esztendeje, a névnapja előtti estén mi esett vele. Nem. Kitől hallottam volna? Az asszonya egy hétig mérgeződött, ő meg örült, hogy a kutyája nem bolond, hanem éles esze van.

A történetek belevesztek a múlt ködébe, s az egyetlen, ami megmaradt és határozottan kirajzolódott benne, a szent szobra. Délután megkoszorúzták a gyepűnél állót, bort öntöttek a kupájába, csak cseresznyét nem tudtak tenni a lábához. Az biztos, ebben a hónapban sokan megtántorulnak erkölcsükben, tüzes óborral kell erősíteni a testet, a feleséghez meg mértékletes módot kell tartani, a bölcs élet regulái között ezek is ott vannak, és nehogy elhagyjuk a harmonikás nadrágot, amely mindig felhúzódik a cipő felett, a névnap után vessük csak le, járjunk rövidben. Akkor kezdődik a meleg, levesszük a kalapot, izzadunk, és egy este azt mondjuk, hogy adjuk el a pincét, menjünk máshová lakni. Ha tetszik, ha nem, Orbánt leugrasztyják a tűzhelyről, ő meg a földtől az égig feszül, mérgében kiengedi a legyeket, a babócsokat. Már mint a szent. A szőlők, a kocsmárosok patrónusa, aki óvja a termést fagyoktól, jégtől. Azért a szobra a hegyen. Rossz idő esetén sárral megdobálják. Daladon a küszöbön bóbiskolt, néha óvatosan kinyitotta a szemét: nem lehet tudni, mi történik a világgal, valami eltűnik, semmivé lesz. A baj éjfél körül történt, amikor már föltették a fejükre a szent kalapját, szóval felöntöttek a garatra. Mondja az igazán tiszteletre méltó Orbán: az asztal-

hoz telepedtek, névnapoztak, talpas poharat ütöttek talpas pohárhoz, szívták a cigarettákat, mulattak, fölöttük járt az éjszaka, kurjongattak, elszántan és szenvedélyesen énekeltek, elégedetlen, a hangjukat kieresztették, magukhoz beszéltek, vagy talán a borhoz, túl sokat ittak, az emlékezetük kicsit alámerült, gyónniuk kellett volna mindjárt, bizony, néha felállottak, kimentek, könnyítettek magukon a pince előtt, majd újra visszabotladoztak a helyiségbe. Fölfordulás akkor lett, amikor ő tért vissza, s azt mondta:

– Jesszusmáriám!

Lehet, hogy egy kicsit pöszén mondta, mert hiányzott a felső műfogsora. Kiesett, laza volt, valahogy elhagyta. Tárult is menten a fűre, valamennyi szem kidüledt, a köszöntők gyufát gyújtottak, görnyedtek, négykézláb mászkáltak, a fal mellett óvatosak voltak, két szemük óriásivá dagadt, mindenre kiterjedő figyelemmel tapogatták a talajt, keresték az ünnepelt tulajdonát a selymes fűcsomók közt, már csak ezzel törődtek, térdükön a nadrág kifényesedett, elkopott, ide-oda csúszkáltak, imbolyogtak előre-hátra, jobbra-balra. Csillagokat nem lehetett látni, felhő fedte mindet, mintha a sötétség is azért lett volna, hogy ne találják a fogsort. Egymást taszigálták, bódultan keveregtek-kavarogtak a pince körül, mint a bogarak. Orbán a száját tátotta, arca összezsugorodott az izgalomtól, nedves és szortyogós hangon káromkodott, a barátok meg mondogatták: mért nem olyat csináltattál, amin lánc van! Biztos vagy benne, hogy kifelé esett? Lassan és szédülten támolyogtak, lépteiket aprózták, tapogatózva, köhögve és hunyorgatva, sokáig lihegtek a tisztáson, még vagy ötször megismételték a mutatványt, boros szenvedélylyel, megfeszített izmokkal, befejezték, újrakezdték, négykézlábra ereszkedtek, miközben sok minden járt a fejükben, megtettek egy kört, de ott és éppen akkor a fű egybefolyóan fekete lett, terült széjjel a sötétség, nem találtak semmit. Mutatkoztak rajtuk a fáradtság jelei. Tanácstalanul néztek egymásra, hunyorgtak, hogy jobban lássanak, álltak csak reményvesztett tétlenségben, s kezdtek kijózanodni a dorbézolás mámorából, elcsendesültek,

széledezni kezdtek, lassan elmosódtak. Otthon túl sokáig aludtak, túl mélyen.

– Halljuk, no, a végét!

Orbán arcáról könnyen elképzeltem a másnap reggeli jelene-
tet; egy pillanatra úgy mered maga elé, mint aki nem biztos benne, hogy nappal van-e, vagy éjszaka, ébren van-e, vagy álmodik, mintha tisztán és világosan látná, mi történt a hegyen.

– Daladon hazavitte a fogsort. Letette az előszoba ajtaja elé, mintha minden a legnagyobb rendben lenne. Csapkodta farkával a lépcsőfeljáró követ, boldogság volt az arcán, valamiféle pogány öröm. Nyílt, figyelmes tekintettel nézett, türelmesen, hűségesen, várta, hogy felkiáltssak: „Jó kutya!”

Paul Gauguin (1848–1903) festménye

Oláh András

még arcunkba világít

*még arcunkba világít a betlehemi csillag
de máris megfertőzték örömünket: kifosztották
felgyújtották a csecsemősírásos jászlakat*

*Jézus testével sebezte halálra
a mellünknek feszülő fegyvereket*

*ám szavait imakönyvekbe préselték
keresztet ácsoltak a vérző gondolatnak*

*szemünk tükrében hiánnyá olvad a keserűség
s kormos mécszlánggá józanodnak a fények*

ima

*uram
sivatagba
temettük a szót
a kiszikkadt álmok
s a porló hit mellé
hisz úgysem értjük
már egymást régen*

*mégis
szavak nélkül
is maradj velünk
hisz vakok vagyunk
mindannyian: tükrünk
összetört s már nem látunk
magunkban téged*

Másréti Kató Zoltán

Orchideák

Carlos Garcia Esquivel
venezuelai botanikus emlékére...

Először azt hittem, az a baj, hogy leesett a székről. Kint voltunk, hátul a kertben. Az orchidea-gyűjteménye egész Dél-Amerikában híres. Én is szenvedélyes orchidea-gyűjtő vagyok. Évtizedek óta ismerjük egymást. Egy különleges növényt, új szerzeményt akart megmutatni nekem. Idősen is szép szál ember, mégsem érte el a magasban az aranypettyes, fehér virágokat. Ezért kapaszkodott fel a székre.

Az ő korában az ilyen baleset szinte mindig végzetes. Én tavaly töltöttem be a hetvenet. Séta közben megbotlottam, elestem, eltörtem a karom. Carlos, ha jól tudom, a múlt hónapban lett nyolcvankilenc. Leesett a székről, de mire bármi bajra gondolhattam volna, ő máris futott, mintha évtizedekkel megfiatalodott volna. Mintha az életéért futott volna, és üvöltött.

– Szaladj be a házba! – kiáltotta. – Szaladj! – aztán a kis kerti tó mellett elesett. Akkor vettem észre, hogy vadméhek sűrű felhője rajzik pátriárka-szakállas, szép, nemes feje körül!

Remegő térddel indultam a ház felé. Nem tudtam szaladni, csak botorkáltam. A teraszajtóból visszanéztem: a méhek már egész testét elborították. Utolsó erejével a víz felé vonszolta magát. Ott remélt menedéket a gyilkos támadás elől.

Bent a házban a telefonhoz léptem. Felesége, fia, lánya otthon voltak, mégsem remélhettem tőlük segítséget. Az asszony, fent a hálószobában, már több mint évtizede oxigénpalackok között haldoklik. Láncdohányos volt, elfogyott a tüdeje. Fia, ha tudná, mi történt, az emeleti ablakból nézné közönyösen a jelenetet. Apa és fia életük folyamán fullánkok millióit törték bele egymás-

ba. Egy pszichiátertől azt várna az ember, hogy gyermekeit jó érzékkel nevelje. Neki nem sikerült. Lehet, hogy az ország leghíresebb orchidea-szakértője, azonban polgári, kenyérkereső szakmájában csúnyán megbukott. Fia, lánya kész csődtömeg. Itt élnek az apai házban, egyiküknek sincs családja, nem is volt soha, pedig mindketten több mint ötvenévesek. Gyűlölik az apjukat és az orchideákat.

Hívtam a mentőszolgálatot. Senki nem vette fel. Többször próbálkoztam, sikertelenül. Az utóbbi években minden összeomlott itt nálunk, Venezuelában. Semmi nem működik, már csak saját magunk árnyéka vagyunk. Carlosszal közös a családorvosunk, őt is felhívtam. Nem volt elérhető. Gyenge hangomon segítségért kiáltottam a nagy házban. Az emeleten a két testvér valamin éppen összeveszett. A férfi bömbölt, a húga síkított. Nincs segítség!

Visszamentem a kertbe, messze a háztól. Óvatosan megközeleltetem a tavat. Carlos a hátán lebegett a vízben, a méhek sehol! Hihetetlen ember! Mindent túlél – gondoltam.

– Végem van... – nyöszörögte, mikor föléje hajoltam, és eltakartam előle a napot. Felismerhetetlenségig feldagadt arcában szemei eltűntek.

– Ne hívd őket... nem szeretnek... – nyögte.

– Mit tehetek érted? – kérdeztem beletörődően. – Mit szeretnél...?

– Orchidea szerettem volna lenni... mindig... mennyi mocskot láttam én... az embereket nem lehet meggyógyítani... milyen csúnyák... bűdös a lelkük...

– Húzzalak ki a vízből? Megpróbálom...

– Ne! Hagyj! Így jó... a virágaim... az orchideák... Nem kell őket gyógyítani... szépségükben békén kell hagyni őket csupán... Egyetlen emberi bennük a nevük... nincs rá szükségük... nevet mi adunk... kolduljuk a figyelmüket... mindegyiket nevéen tudom szólítani... van, amelyiket rólam neveztek el... mintha magamat szólítgatnám... hívnak...

– Kit hívjak?

– Vidd vissza... ne bántsák őket...! Vidd vissza az erdőbe... egyenként hoztam... mind itt vannak... szépen összegyűltünk... mindannyiunknak nevünk van...

Megvonaglott, kettőt hördült, majd teste átfordult, úgy lebegett. Fél évszázada ismertük egymást. Fiatalemberként, betegen léptem be rendelőjébe annak idején. Meggyógyítani nem tudott, de összebarátkoztunk, és megmutatta nekem, megosztotta velem a szépet. Neki és az orchideáknak köszönhetem, hogy elviselhető volt az élet.

Egyetlen növényt vettem magamhoz. Nem ritkaság, semmi különleges. Minden kertben ott van, ha észreveszik. Ennyi maradt nekem Carlosból és a saját életemből. Elég.

Paul Gauguin (1848–1903) festménye

Pethő Lorand

és tél lesz és megint latyak

*és tél lesz és megint latyak
seholvárosban isten is sehol
csak odaképezed –
kinéz az ablakon
behúzza függönyét*

*szárnyamon megpihen a dér
jövök feléd
gőzölgő tetők felett*

*mint tenyerekről lecsorgott vér
fekszenek a csipkebogyók*

*és tél lesz és megint latyak
és maradj mondja a kuvik
gőzölgő háztetők felett*

Vermes Nikolett

Kozmetikus

A kozmetikák krémekkel vegyes gyantaillata kislány korom óta vonz, gyakran kísértem anyut a belvárosba hilauronsavas arckezelésre. Sosem értettem, mi szükség van erre, érdemben nem láttam változást, és a szakember egyszerűsége is egyre jobban bosszantott, ahogy nőttem. De az illat magához vonzott, mint valami mágnes a fémet. Fiatal nőként egy hónapban több alkalommal is kérek időpontot, szemöldökre, szempillára, karra, lábra, intimre. Zsuzsa ajánlotta: „Ez után nagybetűs nőnek fogod érezni magad!” A forró, kellemetlen, egyúttal kényes szőrtelenítési eljárás első alkalommal is kellemetlen volt, bár ennek a kijelentésnek az ellenkezőjét sugallta, ahogy a forró gyanta felkerült az intim hajlatokra, később mégis újra és újra a kezelőben találtam magam. A novemberi alkalommal, ahogy fizetés után kiléptem a patinás kozmetika ajtaján, és összezárt mögöttem a fotocellás ajtó, végtelen nyugalommal indultam el a Mártírok útján. Hosszú utca, változatos: boltokkal, lakóházakkal, plakátokkal. Zenét elvből nem hallgatok ilyenkor, telefonálni nem volt kedvem, minek, évek óta először öntött el az a boldog tudat, hogy senkinek sem tartozom elszámolással. A magány édes ölelésében sétáltam, hét óra elmúlt, s a kijárási korlátozás idején egy lélek sem volt körülöttem, mindenki időben behúzódott, igaz, menni sem volt hova, és az idő sem kedvezett a terekre szervezett találkozóknak. Az utca egy szakaszán sövény határolta a járdát, kellemes érzést keltett a szürke aszfalt mentén nappal, este viszont elnyomta a közúti lámpák fényét. A sötét szakasz elején egy pillanatig úgy éreztem, jobb lesz, ha átmegyek a másik oldalra, de pár méter után ezt az ötletet elvettem. A Bánki Donát utcában néztem rá először az órára, tíz perc volt nyolc óráig, hazaérhettem volna időben, de eszem ágában sem volt bemenni a házba. Mentem egy kört a szomszédos park körül. A kabátzsebembe tettem a

kezem, és éreztem, hogy megrezdül a telefonom: „Elmegyek a tájékoztatóra...” – legkevésbé az exvőlegényem már-már zaklatásokba hajló üzenete foglalkoztatott, lelkiismeretfurdalásból mégis válaszoltam. Megálltam a Szilárd Leó park szökőkútjánál, és írni kezdtem Gábornak. Elfeledkeztem az időről, a sötétről, a hidegről, a kijárási korlátozásról. Mindennek ellenére hiányzott. Három évig éltünk együtt, de egyszer sem mentem el a kedvéért intimkozmetikába, és ahogy válaszoltam, arra gondoltam, egyszer sem mentem volna el a kedvéért intimkozmetikába, majd elindultam. Dühös lettem. A parkot lelakott padok szegélyezték, többnyire hajléktalan emberek hajtották álomra fejüket a bokrokkal teleültetett betonkockák között. Ahogy egyre közelebb értem a park széléhez, láttam, a kopasz japánbirs tövében alszik egy férfi, Dunántúli Naplóval takarózott. Félelmet nem, inkább sajnálatot éreztem. Egy pillanatra megálltam fölötte, megmozdult, de nem vettem le róla a tekintetem. Rövid ideig úgy tűnt, mintha Gábor aludna ott azokkal a cikkekkel testén, amiket sosem olvasott, pedig minden este kértem. Aztán visszatértem a valóságba, az orromban a kozmetika illatát éreztem, most már nem akartam tovább körözni, csak az ágyamra vágytam. Újra a Bánki Donát utca végén voltam, alig néhány méterre a lakásomtól, amikor a férfi követni kezdett. Félelmetes hirtelenséggel ragadta meg a karom. Kijárási korlátozás volt, az emberek behúzódtak, kár volt sikítani, ettől még durvábban vonszolt magával. Kapóra jöttem, frissen gyantáztattam.

Czilli Aranka

Adventi kalendárium

1.

*Egyetlen alagút sem
nyúlik a sírig.
Azt ígérték,
hogy a fény felé visz.*

2.

*A másik arcában
találd meg a ráncot,
ami otthonoddá
ringatja haragod!*

3.

*Nyisd ki a tenyered,
hogy megpihenjen benne,
ami jönni akar,
és felszállhasson róla,
aminek mennie kell!*

4.

*A pillanatot, mint
elillanó pillangó szárnyát,
szemeddel úgy illesd,
hogy szívedbe színeit
elmenthesd!*

5.

*Miklósom, szentem,
cipőmet levettem,
csodára megérett
csontkopár lelkem.*

6.
*Próbálom a jégvirágot
csokorba kötni.
Megtanulok, ami van,
annak örülni.*

7.
*Minél hosszabb
a mélysötét éjszaka,
a napfelkelte
annál fényesebb csoda.*

8.
*Egyik lábról másik lábra
áthelyezni a mérhetetlen
súlyt – lépestről lépésre
vonszoló magam
a tejfölszín ködben.
A hit talán nem több:
nem látni az utat, de menni
a valahová érkezés felé.*

9.
*Kint harsogva-villogva
közeleg az ünnep.
Bent forrásukat keresik
a reszkető fények –
jeleket küldök
az elérhetetlen égnek.*

10.
*Mérlegelek,
kibillenek,
reményeknek
ágyat vetek,
keresgélek,
megpihenek,
átbillenek,*

*újrakezdek,
a csodákban addig hiszek,
míg születni kénytelenek.*

*11.
Fényeddel hajolj hozzám,
ha botorkálok félszegen,
mert látod, vak az ember,
csak tapogat védtelen,
ha lámpását töri a félelem.
S ha utána szemem rád emelem,
s megfürdesz téled kapott fényemben,
egymás lángját égjük:
a közös végtelent.*

*12.
Nagy lángok égnek alattam.
Ha nem kavarod fel időnként bennem
a súlyos, lerakódott fájdalmakat,
félelek, odakozmálok magányomban,
s undorral köpsz ki, ha megkóstolsz, Isten!*

*13.
Megsejtheted a maszk alatt
a mosolyba csomagolt
méregfogakat –
hidd el, a szeretetedtől
mind kihullanak.*

*14.
Az ünnep nem a fiókból
előrántott patyolatszín
damasztabrosz,
amit a foltossá fakult
hétköznapokra terítesz.
Az ünnep te vagy,
aki rongyosan, fáradtan,
hajszoltan is átölelsz.*

15.
*Az ember az, aki
fálnak támasztott háttal
térdroggyanásig,
gerincroppanásig
cipeli azt, amit nem bír,
vagy az, aki döntést hoz,
és leteszi azt, ami
erején felül van?*

16.
*Véletlenül nyitva maradt tenyeremből
ma nem gurultak el
a tárgyaim.
Talán, ha lelkembe
kalitka helyett
kifutópályát építetek,
s utat nyitok a félelemnek,
madárkáim ki nem repülnek.*

17.
*Anyám kódarab,
apám az űr maga.
Elöttem, mögöttem
zárva az utak,
s az életek párhuzamos
vonalak a mindenség jászolán:
amikor megszületetek,
valami befogad vagy kizár?*

18.
*Tüleveleiden
csodaszép díszek
az ölelések.
Így válhatsz
szúrós fenyőből
csodát hirdető
karácsonyfává.*

19.

*Amikor kifele
minden kapu bezárul,
magadban kapaszkodj,
kulcslyuknyi fénycsóvába,
s keresd, mert a legbelső szobában,
ahol még soha nem járt ember,
kockáira hajolva vár a gyermek isten.
– Kezéből kezvedbe –
kockánként rakd újra,
amit lebontott kint
a tegnap háborúja!*

20.

*Hogy vannak napok,
amikor az ember megangyalul,
elhiszem.
Hogy bármit mondtál,
rossz mégsem voltál,
most elhiszem.
Hogy kimondani
a kimondhatatlant
azóta sem próbáltad,
elnézem.
Hogy ugyanazon anyagból
vágott mindannyiunkat
a végtelen kezében
meg-megcsillanó olló,
hidd el, és dolgozd fel!
Magad s a világot
mérd ugyanazon a mérlegen!
Béke legyen!*

21.

*Amikor valamitől távolodom,
akkor valamihez közeledem.
Bárhova érkezem,
otthon leszek.*

22.

*Ahogy a víz koncentrikus körei
a becsapódó kő felett,
úgy fodrozódnak egyre nyugodtabb
hullámverései a lelkemnek.
A remény az utolsó gyertyám.
Lángot őrizek.*

23.

*Még nem vagy sehol,
mégis gyerekként visszaszámol
minden megszelídült felnőtt.
Remény, fény szemű jóság,
puhára vetve bennünk a jászol:
nekünk kell most megszületni újból.*

24.

*Csengőd nem csilingelt,
szárnyad sem lebbent,
csak elsuhantál, mint aki félti
üveglelkét ebben az éles
labirintusban.
De érzek a mindent elsőprő felismerésben:
ha utolsó sejttemig szétoztom magam,
létezésem értelmet csak akkor kaphat.*

Nagy Zopán

Átjárások / Idő-rések, idő-sávok...

A megszállott testéből egy Ewli lép elő – és a kiszemelt holttestbe hatol, avagy: hatalmába keríti az élettelen (lelke-hagyott) testet... – Meséli egy egyszerű, gyertyafényes vacsorának álcázott szeánszon a különös teremtés: Zena Zižka. Mindezt a hatalmas, hallgatag épület alagsorában, a Hradzsínban, melynek falai hirtelen megsokszorozot-tan beszélő szájakká változtak... Lobkowicz herceg és Zaraska grófnő sejtelmesen összemosolyogtak s hagyták, csak folytassák mondanójukat a megbabonázott, de inkább hipnotizált vendégek...

Molla Osman fojtott hangon felvonyított, miközben a forró levesben áztatta ujjait... Közben Rohan herceg lovásza szólalt fel, aki valaha Kőrösi-Csoma karavánvezetője volt Ázsiában. Ő egy sötét tekintetű tatár a Kirgiz-fennsíkról, a neve ismeretlen. Božena és Polena (a vénkisasszony-ikrek) felé tekintve, a következőket mondta monoton hangon: az Ewli egy fakírvarázsló... Molla lényege(ge) ekkor szertefoszlott...

- - -

*A deszka-bódé végórája
a zajjal megtöltött fület
metszi ama térkép felett
melynek egy az egyhez aránya*

*nem emlékeztet önmagára
sőt azonossá nem lehet
saját létevel mert siet
megváltozó kanálisába*

*jelen polifón jelenet
nincs iktusa melódiája
aritmiásan érezett*

*nem hasonítja önmagára
a zajjal megtöltött fület
a deszka-bódé végórája.*

Szavalja ős-kortalan-bájos rekedelmekkel, másvilági elemekkel, rím-ha(ra)ngzó ércekkel, magába hajló ritmikával, atavisztikus misztikummal, én-gerjesztő ásatással, ön-feloldó át-hatással: W. S. – Igen, ő! A csöngői csodagyermek, aki égi réteken bukfeneczik ép(p)en, míg piknik-kosarából borosüveg nyaka virágzik...

Ott szeszélyes nőszírom sziszeg, tripla-tátika csacsog, s kék-kék-kék, illat-kék időtlenség áramlik a kék-idő álmába...

Pompás lobélia hahotázik, gerle-begyek turbékolnak, sás-bokor bókol harangvirágnak, csillagfürt omlik gruppen-zsálya zsákjába, jácint kacsint kék tündérrózsának, indás ínyfű nyalint varádcicslevelű mézontófü fülebe, kék sudárzsálya hajlik afrikai ibolyába, pomponos küllőrojt illeszkedik mélykék mályvába, lisztes zsálya szitál vaníliavirágra, fickós porzók bíbelődnek közönséges boróka szöszös fürtjeivel, transz-kerti tradeszkancia énekel...

Örmény gyöngyike a kék csenkesz bozontjába mártja finom bogyoit, törpe bangita recéshagymájú hölgylevélhez közelít, izsóp ellepi kankalint, őszi sisakvirág ajánlja magát kopasz szilkesarknak, barátcserje, borbolya, meténg, tű-tuja és tövisfurya: mind az indás csatavirágot ostromolják, macskamenta tás-kavirággal, borzaskata kékszákállal hál, bojtocska és családja beleszédül a csodás golgotavirág aurájába...

Kúszó mahónia hatol koronás szellőrózsába, buja-kék májvirág világít, mákvirág teázik (hamar beázik), s vad-lila fűgéből jégkék-pöttyös kolibri sziporkázik...

- - -

Eközben, egy másik fejben, a *leíró* alteregója ezt álmodja:

Egy szertartás zajlik, a felfújt, megvagdosott személyek felsorakoznak, egy csuklyás alak tömjént füstöl és sarlóval közelít a kiválasztottakhoz...

Injekció, narkotikum-hab, mely háromszorosára fújja fel használóját, pengével, késekkel kell bevagdostni a gyomrot, ágyékot, combokat, s fóliával bekötözni a testet, így látványos, élvezetes a szer hatása, belső fuldoklás, véres felfúvódásban lebegés...

Fejem falba ütődik, de nincs ébredés, csak másik álom-térbe ájulás...

A lator, anya élettársa mindenkit megmérgezett. Kutyáimat, kecskémet, húgomat, s az ő három gyermekét, majd a szomszédokat is, aztán a kertben (31 éve halott nagymamám öreg diófája alatt) nyakamba dőfi az óriási dózist... Képzelt létrára másztam volna éppen, de haldokló kutyámra zuhantam, forró beleit tapogatom, arcomat kifordult gyomrába temetem...

A lator bemegy a hátsó épületbe, szerszámok, eszközök, üstök között matat, valamit kotyvaszt is... Valahogy sikerül négykézláb a nagykapu felé elmászni, közben jobb lábam valamitől (a mérgeg hatásától?) leszakadt, valahogy mégis felhúszom magam a kerítésre... Dróthuzalba akadok, felső testem a kerítés tetején, föl-szakadva, de már kilátok...

Anya kiöltözve, sminkelve áll kívül a kapuban, éjszaka van, halványlila blézerét a növekvő hold átvilágítja, kulcsát keresi, jönne haza... Iszonyú ordítást kell visszafojtanom, a lator már közeledik, és suttogva próbálom mondani anyának: me-ne-külj, me-ne-külj... Semmi hang, semmi jel nem megy át, a dróthuzal lassítva kibelez (éber-álomban vergődés, néma, csatakos zuhanás)...

- - -

Az idő (is-mé-telt-en) csak földi szeszély: szellent egy szeráf, súgja egy szférák mögötti rés... És: a szférák zenéje (talán) csak összhangzattani, misztikus szél... –

Önökhöz (ismét) egy *Felhő beszél*...

Sohár Pál

A 85. mérföldkő

*Sír a kocsikerék, a sok kanyar
után az ember többet is feled,
mint egynéhány bukkanással
felfegyverzett országútnevet.*

*Elfelejt a táj nappal-
simogatott tomporát,
és hogy az út lehet igaz,
kilátókkal teli jóbarát.*

*Talán az útnak már vége van,
és az ember csak körbe-körbe fut,
de a másvilágból csak a feledés
köddel teli völgye jut.*

*De akkor miért a könnyek,
s nyakamban ez a pótkerék?
Miért cipelni ezt a sóhajt,
ha szemlelődve is oly nehéz?*

*A ködből néha egy-egy régi
jó útitárs vígan felnevet.
Kezemben egy üres térkép,
nem találni ott helyneveket.*

TÁRCA

Hudy Árpád

Az írók írója

200 éve született
FJODOR MIHAJLOVICS DOSZTOJEVSZKIJ.
Vajon hogyan lehetséges, hogy száznegyven évvel
halála után még mindig a világirodalom legnagyobb
hatású alakja?

A görög Theodor jelentése: Isten ajándéka. Orosz alakja Fjodor. Ezt a nevet kapta a keresztségben Mihail Andrejevics Dosztojevszkij katonaoorvos 1821. november 11-én, Moszkvában született fia.

Az emblemikus regényíró, Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij élete maga is kész regény: forradalmi ifjúkor, halálos ítélet és „átélt” kivégzés, kényszermunka és büntetésül kirótt katonai szolgálat, betegségek, rulettszenvedély, családi csapások és adósságok. Hiperérzékeny lelkén és rendkívüli intellektusán átszűrt megpróbáltatásait elemi erejű, katartikus írásokba lényegítette. Műveinek különös személyiségeiben és megrendítő eseményeiben minduntalan megcsillannak az életrajz tükörcserepei.

De megvan ez más, korokban agyonmagasztalt írónknál is, akit manapság már alig olvasnak. Ő azonban száznegyven évvel halála után még mindig a világirodalom legnagyobb hatású alakja. Egyetlen, mégoly hatalmas irodalmi kortársa vagy utódja sem befolyásolta annyira mélyrehatóan, széleskörűen és tartósan a regény műfaját világszerte. Hölderlin a költők költője, Dosztojevszkij az írók írója. A neki tulajdonított szellemes hasonlat szerint a nagy orosz klasszikusok – Tolsztoj, Turgenyev, Goncsarov és természetesen ő maga – valamennyien Gogol *Köpenyegéből* bújtak ki, az ő halhatatlan életműve viszont a világirodalom számtalan későbbi prózaköltőjének „köpönyege”.

Friedrich Nietzsche, aki eleve szívesen olvasta Puskind, Lermontovot és Gogolt, élete legörömtelibb felfedezéseként üdvözölte Dosztojevszkijt, *Feljegyzések az egérlyukból* című alkotását pszichológiai remekműnek nevezte. De a huszadik század írói, mi több, hivatásos lélekbúvárai is azon ámuldoztak, hogy az orosz író mindenkinél jobb pszichológus volt már akkor, amikor ez a tudomány modern értelemben még nem is létezett. Annál különösebb, hogy a pszichoanalízis atyja, Sigmund Freud egy ízben beismerte: módszere nem alkalmazható Dosztojevszkij műveinek alakjaira.

Lelkesen olvasta műveit többek között Franz Kafka, Virginia Woolf, Thomas Mann és Gabriel García Márquez, James Joyce szerint pedig ő a modern próza legfőbb megalkotója. William Faulkner számára a Biblia és Shakespeare mellett legfontosabb ihletforrás és mérce volt, mindenekelőtt *A Karamazov testvérek*. Szellemi elődjüknek tekintik Dosztojevszkijt a francia egzisztencialisták, Albert Camus és Jean-Paul Sartre, utóbbi szerint az egzisztencializmus kiindulópontja az Ivan Karamazov szájába adott Dosztojevszkij-kijelentés: „Ha Isten nem létezik, akkor minden megengedett.” André Gide tanulmányban fejt ki, hogy *action gratuite* elméletét Dosztojevszkij nyomán dolgozta ki.

Irodalomtörténeti jelentőségű poétikájának ihletett kutatója, Mihail Mihajlovics Bahtyin meglátása, miszerint Dosztojevszkij a tőle idegen eszméket is teljes jelentésükben ábrázolni tudta anélkül, hogy összeolvasztotta volna saját kifejtett ideológiájával. „Dosztojevszkijt az a – csak Dantéhoz hasonlítható – tehetsége tette képessé a polifonikus regény megteremtésére, hogy egyszerre, egy időben tudott hallani és megérteni minden szólamot.”

Amint a fenti futólagos, korántsem teljes prominens, ráadásul nyugati méltatásokból kiderül, elsősorban Dosztojevszkij életművének pszichológiai, szociológiai, írástechnikai aspektusait csodálják generációkon át nemzeti hovatartozástól függetlenül a legkülönbözőbb eszmei és esztétikai irányzatok képviselői. E különféle nagyságaiért mintegy elnézik ortodox keresztény „messianizmusát”, nyagorosz „sovinizmusát”, „retrográd” társadalmi

nézeteit. Holott Dosztojevszkij mindenekelőtt istenes író, kételektől gyötört, mégis meggyőződéses istenhívő. Minden helyzetben az emberi lélek örök tragédiája, pontosabban a keresztény antropológia központi fogalma: a bűn foglalkoztatja, vagyis az isteni törvények áthágása, s ennek következményei.

Ezért kész csoda töretlen kultusza anyagelvű, racionalista, demokratikus és tudományos világunkban. Szülőhazájában az ortodox kommunizmus virágkorában gyakorlatilag indexen is volt közel harminc évig, bár Lenin még köztéri szobrot szándékozott állítani neki. De a Sztálin alatt a szocialista realizmus hirdetőjévé avanszált Gorkij már nem átalotta „gonosz zseni”-nek bélyegezni nagy elődjét. Marxista szempontból teljes joggal. Dosztojevszkij ugyanis – nyugati utazásain szerzett benyomásai alapján – nemcsak a kapitalizmust utasította el undorral, hanem annak korabeli ellenlábását, a szocializmust is. És hogy a kép kerek legyen: keleti keresztényként a katolicizmust és a protestanizmust is.

„Még egyetlen nép sem tudott berendezkedni a tudomány és az ész alapjain (...) Az értelem és a tudomány a népek életében az idők kezdete óta mindig, most is csak másodrendű és kiegészítő szerepet játszott, és fog játszani az idők végeztéig. A népeket más erő alakítja ki és mozgatja, parancsoló és uralkodó erő, amelynek eredete azonban ismeretlen és megmagyarázhatatlan” – vallja Dosztojevszkij. Menthetetlenül züllöttnek és betegnek tartotta kora Nyugat-Európáját, amelyet csak az igazán keresztény Oroszország menthet meg. Utolsó nyilvános fellépésén, a fél évvel halála előtt Puskin szobrának avatása alkalmából mondott beszédében is szenvedélyesen intette honfitársait és az orosz írókat: ne a Nyugatot majmolják, és hazájuk elmaradottságán sopánkodjanak, inkább forduljanak gyökereikhez, népükhöz, vallásukhoz.

Negyven-ötven évvel ezelőtt, amikor szeretett népe a kommunizmus kényszerzubbonyában vergődött, Moszkvában vagy Leningrádban éppúgy mosolyogni lehetett ezen, mint Londonban vagy New Yorkban. Napjainkban azonban nemcsak Fjodor Mihajlovics Dosztojevszkij művei, hanem az eszméi kiváltotta alapvető kontroverziák is komoran aktuálisabbak, mint valaha.

TÁRCA

Marafkó László

Gyarlóságaink

VÖDÖR

Valahai kollégáim közt az egyik 1945-ben volt nagykamasz, aki megúsza a leventézést (egyik-másik társa viszont nyugatra vészelyelve esett a szövetségesek fogságába), s átvészelte Budapest ostromát is. A nyolcadik kerület legközepén laktak, a szétrombolt városban nem volt víz sem, egyetlen működő köztéri tűzcsaphoz járt a környék. Édesanyja őt is leküldte ide egy vödörrel, hogy álljon be a sorba. „Két év múlva tértem haza” – zárta poénnal a történetet a szerkesztőség néha megejtett pincepörköltös borozgatásain. Ugyanis az első sarkon egy szovjet legény beteretle egy menetoszlopba – „málenykaja rabota”, ami aztán „málenkij robot”-ként honosult meg a visszaemlékezésekben. A kolléga a történet után nem úszhatta meg a munkatársak kápatos szellemeskedéseit: „A mama nem kérdezte meg: de a vödör hol van, fiam?” Vagy: „Jó messziről nem hoztál vizet, drága fiam!” Kényszeredett mosoly volt a válasz. A „felszabadítók” addigra már emberöltőnél hosszabbra nyúlt „ideiglenes” itt-tartózkodását persze kockázatosabb lett volna tréfába foglalni. Az élet megtette. Nem vicc, megyei lapban jelent meg a hír: „Az ideiglenesen hazánkban állomásozó szovjet csapatok tisztjeinek öröklakásait tegnap adták át az új lakótelepen.” Az agyonellenőrzött híroldal sora „überelte” Örkény egypercesei közül még a legabszurdabbakat is.

Aztán az évtizedekig lehetetlennek tűnő kivonulás 1991-ben mégis valóság lett. A normális legyőzte az abszurditást. Mindenki szerencséjére – földrésznyi tűzvész nélkül.

A HÍRNÉV TERHE

Ismerős arc a hipermarketben. Mit ismerős – egy országnak az! A városban, ahol valamikor éltünk, a fiatal írók estjein a műveket a színház fiatal színészei adták elő, barátságból tiszteletdíj nélkül. Köztük ő is. Örömmel megállok előtte, de hűvös arc fogadja a „szervusz”-t. „Rég nem találkoztunk...” – menteném a helyzetet, s bemutatkozom, mert valóban régóta nem futottunk össze, de a kimért tartózkodás változatlan. „Nem emlékszel az interjúra?” – kezdem, ugyanis amikor pár év különbséggel már mindketten Budapesten folytattuk a pályánkat, s teljességgel véletlenül egymás melletti házban laktunk, a régi város lapjának beszélgetést készítettem vele, amelyben elég sokat berzenkedett a helyzetén. Az interjút megleléssel nyugtázta. Még tiszteletjegyet is ígért egyik előadásukra. Most megrázza a fejét. Némi tanácstalan zavarral elköszönök.

Otthon előkeresem a valaha címoldalon kezdődő interjú lapkivágatát, lefénymásolom, beleteszem valamelyik megjelent könyvem egyik fölös példányába, egy kis ajánlás, utalással a múltra, s leteszem a nevére a színháza művészbejárójánál. Válasz sem hetek, sem hónapok múlva nincs.

Már feledve az eset, amikor jóval később azt olvastam, hogy keserűen hagyta ott a színházát. Úgymond a megbecsülés hiánya miatt. Nem mellesleg: díjai, elismerései egy bőröndöt megtölthettek volna. A hírnevet is nehéz cipelni.

Ónody Éva

A Nemzetőr a túlélők megbízólevele

TOLLAS TIBOR (1920–1997) december 21-én lenne 101 éves.

A vele készült interjú megjelent az *Új Magyarország* 1991. augusztus 1-jei számában.

„Nélkületek, kedves Tibor, az erőnk is gyöngébb lett volna, az igazság pedig kimondhatatlan. Megzavart rádióadásban, átcsempészett újságban, könyvekben maradt épségben a törekeny hit, hogy földadni soha nem lehet, hogy értelme van, minden tilalmas versnek, gondolatnak, mozdulatnak, amely növekvő erővel feszül a hazug rendszernek...” – írja Lezsák Sándor atyai barátjának, Tollas Tibornak Lakitelekről, 1990 áprilisában. A hála diktálta sorokat 1991. július 22-e után idézem, a Magyar Köztársaság babérkoszorúkkal ékesített Zászlórendjével kitüntetett költő-szerkesztőnek telefonon; Tollas Tibor ugyanis nem hagyja magát ünnepeltetni, azonnal visszautazott Münchenbe, és a lapkiadó hivatalában érem utol telefonon. A bénító kánikula kellős közepén, amikor mindenki szabadságra megy, ő a *Nemzetőr* következő számán dolgozik.

– Azt hittem, és az lett volna a természetes, ha a jelentős kitüntetés után megpihen. Ön, aki életének majd a felét a Nemzetőr szolgálatára, s az emigráció ügyének szentelte, nem dolgozott hiába. De mi a szerepe, a célja ezután a lapnak?

– A rendszerváltozás lassú vajúdásokkal születik Magyarországon, s nekünk ezt segítenünk kell. Aki az erdőben van, abban a szent erdőben, ahol maguk élnek – amit hazának nevezünk –, az kevésbé látja a kiutat. Mi távolabbról, más szögből nézhetjük, és pártok fölött állva. Makra Zoltán barátom és munkatársam a

lap minden számában elemzi a kormány lépéseit. Arról nem beszélve, hogy kilencvenkilenc százalékban, ma szétszórta élnék a világban, akik eddig is kinn éltek. Nagyon kevés a hazatelepülő, és ezután is igénylik a lapot. Ötezerrel nőtt a példányszámunk, mióta Erdélybe és Kárpátaljára is eljutunk. Azok írják a lapot, akik a névtelenségből kiléphetek, az otthoniak – Kelemen András és Kozma Huba –, akik nagy szolgálatot tettek eddig is azzal, hogy otthonról szóltak, mi pedig a német, francia és angol nyelvű kiadványainkban továbbítottuk véleményüket. Bekapcsolódtak a munkába az erdélyi, felvidéki és kárpátaljai kollégák is. Úgy érzem, nagy szükség van a *Nemzetőrre* ezután is; még Ausztráliából is jött üzenet: föl ne adjátok, meg ne szüntessétek!

– *Ön nem jött, de nem is jöhetett a múltban haza. A lap elítélte a kompromisszumkeresőket, az anyanyelvi konferenciákra hazalátogatókat. Sőt, az emigráció árulóinak tartották őket... Ma is így látja ezt a kérdést?*

– Igen. Feltétlenül. Mi nem a börtönöröket akartuk meglátogatni, hanem a rabokat. A Kádár-rendszer le akarta szerelni az emigrációt, hogy ezzel is igazolja magát. Mi is elítéljük azokat, akik a követségekre jártak március 15-ét ünnepelni, miközben a rendőrök otthon verték a hazafiakat. A hazajárók hiúságának tetszett, hogy otthon szerepelhettek, hogy kezet rázhattak miniszterekkel, és élvezték a juttatásokat... Tisztelet a kivételnek. Szerintünk az emigráció addig maradhatott érintetlen, amíg elszigetelte magát. A forradalom eltipróival, azokkal, akik az akasztófákat ácsoltatták, nem lehet szóba állni. Akik régóta hazajártak, azoknak most is jobb a kapcsolatuk, azok pedig, akik rászolgáltak, nem mindig kapják meg ma sem azt a figyelmet és fogadtatást, ami megilletné őket. Csak egyetlen példát engedjen meg. Kósa Antal, a legszegényebb magyar emigráns panaszolta nekem: „Úgy mentem haza, mint a haldokló az utolsó kenetért, és a kutya sem törődött velem”. Ez az ember, aki azért települt át Arizonába, hogy a kicsi nyugdíjából ne kelljen fűtést fizetnie, összegyűjtötte a repülőjegy árát.

– *Magát a börtönévek tették ilyen tántoríthatatlan antikommunistává?*

– Nemcsak az egykori rabok látják ezt így, nemcsak azok, akik a saját bőrükön érezték a terrort, de nekünk a társaink helyett is vállalnunk kellett, akiket kivégeztek, akiket agyonverték. Egész életemre őrzöm az emigráns lengyel költő, a Nobel-díjas Czesław Miłosz egyetlen mondatát: „A túlélők hordják az örökre elnémítottak megbízólevelét”. A mi megbízólevelünk a teljes és nem a féligazságok kimondására jogosít.

– *Aki hamis vádakkal kilenc évet börtönben ült (1947-től 1956-ig), az a gyűlölet prédája lehetett, az Ön költészetében viszont nyoma sincs a gyűlöletnek. A magyar szólásmondás szerint pedig: a cselédekből lesznek a legkegyetlenebb cselédtartók. Ez tehát a szabályt erősítő kivétel.*

– Amikor kiszabadultam, már biztosan tudtam, hogy én többé nem ütök. A megélt fájdalmakat sem azért kell elmondani, hogy fitogtassuk azokat, hanem azért, hogy az a világ ne jöhessen vissza soha többé. Csodálatos érzés ez a belső kényszerből vállalt megbízatás! Kivégzett barátaink úgy keltek bennünk életre, mint a mag, amit az ember kicsíráztat. Mint a bűgőcsiga, pörgünk értük, amíg élünk. A börtönben megtanultuk egymás verseit, mert nem tudhattuk, ki éli túl. A Nemzetőr legközelebbi számában például Kárpáti Kamil ír ötvenhat egyetlen költő halottjáról, Gérecz Attiláról. Hatévi börtön után mindössze hét napot élt, amikor a Klauzál téren egy orosz tank végzett vele. Szeretnék emléket állítani neki. A verseit pedig, amiket a fejünkben megőrizve kihoztunk a börtönből, hamarosan kis kötetben kiadjuk. Én két verset is írtam hozzá, mert a példaképem volt; én is úgy szerettem az életet, mint ahogyan ő szerette.

– *A váci börtönben egyik ávos orvosuk, akinek Ön is a keze közé került, nyíltan hangoztatta, hogy a fegyház kórházában az elítélteket nem gyógyítani, hanem csak „szenvedőképessé” kell tenni. Mi volt a legnehezebb az életében?*

– Az éhség volt a legnagyobb kín. Nem a verés, nem az emberi méltóság megalázása, hanem az a csattogó érzés, ami még a csontjainkból is kivette az erőt. Rabtársaim sokszor dobtak kenyeret a cellámba a versekért, és én újabb versekkel válaszoltam,

amiben megírtam szenvedésüket, s ettől ismét könnyebb lett. A börtön szellőzőnyílásába rejtve sikerült három füzetet kimenteni. Vácott is elástunk néhány verset – én a kilenc évből hetet ott töltöttem –, s nemrég dr. Balsai István igazságügyminisztertől engedélyt is kaptunk arra, hogy megkeressük. Nem találtuk meg...

– *Kicsempészték a verseit a börtönből, aztán becsempészték az országba. A Nemzetőr a legtiltottabb újság volt az elmúlt évtizedekben, időzített robbanószer, és mégis, az ötvenhat után felnőtt fiatal „búvópatak-nemzedék” olvasta, és megtalálta az utat a laphoz. Most pedig ez az elismerés...*

– Boldog vagyok, és még a túlvilágról is vissza fogok emlékezni ezekre a percekre. Úgy vettem át belső alázattal ezt a ki-tüntetést, hogy nemcsak nekem szól, de a munkatársaimnak is; azoknak a százaknak és ezreknek, akik névtelenül és talán kevesebb sikerrel, esetleg kevésbé látványosan dolgoztak a szabad Magyarorszáért.

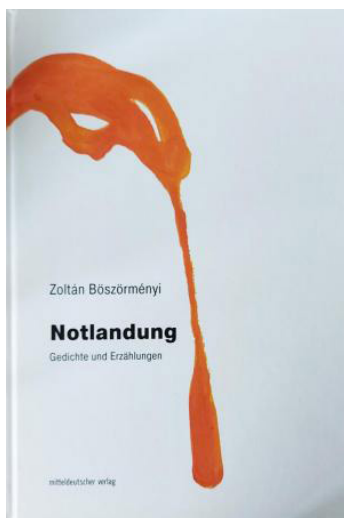
Smid Róbert

Az *Angst* beszédhelyzetei

Böszörményi Zoltán kétnyelvű verseskötete a németajkú olvasóknak széles körképet nyújt e költészet meghatározó beszédmódjairól, képalkotói technikáiról. Ugyanúgy szerepelnek benne a történeti avantgárd – Kassák Lajos- és Déry Tibor-féle – megszólalásformáira

építő darabok (*A vers nem lett osztályharcos, És mindenütt a pénz*), mint a nemzetközi, leginkább az amerikai irodalmi klasszikusokkal (*Az élet fenséges illata, Csak kezek és lábak és fejek*) folytatott hagyománypárbeszédek. A kötet szerkezete ehhez alkalmazkodik: a közéleti tematikájú, felfokozott versbeszédtől a bensőségebb, az intimitás kódjait használó darabokig jutunk el, melyek mind az olvasott költőelődök és pályatársak világát, mind a megalkotott versbéli megszólaló magánéletét élénk tárják. A kötet közepén találjuk az e két részt elválasztó *Kényszerleszállás Shannonban* című, Szilágyi Domokos és Domonkos István hosszúverseivel rokonságot mutató költeményt, a záró *Randevű* pedig mintegy folytatja a *Csak kezek és lábak és fejeket*, amelynek alapszituációja egy Walt Whitman-fordítás.

A kétnyelvű kötetek alapvető kérdése, hogy miként viszonyul egymáshoz az eredeti versek és a fordítások hangulata és hangzása. A fordító, Hans-Henning Paetzke érzékenységre vall, ahogyan visszaadja a rímelést: „*a szabadságot szerelmet kereste / míg fekete lett a nappal felette || hat nach freiheit und liebe gesucht / als sich der himmel über ihm verdunkelt*” (*A vers nem lett osztályharcos* [kiemelés tőlem – S. R.]). Máskor asszonánccal váltja ki a

magánhangzók összecsengését: „Az anyag felejt, / Nem úgy a fekhely || *Materie vegisst, / Nicht so die Lagerstatt*” (A lábatlan idő [kiemelés tőlem – S. R.]). Ha pedig egyikre sincs lehetőség, mint olyankor, amikor dönteni kell, hogy a felsorolás zakatolását vagy a tagok közötti ok-okozati viszonyokat adja-e vissza a német szöveg, akkor Paetzke igyekszik nyelvileg-ritmikailag kompenzálni. Például töismétléssel erősíti fel a vers zeneiségét: „kő, agyagtábla, csont, selyem, papirusz, papír, képernyő, kő / agyagtábla, csont, selyem, / sejtnyi sejtelem / A bűn megbocsátható. A bűnös ne vezekeljen. / Hammurapi: ma is szemet szemért || *Steine, Tontafeln, Knochen, Seide, Papyrus, Papier, / Bildschirm, Steine, Tontafeln, Knochen, Seide / Anflug von Ahnung. / Sünde kann vergeben werden. Sühnen muss der Sünder nicht. / Hammurapi: Auch heute Auge um Auge, Zahn um Zahn*” (És mindenütt a pénz [kiemelések tőlem – S. R.]).

A másik kérdés, amely egy bilingvis versgyűjteménnyel kapcsolatban feltehető, hogy a fordítás mennyiben képes megmutatni az adott versbeszéd csomópontjait, összefüggéseit. Böszörményi lírájának erőteljes kijelentő módusza ellenére ez a költészet az absztrakciók, a szellem felé törekszik, és a biztos pontnak hitt anyag ezt beárnyékolja, elleplezi. Az *arc* című vers erre jó példa – eleve érdekes, hogy a fordítás nem a *das Gesicht* szót, hanem az inkább az arckifejezéssel kapcsolatba hozható *das Antlitz*ot használja itt –, amikor a „Nebel der Materie”-ben, az ’anyag ködében’ megbúvó élet (a *Leben* szó palindromja a *Nebel*) megmutatja, hogy a fizikai léttől való elszakadásból táplálkozik e poétika kultúrkritikai potenciálja, felvállalva azt is, hogy ezt sokan esetleg ködszurkálásnak gondolják. A materialista világnak a minden dolgot a funkciójára, a hasznosságára redukáló logikáját viszi színre az *Intimissimi* című vers akkor, amikor a fa eleve gyúanyagként (*Zündstoff*) van elkönnyelve. És ahogy erre alapozva megállapítja, a hasznosság-elvhez ragaszkodásból fakadó szellemi szegénység következménye a jövőszegénység, vagyis a silányabb, szűkebb jövőhorizont: „A jövő mi vagyunk, bennünk a jövő, a nincstelenség || *Die Zukunft sind wir, die Zukunft, die Armut ist in uns.*”

Különösen érdekes, amikor Böszörményi az amerikai irodalomra utal, illetve angol sorokat hoz be, mert ilyenkor három nyelv interakciójában születik a vers, mint például a *Torontói levél* vagy a *New York-i ballada*. Utóbbi ráadásul egy francia kontextussal is rendelkezik, az abban megjelenő kockázás eszünkbe juttathatja a mallarméi kockadobást, mely a nyelv véletlenszerű jelcseréiből alkot poézist. „*A fény kései átszúrják a deszkakerítés réseit || Lichtmesser durchbohren die Ritzen der Bretterverschlags*” refrén egyszerre idézi dallamában a kocka gurulását és utal fenyegetésként a versben történő, ismétlődő gyilkosságokra, halálesetekre – ahogy újra s újra el van vetve a kocka, ebből az ismétlésből hömpölyög tovább a vers.

A fordítás arra is rávilágít, hogy az éhség, a félelem és a sóvárgás egyesített jelentéshálója mennyire erősen jelen van Böszörményi költészetében. A sóvárgás persze nem meglepő, hiszen a motívum külön regényt is kapott (*Sóvárgás*, Előretolt Helyőrség Íróakadémia, Budapest, 2019), azért is említésre méltó azonban, mert a bölcseletben tárgygyilkosnak tartott vággyal vagy gyásszal szemben a sóvárgás ki/beteljesedése nem számolja fel azt, amire irányul (a már említett kötetzáró *Randevú* zárlatára gondoljunk itt: „*Főlényesen, férfi-göggel futkos a szél körülöttem. / Valahol megállok és várok rád. / Addig, míg beteljesülsz || Überheblich, männlich hochmütig / tänzelt Wind um mich her. / Irgendwo stehe ich und warte auf dich. / Bis du in Erfüllung gehst.*”), hanem éppen, hogy felerősíti annak távollétét. Ez a jelenvalóvá tett hiány bukkan fel az egymást követő *A gondolat morfémái* és a *Rivolta contra il mondo* című versekben is: „*Teher a semmi. Az alkotás, a mű: Önkény, / mintha egyre nehezebb lenne lenni. // [...] Ki letagad téged, a léteket veszi semmibe. // A mindenség éhe sodor magával // Koplal a lélek. || Das Nichts eine Last, Schöpfung, das Werk: Willkür, / als wäre es immer schwerer zu sein. / [...] Wer dich leugnet, dem ist das Sein ein Nichts. // Die Sehnsucht nach dem All reißt dich mit sich fort. // Die Seele hungert Tag und Nacht.*”

A sóvárgás, az éhség és a semmi összekapcsolódása elemi létezés, de nem fizikai síkon, hanem bölcseletileg, így a sóvárgás

leginkább a kíváncsisággal, egy meg nem nevezhető (de megnevezésére folyamatosan törekednek a versek) vágyott dologgal hozható összefüggésbe. Különösen izgalmas itt az *Angst* szó gyakori szerepeltetése a német változatokban: jelentésmezeje a félelemtől kezdve az aggodalmon át a szükségig terjed – ez összekapcsolódik a sóvárgással és az éhséggel, ahogy ismét csak az *Intimissimi* tesz erről tanúbizonyságot: „(»Ne aggódj, míg én vezetlek!« – szól újra Vergilius.) / [...] Nem félsz a félreértéstől? A félreértés is a stílushoz tartozik || (»Hab keine Angst, solange ich dich führe!« / lässt sich erneut Vergil vernehmen.) / [...] Keine Angst vor Missverständnissen? / Auch Missverständnisse gehören zum guten Still.” És ugyanez az összekapcsoltság magára a vers létmódjára vonatkoztatva tűnik fel ismét a Konrád Györgynek dedikált *A sejtelem és a képzelgés örvényeiben*, amikor a felfokozott, halmozó retorikát felülírja a szikárság: „Csak az anyanyelv szabad, / őskori szóemlék, dallam-illatok, vers-mohák, / a szamizdat, a bátorság fegyverei szívedben / [...] Az anyanyelv hősei mi vagyunk. / A remegés, a szükség finnyás indulatai || *Frei ist nur die Muttersprache / uralte Sprachdenkmale, Melodien, Verse, / Samizdat, Waffen des Muts in deinem Herzen / [...] Die Helden der Muttersprache sind wir. / Die heiklen Gesinnungen der Angst.*” A sóvárgás, a félelem és a szükség olyan intellektuális beállítódásként, a költői-nyelvi létezés alapeseteként szerepel a *Notlandung*-ban, amely lehetőséget biztosít, hogy a kényszerle szállások között az anyagi világon túlmutató dimenziókat közelítsen meg ez a líra.

Zoltán Böszörményi: *Notlandung*. Mitteldeutscher Verlag, Halle, 2019. Übersetzer: Hans-Henning Paetzke.

Artzt Tímea

A Borbély-korpusz újralendül

Borbély Szilárd *Nincstelenek – Már elment a Mesijás?* (2013) című kisregénye és legjelentősebb verseskötete, a *Halotti pompa* (2004, 2006) már évek óta hiánycikk a könyvpiaccon. A kisregény öt kiadást ért meg a Kalligramnál, a hatodik viszont a Jelenkor Kiadó gondozásában került újradadásra. A rendszerként egymásra épülő alkotások hiányzó láncszeme, a német nyelven már megjelent, *Kafka fia* című befejezetlen esszéregény 2021 júniusától magyar nyelven is olvasható. Igazi kuriózum lesz a szerző hagyatékában maradt, eddig kiadatlan verseskötet, mely a *Halotti pompa* újradadását követi majd 2022-ben.

BORBÉLY
SZILÁRD
nincstelenek

2021 februárjában a *Nincstelenek*kel indította el Borbély Szilárd-életműsorozatát a Jelenkor. A *Nincstelenek* új kiadását úgy reklámozták, mint ami a szerző javításaival lát napvilágot. Sokakban felmerülhetett a kérdés, hogy miről vallhatnak a változtatások, milyen jellegűek a javítások. Közelebb jutunk-e Borbély Szilárd személyiségéhez, az öngyilkossághoz vezető körülmények megértéséhez? Talán néhány helyen máshová kerültek a hangsúlyok, vagy megváltozott a kötet sokak által furcsának tartott befejezése. Hiszen többen elgondolkodtunk az utolsó néhány oldalon, hogy miért volt annyira értékes az elbeszélő számára a régi házuk műszaki rajzának másolata, miért zárul éppen ezzel a bekereteztetett, majd el nem hozott és ki nem rakott tervrajzzal a rendkívül fojtogató kisregény.

Borbély Szilárd kutatói kezükben a régi és az új kötetrel fognak neki az újraolvasásnak. Valószínűleg fejezetenként vetik ösz-

sze a Kalligram szürke borítós, kilátástalanságot sugalló, kisalakú könyvét a színes Jelenkor-kiadással. Az első kiadás – Hrapka Tibor borítóterve alapján – szerény, zárkózott és depresszív hatást kelt. A szürke, ködös táj, amelyben feltűnhet vagy eltűnhet a „Mesijás”, abszolút illik a *Nincstelének* világához. Kifejezi a szereplők életének nyomorúságát, a perspektíva hiányát.

Ehhez képest kifejezetten hivalkodónak tűnik a Jelenkor vibráló borítója, melyen a figyelmes szemlélő egy arckép részleteit is felfedezheti. Rozsda Endre *A tekintet* (1980) című színes, absztrakt festménye újra eszünkbe juttatja a regényzárlatot, a „*csupa egyenes, csupa párhuzamos*” tervrajzot, amin „[n]em hallatszik a veszedés. Nincs rajta tizenhárom év keserősége (...) Nem látszik benne a szegénység.” És amit hirtelen annyira szépnek talál az elbeszélő, hogy le is mond róla, hiszen „*a mi házunk nem ilyen volt. Ha jobban meggondolom, nem is hasonlított arra a tervrajzra. A rajzon egy másik ház volt, a tökéletes ház, amelyben nem élnek emberek.*”

Miközben a magyar irodalom egyik legnyomasztóbb olvasmányát tartjuk a kezünkben, még mindig oda nem illőnek tűnnek Rozsda Endre harsány színei. Ugyanakkor kapcsolatot teremt a két alkotó között a szürreális képalkotás, az expresszionista indulat, továbbá az a törekvés, hogy a világot absztrakt módon akarják ábrázolni. *A tekintet*ben is megjelenik a reflexivitás, a nézőpont (a szempár) kiemelt jelentősége, a mozaikokból felépülő formanyelv, a kompozíció szinte már zenei szépsége, a különböző stíluselemek, színek vibrációja.

Borbély Szilárd szerint „*egy jó regény egy hosszan kitartott vers élményét tudja*” (*Egy gyilkosság mellékszálai*, Vigilia Kiadó, 2008). Prózanyelvét folyamatosan lebegésben tartja a zeneiség, a mozgások ritmikáját lekövető nyelv. Egy-egy kép indítja be a mozaikosnak tűnő, kinagyított plánokból álló emlékidézést, melyet a gyermek (felnőtt) tekintete ural. A hatodik kiadás megnövelt mérete tágasságot és szellősséget kölcsönöz a szövegnek. A súlyos tartalom melletti lebegést – az alapvetően lírikus Borbély – a prózazenével éri el. A rövid, töredékes mondatok közötti belsőrímek, az időmértékek és az ütemhangsúlyok, az ismétlődések, a gondolatpárhuzamok és

a költői nyelv oldják az olvasóban a feszültséget, azt „üzenik”, hogy a valóság és a fikció a költői ábrázolásban felemelkedik.

Minden fejezet egy kiemelt kezdőbetűvel (Kalligram) vagy egy nagybetűvel szedett mondattal (Jelenkor) indul, melyben az elbeszélő többnyire valamelyik családtagjával közlekedik éppen. Leginkább az anyához szeretne közelebb kerülni, de nem lehetséges, mert a mindennapi gondok, az idegeket felőrlő aggodás közékük áll: *„Megyünk és hallgatunk. Huszonhárom év van köztiünk. A huszonhármat nem lehet osztani. A huszonhárom csak magával osztható. Meg egygel. Ilyen magány van köztiünk. Nem lehet részekre bontani. Egybe kell cipelni. Visszük az ebédet.”* Az ismétlődő mondatok biztosítják a folyamatosságot a szavak és a csendek között, miközben az idő múlását is jelölik. Az azonos és nagyon is konkrét fizikai határok megszabta térben történő mozgások a körkörösség hatását keltik, miközben a prímszámok az emberek közötti áthidalhatatlan távolságok jelölői. Szűkösség és tágasság egyszerre van jelen.

A traumák gócpontja, Túrricse, a Kalligram-kiadás fülszövegére GPS-koordinátákkal került fel, ámbár Borbély nem nevezi meg a helyszínt. A fehérgyarmati helység nevének elhagyása általános szintre emeli a mondanivalót. A falu a mérgező közösségek metaforájává transzformálódik, hiszen minden szerethető tulajdonsága szertefoszlik Borbély regényében: mindenki magányos, fél a másiktól és idegen, a felnőttek épp annyira, mint a gyerekek. A kívülállóság rettenete a *„zsidónak lenni”* léttapasztalataként íródik a regénybe: *„Aki nem olyan, mint ők, azon érzik az idegenszagot. Csak a magukfajtaját viselik el. Aki elmegy, az áruló. Aki másmilyen, az is. Mindenkit zsidónak tartanak, aki használja az eszét. Aki okosabb náluk, az zsidó.”* A csapda abban rejlik, hogy az elbeszélő hiába különbözteti meg magát a falubeli felnőttektől, férfiaktól, a saját rokonaitól, mégis közösséget kell vállalnia velük, hiszen a falu nyelvén vésődött belé, ezen adja tovább az idegenség élményét.

Borbély kisregénye szenvedéstörténet, mely folyton kapcsolatba lép szakrális vagy kultikus történetekkel. Befejezetlen esszéregénye, a *Kafka fia* a Kafka-kultusszal és az Oidipusz-mítosszal

teremt önreflexív párbeszédet, miközben tovább építi a Borbély-mitológiát. A szerző számára alapvető eljárás a zsidó-keresztény elemek vagy a babonás hiedelemvilág beforgatása a naturalista ábrázolásba, a magasztos és a profán összeszikkasztása. Szövegeinek van egy valóságfeltáró (szociografikus), egy önfeltáró (lélektani), egy önreflexív (poétikai) és egy metafizikai rétege is, mely a szorongásból fakad. Így legközelebbi „rokonai” Franz Kafka, Pilinszky János, Mészöly Miklós, Kertész Imre. A *Kafka fia* – melynek borítóján szintén Rozsda Endre *Szilánkjaim* (1979) című festményrészlete látható – egyazon probléma körül sétál, apa-fiú idegenséget járja körbe, több ponton is összevethető a *Nincstelennel*.

Borbély egyetlen befejezett kisregényében az a legkülönlegesebb, hogy a súlyos tartalmú sorok a gyermeki asszociációk és elhallgatások szabadságával bírnak. A túpontos, rövid, tényközlő megállapítások, a legapróbb részletekre és árnyalatokra is érzékeny élesítések és az iszonytató, sokszor naturalista tartalom az egyén szenvedéstörténetétől az egyetemesig hatol. Borbély átengedi magán a traumákat, kitakarja a szenvedést, az iszonyt, az undorítót, ám József Attilához hasonlóan nem talál kiutat a szégyen és a bűntudat labirintusából, mert a szenvedés nem emel fel, nem nemesít, lerombolja a személyiséget és az önbecsülést, és gyakran némává tesz.

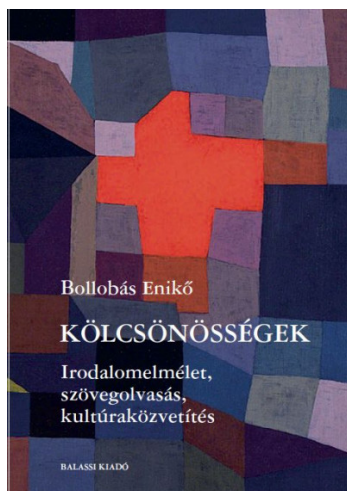
A Kalligram- és a Jelenkor-kiadás összehasonlító elemzése végül nem meglepő eredménnyel zárul. Kiderül, hogy a szerző mindössze a központosítást változtatta meg egy-két helyen, s néhány helyesírási hibát javított. Igaz, hogy vásárlóként át lettünk verve, de olvasóként hálásak lehetünk, hiszen rájöttünk arra, amit már eddig is tudtunk: ez nem egy fecsegő próza, mondatait nem lehet tovább élesíteni. A *Nincstelennel* sorai mozdíthatatlannak, habár a Borbély-korpusz darabjainak megismerése során újra meg újra mozgásba lendülnek.

Cristian Réka

A reciprocitás irodalmi-elméleti játékterei

Bollobás Enikő a *Kölcsönösségek. Irodalomelmélet, szövegolvasás, kultúráközvetítés* című kötetének bevezetőjében jelzi, hogy tanulmányai „nyomon követik az irodalom- és kultúraelméletek különböző [...] vonulatainak kölcsönösen megtermékenyítő találkozásait”, miközben „megvilágítják az elméletek és a szövegértelmezés közötti reciprocitások nyomait”, és így „kapcsolódásokat létesítenek az elmélet és a befogadás, valamint az egymás felé nyitó nemzeti irodalmi hagyományok között”. A kapcsolódások, találkozások és reciprocitások révén Bollobás Enikő kötete nagyban hozzájárul az angol és amerikai szerzők magyarországi recepciójához, miközben feltárja néhány jelentős magyar mű angolszász recepcióját is, az „egymás felé nyitó nemzeti irodalmi hagyományok között”. A kötetben szereplő tanulmányok 2006 és 2020 között születtek, és különböző irodalomelméleti területek kapcsolódásait értelmezik, s az elméletek szövegolvasási alkalmazásán túl bemutatják a kultúrák közötti kritikai diszkurzusok módszertanát és változatosságát is. Az amerikai, angol és magyar irodalmi művek tárgyalása élvezetes, az érvelések menete gördülékeny. Az elegánsan összeválogatott szövegek révén a könyv tág nemzetközi kitekintést nyújt.

A kötet két részre tagolódik: az első, *Elmélet és szövegolvasás*, tizenegy tanulmányt tartalmaz Ignotus, Nádas Péter, Galgóczi Erzsébet, Márai Sándor, Kertész Imre, Esterházy Péter, John Keats, Emily Dickinson, Henry James, Charles Bernstein,

Augusto de Campos és Susan Howe munkásságáról, míg a *Kultúráközvetítés* rész nyolc tanulmánya Thomas Pynchon, J. D. Salinger, John Updike, Jonathan Franzen, Sylvia Plath, Charles Olson mellett többek között a Makkai Ádám szerkesztésében megjelent *In Quest of the Miracle Stag* kötetét, valamint Kodolányi Gyula és Scheiber Sándor műveit tárgyalja.

Az első nyelvi fordulat Magyarországon: a strukturalista szemlélet megjelenése az irodalomtudományban című nyitótanulmány történelmi és diszciplináris szöveggörnyezetbe helyezi a magyarországi strukturalista fordulatot és a posztstrukturalista váltást; szemléletesen tárgyalja a lazuló „szellemi határzár” magyar kontextusát és jelentősebb eseményeit, ami több csoportra osztotta a magyar irodalomtudomány művelőit. Bollobás kiemeli, hogy a hatvanas-hetvenes években a strukturalizmus a magyar irodalomtudományban valódi paradigmákat hozott be a marxizmus paradigmahiányával szemben, ezért fordulat ugyan, de nem valódi paradigmaváltás. Rámutat arra is, hogy a nemzetközi megjelenésükhöz képest három-négy évtizedes késéssel érkeztek a strukturalista irányzatok hazánkba, valamint arra is, hogy a „strukturalizmus magyarországi elterjedésének megkérdésességét” nemhogy nem „követte a posztstrukturalista szemlélet elterjedésének megkérdésége”, hanem éppen az segítette elő a posztstrukturalista paradigmaváltást országunkban.

Az első rész második fejezete, a *Képlet – kiterjesztés – gyakorlat: a performatív elméleti paradigmái és alkalmazásuk* a performatív megközelítés primér és – az ezek elméleti kiterjesztésével nyert – másodlagos paradigmáit (szubjektumelmélet, interszubjektivitás, testi szubjektivitás, interszubjektivitás) tárja fel Ignóty, Nádas Péter, Galgóczi Erzsébet, Márai Sándor és Kertész Imre szövegein keresztül. Ezzel a fejezettel rokon megfigyeléseket mutat a *Háromszögek az irodalomban: vágy szerkezetek Máraitól Nádasig* című tanulmány, ahol Bollobás a háromszögeket és azok variációit tárja föl az interszubjektivitás-elméletek révén. Először kimutatja a tipikusan patriarchális Márai-háromszöget a szerző *Válás Budán*, *Kaland* és *A gyertyák csonkig ér-*

nek című műveiben, majd különféle háromszög-variációkat térképez fel az európai és amerikai irodalomban (D. H. Lawrence, Stefan Zweig, Szerb Antal, Harsányi Zsolt, Carson McCullers, Nádas Péter), és bebizonyítja, hogy ezek a háromszögsémák tulajdonképpen interszjektív változatok, amelyben „vágyottak és közvetítők szerepelnek, változó felállásban, s amelyekben létrejönnek személyközi-alanyközi relációk”. Ugyancsak a magyar irodalommal foglalkozó fejezetek közé tartozik *A politikai pornográfiától az elbeszélhetetlenség kényszeres újramondásáig: parodisztikus kettős beszéd Esterházy Péter két regényében*. Itt Esterházy Péter *Kis Magyar Pornográfiája* és *Egy Nő* című művei kerülnek fókuszba, amikor is Bollobás az „Esterházy-diszkurzus egyik ritkán tárgyalt aspektusát, az írói beszéd szexizmusának és a pornográfia határára súroló, átlepő, bekebelező gesztusait” tárja fel azokban a szövegekben, ahol az író „a társadalmi nem (gender) és szexuális egyenlőtlenségről, illetve politikai-hatalmi elnyomásról ír”. És míg a *Kis Magyar Pornográfiában* a szexualitás és a politika egymás kölcsönösségéből építkeznek, az *Egy nőben* összetettebb a kép; ugyanakkor mindkét műben a szereplők interszjektivitását legjobban a „megélt test” mutatja. Nem úgy, mint Henry James esetében, akiről Bollobás az *Önérték és távlatosság: narratív személyköziség Henry James rövidprózájában* című tanulmányban ír. Itt körbejárja a „finomításra törekvés” stációit az amerikai szerző rövidprózájában. A szerző James műveiben is a performatív, a szubjektum- és szubjektivitáselméletek találkozási pontját emeli ki, találóan kötve össze Szegedy-Maszák Mihály tudományfilozófiai meglátásával, és lépésről lépésre bizonyítva, hogy James nem a „végső önérték rögzítésében” érdekelt, hanem az „állandó átalakulás” híve, különösen azon szubjektumok által, akiknek perspektívája a másokéval találkozik, mely „találkozás nemcsak ez élményre teszi mindkettőt nyitottá, de tudással is ellátja őket”.

Az első rész harmadik fejezetének központjában a katakrézis fogalma áll. A katakrézis különleges áthallásos jelenésbővülési alakzat, amelyről még „nem született egyetlen könyv vagy szín-

tetizáló tanulmány sem, pusztán a retorikakönyvekben foglalkoznak vele néhány oldalon”. Már a tanulmány címe, „*Mert nincs rá szó, nincsen rá fogalom*”: a *katakrézis mint trópus és gesztus a költészetben* sokat elmond erről az izgalmas, de mellőzött alakzatról, amelyben, miként a szerző fogalmaz, „nyelvi forma (szó) + jelentés kapcsolatában bekéredzkedik, befurakszik egy második jelentés”. Bollobás különböző kultúrköröket körbejárva invenciózusan és igen szellemesen mutatja be a katakrézis mint trópus (pontosabban politrópus) játékait Andrei Codrescu, George Orwell, Csíkszentmihályi Mihály, Emily Dickinson, Arany János, Vörösmarty Mihály, Lewis Carroll, Kodolányi Gyula, Rainer Maria Rilke, Szabó Lőrinc, József Attila, Szőcs Géza, Scheiber Sándor művein keresztül, illetve a katakrézist mint gesztust a képzőművészetben és a zenében (Marcel Duchamp, Robert Rauschenberg, John Cage), éppúgy, mint a költészetben (William Carlos Williams, Ezra Pound, Kosztolányi Dezső, Szabó Lőrinc, Charles Bernstein, Robert Creeley, Bék Timur, Kodolányi Gyula, Szőcs Géza, Augusto de Campos verseiben). A könyv első részének legizgalmasabb fejezete után, ami Bollobás Enikő MTA székfoglaló előadása is volt egyben, a szerző a katakrézis vizsgálatát viszi tovább a *Negatív képesség és katakrézis: Keats és Dickinson* című fejezetben. Itt azt olvashatjuk, hogy Dickinson „úgy hajt fejet az angol költő [Keats] előtt, hogy eljátszik a Keatsnek kedves témákkal, de a maga kedvére formálja át őket”. Ezek az átformált konstrukciók, amelyeket Harold Bloom még „furszaságként” ír le, valóban katakrézisek, amelyekről Bollobás Enikő be is bizonyítja, hogy a „dickinsoni *œuvre* nagy mesterfogalmait – így például a jelen tanulmányban tárgyalt perem-, Isten-, halál-, lelkiállapot- vagy nőiség fogalmakat – mind a katakrézis (*katakrézisz*) sajátos jelentésbővítő mechanizmusai hozzák létre”. A negatív képesség és a katakrézis viszonyáról pedig a következőket írja:

A negatív képesség tételének hatása különösen a performatív szubjektumkonstrukciók esetében érhető tetten. Esetükben a katakrézis lesz a performativitás figuratív hordozója: a katakrézis

mondja a „szellem köszöntését”, melyre a dolgok „valódi létet nyernek”. A negatív képesség adta költői én-tágasság produktumai ekképp performatív konstrukciók, mégpedig olyanok, melyeket a konstatív-performatív aporia jellemez. A negatív képesség inspirálta dickinsoni énkonstrukciók esetében a „bizonytalanságok közt maradás” ekképp nemcsak a szerzőről mondható el, hanem az olvasóról is, aki számára a katakrézis jelentéselmozdulása révén áttetszővé válik a határ az önéletrajzi elbeszélés és a végrehajtó ön-megképzés között. (151)

A könyv *Elmélet és szövegolvasás* részének utolsó négy fejezetét a lírának szenteli a szerző. *A performál visszaható ige? Az alany(iság) különös visszatérése a konkrét versben* című rész a „lírai hang” eltűnését követi, ami „az amerikai radikális költészet hagyományain belül a konkrét versben jelentkezik a leglátványosabb formában,” mivel az aknázza ki a legjobban a „nyelv performatív pontenciálját, amikor képversekben különböző tárgyakat állít elő”. A fejezetben szereplő példák magukkal ragadják az olvasó-néző képzetét, amint Emmett Williams, Mary Ellen Solt, Paul de Vree és Richard Kostelanetz képverseit olvassa és látja, hogy amit ezek a versek „performatívuma performál, az nem az előállított tárgy, hanem maga a teremtő költői szubjektum,” egy olyan „sajátos csavar,” ami visszacsempészi a „radikális hagyományból származó alanyt a versbe”. A következő három fejezet tárgya három Janus Pannonius Költészeti Nagydíjjal kitüntetett költő: Charles Bernstein, Augusto de Campos és Susan Howe. Elsőként a *Nyelvköltészet, figyelemköltészet, gyászköltészet: Charles Bernstein verseiről* címen Bernstein tudat-, figyelem-, gyász- és határátlépési költészetéről, az amerikai költő nyelvi radikalizmusáról, beszédmódjainak többszólamúságáról és posztmodern ekfrázisáról ír Bollobás. Ezt követi az *Ideogramma, szóhanglátvány és a költő önteremtése: Augusto de Campos radikalizmusáról* című fejezet, amely a brazil költő szóhanglátványát, sajátos nyelvkezelését, kivételes nyelvfilozófiáját tárgyalja. Végül Susan Howe újító hagyományairól ír, amit az amerikai költő revizionista történelemszemlélete, pon-

tosabban nőtörténelmi revíziója hoz létre azzal, ahogy költészetében az önéletrajzi és személyes témákat kezeli, amivel Bollobás szerint egy valóságos „vadszöveget” hoz létre. És ezt, ahogy Bollobás kiemeli Márai Sándor tanácsát követve, csak „erővel olvasással” lehet igazán megérteni.

A *Kultúráközvetítés* rész fejezeteinek elsődleges célja a kultúrák közötti átjárások bemutatása, legfőképp az irodalmi művek fordítása és ezek értelmezése. Az első fejezet, *A szivárványos szövegtöbbszörözés esete Mórlickával és az okos leánnyal: Thomas Pynchon Súlyszivárványáról* egészen új kontextusba és még újabb olvasatba helyezi Pynchon óriásregényét Székely János „szellemes, mindig pontos, olykor bravúros fordításában”. Az *Alkeszek, homárok és húhák: Salinger és Updike új fordításban* című tanulmány John Updike és J. D. Salinger műveinek fordítását mutatja be. Salinger 1951-es regénye Gyepes Judit 1964-es fordításában a *Zabhegyező*ként lett ismert, míg Barna Imre, aki „a 21. század elejének tinédzsernyelvére ültette át bravúrosan a regényt,” *Rozsban a fogó* címet adott neki; mindkettő mégis sikeresen olvasható, még akkor is, ha a cím, *The Catcher in the Rye*, angol névszói csoportja „kulturálisan és kontextuálisan lefordíthatatlan”. Bollobás Enikő példákon szemlélteti a fordítási különbségeket, és kiemeli, hogy az „újrafordítás lévén, Barna Imrének tekintettel kellett lennie arra is, hogy szövege saját kultikus-fordítás előzményével, Gyepes Judit *Zabhegyező*jével is párbeszédben áll,” nemcsak az eredeti szöveggel, miközben kulturális transzferként a „mai kultúrához igazította a kulturális közvetítés tárgyát”. Updike *Nyúlcipője* esetében Réz Ádám ötven évvel korábbi, domesztikáló átültetése után Gy. Horváth László 2018-as fordításában a „forrásnyelv és kultúra idegenségét érzékeltető, elidegenítő megoldásokat” keres ugyanúgy, mint Barna Imre, aki tulajdonképpen szintén „aktualizálja” a szöveget. A kultúrák közötti átjárások terén Bollobás Enikő görcső alá veszi Jonathan Franzen munkáit is, aki a 2015-ös Budapesti Nemzetközi Könyvfesztivál díszvendége volt, és jelenleg az egyik legolvasottabb amerikai író, bár a kötet szerzője szerint túlságosan ol-

vasóbarát, könnyedebb szövegeit nem szükséges igazán „erővel”, ahogy Márai Sándor mondaná, olvasni.

Bollobás a *Kölcsönösségek* következő két, lírával foglalkozó fejezetében is számos új állítást tesz. A *Maszk és Én – és a betegség: a lélek sérülései Sylvia Plath költészetében* címűben komplex módon elemzi a költői életmű feloldhatatlan dilemmáját, az egységes és a többes Én között. A *Posztmodernitás és apokatasztaszis: Charles Olson költészetéről (avagy mit tesz egy magyar nagymama)* című fejezetben Olson apokatasztaszis fogalmát vizsgálja (Szócs Géza fordításaiban) rámutatva, hogy azt – vagyis amikor „Krisztus újbóli eljövetelel helyreáll Isten országának őseredeti állapota” – abban az őseredeti állapotban látja, amelynek apai nagyanyja révén „része a költő magyarsága is”. Eszerint, „az európai bezártságban fejlődő magyar nyelv visszaröpítheti egy eredeti állapotba, az írásbeliség előtti helyzetbe, amikor is csak beszéd (kiejtett szó) létezik, s a világ nem áll másból, mint ezekből a kiejtett szavakból”. Bollobás Enikő feltérképezi az apokatasztaszis formáit is Olson műveiben a korai posztmodernizmus szövegkörnyezetéből kiindulva az antimetafizika, a rendetlenségi, prekonceptuális megismerésen keresztül, a partikuláris és fogalmi apokatasztaszisig jutva el.

A kötet utolsó három fejezete a magyar költészet angol fordításáról, Kodolányi Gyula költői munkásságáról és Scheiber Sándor tudós magyar rabbi tanításáról szól. A *magyar költészet angolul: In Quest of the Miracle Stag* (1996, 2000, 2003) Mak-kai Ádám magyar költészetantológiáját tárgyalja, ahol a magyar költészettörténet nagyjai, illetve a mai költészet mellett a női hagyomány képviselői is méltó helyet kapnak, száz fordító színvonalas tolmácsolásában. Ahogyan Bollobás írja, ez az antológia „nemcsak a nagy amerikai és angol antológiák sorában állja meg a tökéletesen a helyét, de kanonizációs gesztusa révén modellként szolgálhat költészetünk jövőbeli nagy magyar nyelvű antológiáihoz is”. A magyar versantológia bemutatása után Bollobás Enikő Kodolányi Gyula költői műhelyében találja meg azt a személyes térképet és azokat a pillanatokat, melyekben Kodolányi szerint

„a világ helyére fordul”. A Scheiber Sándorról szóló fejezet egy kiadatlan, másfél oldalas, „ártatlanul egyszerű” írás kapcsán a zsidó-keresztény örömfilozófiát mutatja be, amely mind a zsidó, mind a keresztény „emberek számára egyaránt elfogadható”, és – tegyük hozzá – felemelő.

A *Kölcsönösségek – Irodalomelmélet, szövegolvasás, kultúraközvetítés* kiemelkedően fontos tanulmánykötet, amely elsősorban az irodalomtudományban jártas szakközönséget szólítja meg, ezen belül azokat, akiket érdekel az elmélet és az értelmezés kapcsolatának témaköre. A tudományos közönségen túl bizonyosan haszonnal forgathatják magyar, amerikanisztika, összehasonlító irodalom és a hungarológia szakos egyetemi hallgatók, akik az elméleti vizsgálódásokhoz keresnek támpontokat. Bollobás Enikő kiváló tanulmánykötete végül a művelt nagyközönség érdeklődésére is számíthat.

Bollobás Enikő: *Kölcsönösségek. Irodalomelmélet, szövegolvasás, kultúraközvetítés*. Budapest, Balassi Kiadó, 2020.

Rimóczi László

Filozófiai aktusok egy zúrós korban

Amit darabokra tépnek, még nem feltétlenül halott, nem is hulladék, sőt, a japán *wabi sabi* filozófiája szerint a pusztulással egy újabb gyönyörteli dolog születhet. Akik a japán *kintsugi* szemléletet követik, ha eltörik egy váza, arannyal kevert gyantával ragasztják össze darabjait, így a korábbi tárgy egy teljesen új életet kap, új jelentéstartalommal gazdagodva jelleme és története lesz. A darabokra törés-tépés keményebbé és érdekesebbé teszi a tárgyat, ugyanakkor a mulandóságra is figyelmeztet. Ebben a művészetben nem a javítás és a történetek eltussolása a cél, inkább a törés kihangsúlyozása: az a gyönyörű törés!

Ha Böszörményi Zoltán legújabb kötetének címéből indulunk ki, és ez a folyamat ötlük fel bennünk, bizony, nem járunk messze a valóságtól, ugyanis a kötetben zajló szellemi folyamatok a darabokra esés/törés/tépés motívumai köré rendeződnek, a szerző stílusa pedig nemcsak az olvasót gyönyörködteti, de hasznos tanulmány azoknak is, akik az írást választották önkifejezésük eszközéül.

„Az íráshoz is, mint a valóság sikeres megéléséhez, tébolyodott bátorság kell, és kimeríthetetlen erejű fantázia, csintalan látnokság. Meg mindenféle lelki mizéria, amelyet szépen ki lehet teregetni, részeiben megvizsgálni, majd az egész hóbelevancot összepakolva föléje hajolni, és elcsodálkozva felkiáltani: jó, milyen érdekes, majdnem sikerült kiirtani belőle a rosszat!”

Fülledt, erotikus jelenetekkel indul a könyv, ahol a szenvedély a főszerep: egy férfi a szeretőjével múlatja az időt, a nő férjezett, de ez talán mellékes is, hiszen egyszerre ostromolják a kéj és az ontológiai elmélkedések magaslatait. Naplórészletszerű narráció-töredékekből értesülünk a női karakter belső vívódásairól, melyekből akad bőven, ugyanis a megcsalt férj bejelenti, hogy 15 év után válni akar tőle, pedig ő sem a hűség mintaképe.

A szereplők kimerítő filozófiai eszme-futtatásai során a szerző páratlan műveltsége és a különböző műfajokban való jártassága csillan meg, fölösleges moralizálás és finomkodás nélkül, miközben tiszteleg az ösök, az írógénuszok és filozófuslegendák életműve előtt.

„Szerintem a filozófusok mindig rossz helyen kutatták Isten geneziséét, ahelyett, hogy meglátták volna azt, hogy Ő az örök anyag, maga a minden, ami létezik, és amit az ember érzékelni, megismerni, elemezni akar. Isten létezik, de ő maga az örök anyag. Anyag nélkül nincs semmi, mi sem lennénk, ergo a Fennvaló sem. Descartes ha azt gondolja, hogy Isten létezik, akkor az olyan, mintha önmagáról gondolná, hogy van, azaz él. Arisztotelész viszont úgy véli, Isten a végső oka mindennek, ő az, aki megteremtette a szubsztanciát, a materia primát. Ha én most kijelentem, hogy nem Isten teremtette az anyagi világot, hanem az anyagi világ teremtette meg az embert, aki felismerte saját magában – az anyagban – a Fennvalót, akkor tévedek?”

Külön képesség kell ahhoz, hogy valaki ennyire érzékeny látásmóddal ragadja meg témáit, és ilyen bravúrosan váltogassa a műfajokat. Böszörményi megfigyel és dokumentál, stratégiai gondolkozása végigkíséri a művet. A kötet az elveszett és elvesztegetett időről egyszerre szól – illetve a részvétlenségről –, de az emberiség azon fura beidegződéséről is, ahogy nap mint nap ösztönösen próbál talpon maradni a világban.

A spontán metamorfózisok és a különböző, szokatlan transzformációk életszagú, modern szépirodalmat hoznak létre, mert a karakterek esendőségéből fakadó bukások is felemelőek, tanul-

ságosak és szívhez szólóan szórakoztatóak, amit a végig jelenlevő kalandvágy és létszomj emel művészi szintre.

Józanul elmélyedő, ugyanakkor intim és megindítóan személyes történet ez. A kötet átütő ereje az őszinteségéből ered: nem nézzük, mennyi oldal van még hátra, mert elragad, magával sodor – benne van A Minden.

Az egyik főszereplő Thomas Larringen, a tehetséges, de nem túl sikeres író, akinek nincs szerencséje a kiadóvászat terén, ugyanis olyat keres, amelyik pénzt áldozna reklámra, vagy legalább hinne benne. Magát hibáztatja, amiért nem volt elég agresszív, meggyőző és szimpatikus. Tisztában van vele, hogy nem elég jót, jól írni, mást is meg kell győzni róla. Tudja, hogy manapság a könyvesboltokat sikerkönyvekből rakott piramisok díszítik, mely építménynél a pénz az egyetlen habarcs.

„Minden inflálódott. Az irodalom is. Évente több mint ötezer cím jelenik meg csak ebben az országban. Manapság mindenki megszállottan ír, könyveket termel, miközben az olvasók száma évről évre csökken. Jó irodalom? Mondd, szerinted milyen a jó irodalom? Ami tetszik, ami hozzád szól, ami levesz a lábadról, ami elgondolkodtat, ami tükröt állít eléd, hogy meglásd magad benne, ami élvezetet, szórakozást nyújt, ami megdöbben és katarzist, örömet szerez, ami néhány órára elfeledteti veled a saját elcseszett életed, kikapcsol és felvillanyoz, hatással van rád, segít megváltoznod, ami meggyógyít és kigyógyít magadból.”

A kötet arról is szól, hogy a nyugodt és kiegyensúlyozott élet nem természetes, abból nem lehet tanulni. Az alkotni akarás legalább olyan erős hajtóerő, mint a szereplők sejtjeibe kódolt elégedetlenség, a predestináció, az örök útkeresés, a fejlődésvágy és kiegészülni akarás: a javíthatatlan kalandorok állomásai.

„Az írás fiam, önkívület, nyílt parancsa a kétségbeesésnek, szárnyalás, tűz és szenvedély, metafizikai vibrálás, eretnekesség, valóság ellen fordulás, utazás a pokol mélyére, feszültségteremtő akarat, kín és szenvedés, nem pedig kellemes vásárnap délutáni séta a napsütötte Ontario-tó partján.”

A felelősségteljes író egyszerre pszichológus, szociológus, történész – néha biológus is. A kötetben található felismerések, újraértelmezések, az aspektusok váltakozása sűrű szövésű univerzumot hoznak létre, mindez mégsem megy az irodalmi mélység vagy az érvényes mondanivaló rovására. Az egész kötetet áthatja a masszív küldetészándék, a letisztult eszköztár pedig több szólamban idéz meg egzisztencialista szellemi mozzanatokot, az élet legnagyobb kérdéseit, miközben önreflexiókkal és öndefiníciókkal játszik.

„Nincs abban semmi rendkívüli, ha az, aki elmúlt ötvenéves, egyre többet gondol a gyermekkorára. Azt is meglátja az emlékekben, ami soha nem létezett, és nem is hasonlít azokra a történésekre, amelyeknek egyszer szenvedő alanya volt. Az állandó változóban a változás tudatosulása a legkellemetlenebb. Akkor eszmél rá az ember, mennyire sérülékeny és mulandó. Úgy álldogál a pillanat küszöbén, mintha az örökkévalóságén. Megfürdik a gondolat melegében, és bebalzsamozza magát az idővel. Vakmerő lesz, vermet ás a türelemnek. Zeng, épít, jajong.”

A szerző sokat markol, és sokat is fog, szavainak molekulái fokozatosan állnak össze egy erőteljes vegyületté, azt a hatást keltve, mintha a háttérben valamiféle baljós istenség ébredne. Nagy műgonddal alkot, mégsem ózdkodik az (ön)íroniától – és talán ez az ambivalencia alkotja a kötet strukturális egységét. Böszörményi számára az útkeresés egyszerre több utat jelent, így a képgazdag, stiláris archaizmusok és a filozófiai utalások nem csupán dekorációs elemek.

A kötetnek szokatlan, merész szerkezete van, ugyanis a regényfolyamot megtöri egy nagyobb blokk. Terjedelmes fejezet foglalkozik hazánk történelmével, valósággal átveszi az irányítást, a hangnem is elkomorodik egy darabig. A II. világháború körüli, és az azt követő események, Magyarország politikai hanyattatásával kapcsolatos, kevésbé ismert tények kerülnek terítékre a Horthy-korszaktól a Kádár-rendszerig, gigantikus lábjegyzetekkel, kitérve Németország és Románia helyzetére is. A

szerző a magyarsággal és hazánk nemzetállami státuszával kapcsolatos aggodalmainak ad hangot. Nem akar igazságot szolgáltatni, pusztán világos és egyértelmű tényeket közöl a szereplők beszélgetéseibe ágyazva:

„Nem vagyok politikus, sem történész, de magyarként, tanárként iszonyattal, mély döbbenettel és megbotránkozásal olvasom ma újra és újra a majdnem százéves trianoni békediktátum dokumentumait, nyilatkozatait, a korabeli újságcikkeket, beszámolókat, beleremegek, mit kellett országunknak és a magyar népnek kiállnia.”

Az író, Thomas Larringen, végül előnyös szerződést köt egy innovatív kiadóval, aki jó pénzért megveszi egyik kéziratát. Ekkor találkozunk egy szokatlan kijelentésével, ami csak egy nagy utat bejárt író elméjében foganhat meg:

„Ha valaki most megkérdezné tőlem, mi az öröm lényege, akkor azt mondanám, hogy a kétségbeesés. Az örömezzettől igenis kétségbe lehet esni.”

Az író áldja a sorsát, hogy magyar felesége van, ugyanis ha nem így lenne, ő sem tudna semmit Trianonról, és meg is jegyzi: *„Érdeklődtem a barátaimnál, átböngésztem a világhálót, és arra a következtetésre jutottam, hogy sem Észak-Amerikában, sem Európában, Angliát is beleértve, de még Németországban sem írnak a tankönyvek az első világháborút követő trianoni békediktátumról és annak következményeiről, Magyarország megcsonkításáról. Ez a tragikus és szégyenteljes esemény eltűnt a történelem süllyesztőjében.”*

Felmerül a kérdés, vajon emlékszik-e az európai kontinens mai nagyhatalmai közül valamelyik arra, milyen bünt követtek el elődeik majdnem száz évvel ezelőtt Magyarországgal szemben? Ha igen, vajon van-e bennük büntudat és hajlandóság, hogy ezt az igazságtalanságot végre orvosolják valamilyen módon? De mint ahogy 1920-ban semmilyen jelentőséggel nem bírt Apponyi Albert gróf felszólása, és Magyarország szétdarabolása, ma sem jobb a helyzet.

„Ma is, mint az akkori győztes nagyhatalmak, úgy beszélnek rólunk az Európai Unió parlamentjében, mint

párisországról, mint migránsgyűlölő államról. Igazságtalanul eljárást indítanak ellenünk, mert védeni merjük azt a maroknyi magyart, aki még él ezen a világon, védeni merjük nyelvünket, kultúránkat, hagyományainkat, azt a keveset, ami megmaradt nekünk.”

Miközben egy nagyhatalom túlságosan el van foglalva az egocentrikus terjeszkedési törekvéseivel, vagy azzal, hogy meghódítson, megnyirbáljon vagy elnyomjon egy nemzetállamot, nem gondol arra, milyen apró, szinte jelentéktelen pont az univerzumban a Föld nevű bolygó – s űrbéli perspektívából nézve máris esztelenségnek tűnik az állandó harácsolás mániákus programja. Az örök hatalomvágyba ugyanúgy bele lehet fáradni, akárcsak az örök védekezésbe és menekülésbe.

Ez a fejezet egyben határozott látélet is a mai, egyre inkább globalizálódó gazdasági állapotunkkal kapcsolatban: az emberdaraló cégfilozófiák a személyt pusztá munkaeörvé degradálták, a technikai fejlődés pedig egyre feleslegesebbé teszi az embert (azonban ne feledjük, bármely műszaki vívmányt az ember természetes képességeinek satnyulása előzi meg, tehát nem biztos, hogy a technokrácia útja mindig előre visz.)

Az igazság alapvető természete, hogy felfedje magát azoknak, akik fogékonyak rá. A könyv pedig számos igazságra rávilágít, mégsem tűnik lezártnak, mintha ez az amúgy sem rövid kötet egy terjedelmesebb nagyregény részlete lenne.

A *Darabokra tépve* a beteljesedés felé haladó Böszörményi-életmű méltó darabja. Mivel több műfajt is képvisel, egyedi és átütő alkotásról beszélhetünk, melynek premisszája talán annyi lehet, hogy az újrendeződést mindig pusztulás előzi meg. A világot pedig kibogozni, átfésülni lehetetlen vállalkozás – és nem csak az írók dolga.

Mandics György

Nemes Nagy Ágnes németül

A magyar költészet német fordítása ma kényes ügy. Kényes, mert ebben is érvényesül a „kulturharc” (Kulturkampf), mely előírja, hogy milyen költők felelnek meg a nyugati „vonalas” költő eszményének. Fontos ismérve annak, aki megjelenhet, hogy nem írhatja le: szereti hazáját, anyanyelvét, történelme hőseit. Ha pedig mégis leírja azt, hogy „magyar”, minimum elönti az epe.

Túl az ideológiai gáton – azon a hamisításon, hogy jó magyar költő csak az, aki gyűlöli a magyarságot, és idegenül érzi magát Magyarországon, hiszen ott zsarnokság van és idegengyűlölet – az átültetést nehezíti a két kultúra eltérő műfordítási gyakorlata is. A németre fordítás az utóbbi évtizedekben ugyanis már nem jelenti a jó magyar vers német nyelven megjelenített lehető legjobb változatát, mely nem csupán tartalmában pontos, ugyanazokat az eszméket közvetíti, de lehetőleg formailag is tükrözi a magyar eredeti költői jellegzetességeit. Nos, ez a nyugati műfordítói hagyományban kidolgozott elvek feladását, a rímelő, asszonáncokkal teli, furcsa szórenddel élő magyar eredeti kizsigerezését jelenti. S minden a gondolat pontos és politikailag korrekt üzenetének tolmácsolására szorul vissza.

Nagy öröm, ha e gyakorlat nem valósul meg, s megkísérlik németül visszaadni az eredeti minden nyelvi szépségét is. Ezt tapasztaljuk Nemes Nagy Ágnes *Sonnenwenden* (*Napfordulók*) címen kiadott válogatott versei esetében, melynek fordítói Schiff Júlia és Peter Gehrish, kiadója pedig a kelet-európai irodalmak java ver-

seinek publikálására szakosodott ludwigsburgi Pop Verlag. A magyartól a románig, a lengyeltől a grúzig számos nemzet költőjével ismertet meg a kiadó sorozata, amelynek ez a 155. kötete. Nemes Nagy Ágnes életpályáját és műveinek helyét a magyar líra történetében Ferencz Győző tanulmánya ismerteti, kiemelve az újhidasok költészetének zsarnokságellenes üzenetét, s az 1956-os forradalom szimbolikus tükrözését a költőnk Ekhnáton-sorozatában.

Túl a tartalmi precizitáson, ami egy ilyen kaliberű kiadó esetében kötelesség, nagy örömünkre szolgál, hogy a Schiff–Gehrisch műfordítópáros a Nemes Nagy Ágnes puritán művészetében oly fontos formát, a magyar nyelv mélységeiből előhívott szózenei képleteket is igyekszik visszaadni. Nézzük meg ezt a *Versem* című darabban.

Versem: gyötörd a tested, / szavakkal ne szeretkezz, / mormolj kemény imát, / s az eufóriát, / aszkétacsontú: vesd meg.

E rövid szövegben a *tested/szeretkezz/vesd* meg hármias rím fonja körül a belső imát és eufóriát. Tartalmilag az első két rímelő szó megfélemezésre buzdít, a test gyöttrését követeli, s a szavak elidegenítését: nem szabad velük szeretkezni. S a lényeg: a kemény ima gyakorlata az eufória ellen. Mi jön át ebből a több szintű üzenetből a német fordításban?

Deinen Körper quale, meint mein Gedicht, / keine Liebe geh ein mit den Worten, / murmele ein hartes Gebet, / und verachte, asketischer Knochen, / die Euphorie.

Vagyis szó szerint visszafordítva: „*a tested gyötörd, véli a versem / semmi szerelmeskedés a szavakkal / mormolj egy kemény imát, / és vesd meg, aszkétikus csont, / az eufóriát*”. Tartalmilag hű, ugyanakkor a *vers* (*Gedicht*) zeneileg egybecseng az *imával* (*Gebet*), (a *vers* ima kell legyen!), a *szavak* (*Worten*) és a *csontok* (*Knochen*) váratlan és ritka rímként szintén. S utána jön az *eufória*, mint kizárt, rímtelen párja a *csontoknak*. Ez így tömör, zeneileg sugallatos vers: Nemes Nagy Ágnes-vers németül.

Számítlan ilyen példára bukkanhatunk. Még ott is, ahol a rím kimarad, legalább egy asszonánc sejteti az eredeti hangzásvilágát. Például:

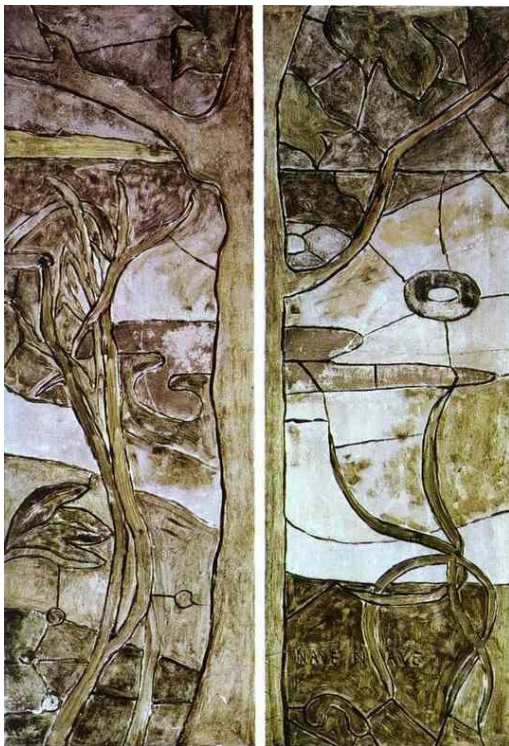
*De itt ez az állomás, ez névre szóló. / Ez nem kell senkinek.
Ezt átveszem. / Fölemelem, magamhoz ölelem / sötét csomagját,
amelyet / sohasem fogok felbontani.*

Németül:

*Hier, dieser Bahnhof indessen, hat einen Namen. / Den niemand
benötigt. Dennehm ich jetzt an. / Ich verehere, umarme / dieses
geheimnisvolle Paket. Ich werde / es nie öffnen.*

A kulcs itt a *senkinek sem kellő állomás* befogadása, átöleléssel. A magyarban az *átveszem/ölelem* valósítja ezt meg hangzásban. A németben a *Namen/umarme (név/átölelem)* egymásba csendülése jelzi ezt a néma befogadást. A csomagot, amelyet sohasem fog ugyan kibontani, mégis magával viszi a tudatába.

Nos, ha a lényeg átmegy, akkor még van remény. Ha vannak ilyen fordítók, ha van ilyen kiadó, ha még vannak olvasók, akkor a költészet csomagjait is elviszi valaki. S tán egyszer ki is bontja.

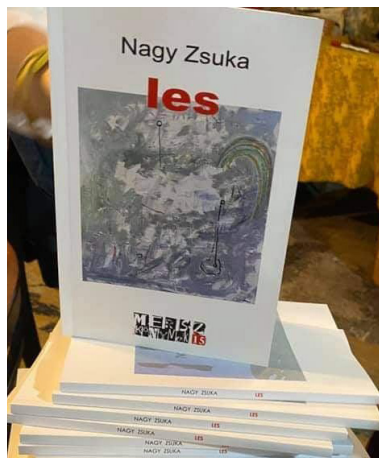
Paul Gauguin (1848–1903) festménye

Simon Adri

„...ez sem csak geográfia”

Érzékeny és megható kötet a *Les*, Nagy Zsukáé, az érzékeny és megható költőé, aki hívott, mentek a MERSZ-be, és mentem, akiknek volt mersze menni, láthatta az apró és szív mély pinchelyiségben, a Csobánc utcában, ahol biciklit lelakatolni az utcán nyugtalanság, az enyémet Litván Ádám segített lecigölni a hátsó szív kamrába.

Félhomályos pinchemély fotelekkel és kis pódiummal, Falcsik Mari, Zsuka és a *Les*, valaki egyenletesen mormol a bemutató alatt, majdnem rászólok, hogy hallgasson, de rájövök, hogy angolul tolmácsolja a beszélgetést, a *másikköltőnő* proaktívan, provokatívan belekérdez és rá-, néha már zavar ez a durva belehasítás a finom szövetbe, belesés helyett rányitás, rátörés, leleplezés, zavar engem, aki a képeket nézném, *színes, kicsi szegekkel beleszúrva a szívfalba*. Szerelemről szól egy Judit nevű nővel, nőbe, nőből ki, úgy nő ki ez a kötet Zsuka szívéből, mint útszéli vadmalna a túskeborkorból, lesből, hirtelenpirosan, hirtelenmálnaízűen, véreként folyva a szájszélen. Úgy nő ki a szájából, mint a kettéharpott remény. *Buzi-e vagy*, kérdi Mari, szerelmes voltam, felelnek a versek, a szerelem ugyanaz: *szívgyökereink, ahol összeérnek, nedvedzik alatta a föld, a szerelemben az egész világ ott van a hálóinged alatt*. Hogy lehet róla beszélni, hogy nem lehet: *anya mondja, / úgy örül, hogy boldognak lát, / minek köszönheti ezt, / szerelmes vagyok, mondom, / és hogy hívják a fiút, kérdezi tőlem, / csendben ülök, lehajtom a fejem, / nem szabad sírnom. / nem szabad igazat mondanom*. Hogy még anyának se, hogy akkor ki

érti meg, hogy amiről nem lehet beszélni, arról verset kell, hogy mély a szerelem betemetett kútja, hogy versekkel temetni be.

Hogy a szerelem nem hús, bár *minden líra és biokémia*, a szerelem tútelített hiány: *túl sok a hús, túl sok a látszat, / túl sok a hagyomány, túl kevés az én, / túl sokat veszítek, ha megfelelek, / úgy fáj, hogy jónak kellennem, / hogy minden falatot félrenyelek.* Együtt érezni vele mélységesen, *szíve helyén pánikgomb*, szívem helyén gőzölgő mocsár, véres csatatér, gazdátlan kezek-lábak-mellek, utánuk kap a halott kedvest kutató kéz.

Mióta szeretlek megy a hasam, ilyen erős érzelmet utoljára gimis koromban, amikor tényleg halálosan, *mióta szeretlek nem kések sokat mondom is a bicajomnak lassíts Rozál*, a szerelem újra röpít és letaglóz, *mióta szeretlek tudom / van ilyen az Egyből a kettőbe lépni be / és akkor a Kettő lesz az Egy mióta / szeretlek élni akarok soha nem halni meg.* Mégis felnőtt érzés, felnőtt létállapot: *mióta szeretlek be van fizetve minden csekkem / nem tartozom senkinek.*

Ha a *Lest* hallgatom, szeretnék Judit lenni, szeretnék ilyen törvényen kívülien szeretve lenni, szerveim mulandóságában időzni, nőköltő tekintetét hordani magamon meleg ruhaként a hűvös októberben, szívbe rejtve, létre-beszélve lenni csak, lessgólt rúgni a mindent eldöntő meccsen, amit nem adnak meg, ami nem adatik meg soha, útfélen elszórt nőiségem a nőköltő verseiben újra meglelni. Korábban a rímeket szerettem, hímeiket és nőket, az egzakt formákat, de mióta Lesben állok, feloldódom a formanélküliségben, a szabadvers szabaddá tesz, megoldja az elvárások láncait, felszabadultan csaholok, ugatom a kultúrát (*úgy hull le rólam, mint ruha / másról a boldog szerelemben*).

A nagyvérkör az agyat nem érinti, *csak ez a szívizomelhalás ne lenne, / csak ezek a fecskék ne halnának ki, / csukabálnákat, szíjhalakat ne sodorna / ki a tenger.* Szökőár, fajkihalás, katasztrófa kint és bent, a pusztulás otthonossága beszippant, *és én csak állok itt, vezetékszakadásban / ázik a peron Hatvan és Pest között. / sehol egy resti, hogy én is elázzak.* Elliptikus a szerkezet, *minden katasztrófa, minden fék njúz, / minden kihalás könnyebb lenne veled.* Kedvencvers, konyuló számárfül a Lesbe, *nem tu-*

dom, hogy bírom, nem / tudom, hogy vagy, hogy vagyok. Az elme tudatlansága, a szív mindentudása, örökmozgó nagyvérkör, örök élet, ingyen sör, megrongálhatatlan testgép.

Tél a hegyen, Zakopanében egykor én is egy szerelemmel, megcsókoltál a felvonóban, / zörgött sok dzseki, szívkabát, / álomhomok pergett az ég szeméből. / szeretlek, mondtam, mint a sót. Só a könyvekben, só a vérben, minden testvadász sós, izzadságot kavarr kondicionáló, / valakit mindig szagolni kell, a költészet testszaga átjár. Hogy lehetne belőlünk gyerek, pontos tervek, technikai kivitelezés. *lett Judit, / ő azt mondta, hogyha akarom, legyen, / ad nekem magából sejtet, engem mesterségesen / termékenyítenek, lehet gyerekünk.* Érzékeny és megható, mint az egész *Les* kötet, sosem merült fel, hogy lehetne nőtől, de most egészen közelről, egészen átélhetően. Halk vallomás, szívig dübörgő szavak, milyen, amikor egy nőbe, hát ugyanolyan, cseszd meg. A test sebezhetősége, a lassú romlás: *aztán kivettek belőlem egy nagy csomót, / bele volt tokosodva a méhfalamba. / judit volt velem előtte és azután, / bujkáltunk, stressz volt meg minden. / ... / lett egy vágás a hasamon, / mintha császármetszéssel szültem volna, / egy nap pedig gyanút fogtunk judittal, / kiszerttünk egymásból és egy másikba bele.* Hogy nincs kezdet és nincs vég, hogy pantha rhei, hogy a tudat a múlt és a jövő egymásba visszhangzó tereiben zajlik öröktől fogva, kontextusban és értelmezésben, de a test a jelenben tud csak lenni, áldott romlékonyságban. *szabványra szabásom nem sikerült / beleálltak az ollók az arcomba, a mellkasomba. / hogy miről kell vallanom, számot adnom, nem tudom, / hallgatni jobb lenne, de.*

Hogy nincs távolság, hogy csak távolság van, 7122 km, légvonalban, hozzád, hogy a test nem tud csetelni, hogy a lélek mégis áthidal, lepusztított testpartok, egymáshoz közelítő kontinensek és az a kurva nagy óceán, az a kurva nagy közelség a feltöltött tudatfennsíkon, a mérőszalagok elszakadnak, a szív leáll, / a repülők járnak, te és én, másik földrész, / és ez sem csak geográfia.

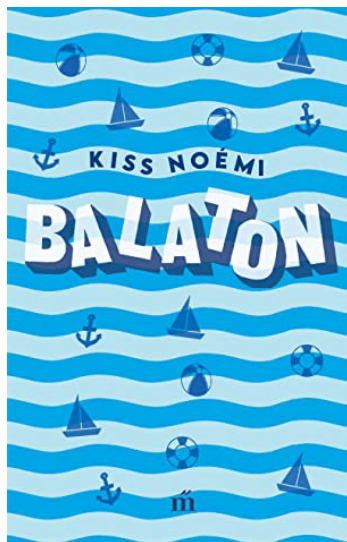
Pusztai Ilona

Nekünk a Balaton a tenger

Kiss Noémi novelláskötetének címe, a *Balaton*, erős hívószó. A magyar tengernek is becézett tó közös nemzeti mítoszunk része. Mindenkinek eszébe jut róla valami emlék: nyaralások szülőkkel, szerencsésebbnek nagyszülőknél, bulik a haverokkal, és persze a strandok az elmaradhatatlan lángossal, palacsintával, sült

hekkkel, meleg sörrel és kólával, kakasos nyalókával meg gépi fagyival. Már maga a borító a retróreklámok szájbarágósan leegyszerűsített stílusában sugallja a hajdani balatoni nyaralások szabadságot kínáló életérzését, rögtön felidézve bennünk a Kádár-kor „a legvidámabb barakk” illúziókra épülő mítoszát. Aztán továbblapozva mottóként egy legendát olvashatunk a tó születéséről. Egykor, réges-régen a férjeik háborús viszálykodása miatt síró óriásasszonyok könnyeiből teremtődött meg a Balaton. Ez a történet viszont már sejteti, hogy nem nosztalgikus múltidézésben lesz részünk. Nem nyugodt ringatózás vár ránk az elbeszélések hullámain, hanem komoly erőfeszítésre lesz szükségünk. Mert ez a víz a nevéhez híven – a *blato* szláv eredetű szó sárost jelent – iszapos, zsombékos, hínáros, partján algáktól habos. A látszat ellenére bizony kegyetlen, veszélyes és szeszélyes világ.

Akkor miért is szeretjük? Vagy pont azért szeretjük, mert olyan, mint mi magunk és a történelmünk? Tele elhallgatásokkal, meghamisításokkal, elfojtásokkal, ki nem beszélt tragédiákkal, vágyakkal. Ha felkavarjuk a csillogó víztükröt, a mélyből a felszínre törnek féltve őrzött titkaink: gyermekbántalmazás

(*Honeckerpapucskok, Piócák*), abúzus (*Fagy*), alkoholizmus (*Stella, A légi kísérő, Klári néni csak feküdt matracán*), nemi erőszak (*A rajzoló*), gyilkosság (*Kanálislány*), korrupció (*Hamburger*), zsarolás (*Tornászok*). Amint a felpuffadt vízi hullákat előbb-utóbb partra veti a víz, éppúgy reménytelen azzal áztatnunk magunkat, hogy kisebb-nagyobb vétkeinket, bűneinket a végtelenségig takargathatjuk.

A kötet tizennégy hosszabb-rövidebb novellából áll. Látszatra két írás, a jelenben történő *Vitorlák a szélben* és az '50-es évek elején lezajlott gyermekgyilkosság nyomozása (*Kanálislány*) kilóg a többi, a '80-as évek végén játszódó elbeszélés sorából. De ha jobban szemügyre vesszük, rájövünk, hogy a kötet tūpontosan megszerkesztett, a novellák sorrendje felcserélhetetlen. A többszörös keretes szerkesztés miatt a művek ugyanis folyamatosan párbeszédet folytatnak egymással. Úgy borulnak egymásra, ahogy a hagymahéjak. Vagy még inkább – hogy a Balatonnál maradjunk – körkörös örvénylésben fogják közre egymást, hogy a közepén ott tátongjon a mélység torka. Ez a hiátus – mert középpont, nyugvópont az nincs – pedig könyörtelenül elnyel mindent, leránt a mélybe, magába szippant.

A kötet két főszereplője egy kislány és a nagyapja, a jövő és a múlt. Köztük pedig ott a gyermekkorra balatoni nyaraira visszaemlékező felnőtt, a jelen megtestesítője. A személyes élményeken, emlékeken alapuló írások többségében pedig ez a kamaszlány – ahogy azt egy interjúban leleplezte – maga az író. Így egyszerre két időt, narrációt montíroz össze Kiss Noémi: az emlékező naiv gyermeki perspektívát és a mindent tudó, az eseményeket utólag megmagyarázó, kiigazító felnőtt látásmódját. Néhol azonban ez az elbeszélés mód megtörik. Vagy azért, mert a történet a jelenben vagy a múltban játszódik, mint a már említett *Vitorlák a szélben* és *Kanálislány*, vagy azért, mert egy környékbeli család gyereke az elbeszélő: *Piócák, Csiga*.

A nagyapa törvényszéki orvosszakértő, akinek feladata a bűnök feltárása, az igazság kiderítése (*A stég, Kanálislány*). Ugyanakkor ő testesíti meg unokája szemében a kivítt szabadságot,

amelyet csak a víz és a könyvek adhatnak meg az embernek a puha diktatúra világában (*A stég*). Kettejük története az első (*Honeckerpapucsok*) és az utolsó (*Horgok és démonok*) novellában az elmúlás és a hiány érzésében kapcsolódik össze. „Az NDK-val együtt tűnt el a Balaton...” – kezdődik az első elbeszélés, és valóban, a német turisták elmaradása a kelet-európai rendszerváltások előszele volt. A záró novellában (*Horgok és démonok*) pedig egy másik, egyéni korszakhatár jelenik meg, a nagyapa halálával a család és az unoka számára a tó, a nyaraló már nem játszik fontos szerepet. A nagyapa betölthetetlen űrt hagyott maga után szellemi és fizikai értelemben, amit a gazzal benőtt kert metaforája jelképez.

A szabadságvágy mint kulcsszó végigvonul a novellákon. Maga a víz is a végtelenség érzetét keltve a szabadság megtestesítője. Ám a tengerrel ellentétben a Balaton, mint tó, a korlátok közé szorított szabadság jelképe. Ahogy a kádári gulyáskommunizmus fogyasztásközpontú szemlélete is sugallja: a szabadság egyenlő a fogyasztással. Persze a hiánygazdaság keretei között ezek a vágyak éppoly korlátozottak voltak, mint maga a Balaton. Így nem véletlen, hogy a novellák hősei a pénz, az anyagi javak megszerzését és vele a vágyott szabadságot csak a törvények kijátszásával tudják megszerezni. Csencselnek, maszekolnak, üzérkednek, úgy siklanak keresztül a törvények kiskapuin, akár az angolna, vagy úgy élnek vissza hatalmukkal, akár a tó csúcsragadozója, a harcsa. Ezért is nem a köznapi ponty vagy az előkelő fogas, hanem a nyálkás, sikamlósan csúszós angolna és a balatoni halak császára, a harcsa válhatott a novellákban folytonosan visszatérő motívummá. A korlátlan szabadság megtestesítőjeként több elbeszélésben is felbukkan az amerikai álom, amely összekapcsolódik a vadnyugat modernkori romantikájával (*Hamburger, Tornászok*). A leggyorsabb kielégülést azonban az ösztönök kiélése kínálja. Épp ezért kapnak szinte minden írásban hangsúlyos szerepet az evés, ivás, illetve a szexualitás legkülönbözőbb formái. Míg a másik lehetőség a kiemelkedésre a versenysport, amelynek világa az író számára kamaszkorából ismerős terep (*Fagy,*

Horgok és démonok). Azonban ez a befektetett hatalmas munka és lemondás ellenére is csak kevesek számára nyújt irigyelt és kivételezett életmódot (*Tornászok*). Egyedül a nagyapa tudja a maga szűk lehetőségei segítségével kivívni a belső szabadságot azzal, hogy kivonul a valóságból fizikai és szellemi értelemben (*A stég*). Azonban hiába jelenkorunk szabadsága, ha ezzel képtelenek vagyunk élni. A stég novella párdarabja, a vele szemben álló *Vitorlák a szélben* fiataljainak a természet erejével dacoló vitorlás kalandja kis híján tragédiába torkollik.

Kiss Noémi stílusa szikár, mondatai metszők, pengeélesek, akár a viharos Balaton felkorbácsolt, acélszürke hullámai. Nostalgikus sétahajókázás helyett kemény igyekezetet követel tőlünk az író, akárha a tó átúszására vállalkoznánk. De arra is megtaníthat, hogyan tudjuk irányítani sorsunkat, akár a nagyapa, aki különleges hátúszó technikájával le tudta győzni a víz erejét.

Kiss Noémi novelláskötete a tavalyi év egyik magyar könyvslágere lett, és ezt a sikert remélhetőleg tovább növeli majd az idén megjelenő német kiadás.

Kiss Noémi: *Balaton*. Magvető, Budapest, 2020.

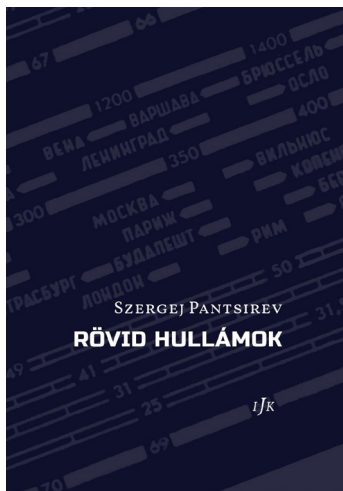
V. Gilbert Edit

Itt az idő

Sötét borítójú, elegáns kötetet tartok a kezemben, egy középkorú, nálunk még jobbára ismeretlen orosz költő, Szergej Pantsirev kétnyelvű verseskönyvét. Olyan ez a kiadás, mint a klasszikus orosz könyveké: kemény fedőlap, komoly kinézet, tekintélyes tartalom. Egy alakulóban lévő életmű lenyomata, a közölt hatvanhat vers változatos formai skálán mozog. Rövidebb – pársoros, például haiku – és hosszabb, több oldalas, epikus töltetű költemény egyaránt van köztük. Egy részük címmel, mások cím nélkül szerepelnek, többségük dátummal és a keletkezés helyének jelölésével, jó néhányuk két adattal az évszám és a helyek tekintetében is; kisebb részük ezek nélkül fut. Előre- és hátraugrunk a keletkezés idejében, a szerkesztő válogat a már megjelent, kötetbe rendezett versek és az újak, eddig publikálatlanok, már Magyarországon születettek közt. A kötetkompozíció a hajózás cselekményével indít, ez mozgósítja az első két ciklus anyagát, amit az 'ezüstkor' és az 'ünnep' hívószava követ.

Rövid hullámok a könyv címe, a kívülálló számára titokzatos jelek futnak illusztrációként részint a borítón, részint a ciklusok nyitóoldalán. Utóbbiakon számsorok, bennük egy számérték kiemelve. A fedőlapon városnevek, a legkülönbözőbbek, talán útiterv, sajátos térképmelléklet, talán valamiféle hajózási dokumentáció (mindegyik „vizes” város), s mind oroszul, oroszos írásmóddal.

Ez a súlyos költészet felőlel különféle hagyományokat, alkalmaz és megújít versformákat, s idősíkokat elevenít meg az antiktól a máig. Taglalja az idő hozadékát, összehajlásait, filozófiai vonatkozásait:

Рождественские стихи — 2018

*Еще не придумали свой словарь
Прогнозу погоды для этой поры.
Корабль пустыни несет дары,
Хромает за ним темнокожий царь.*

Karácsonyi vers 2018

*Tűnődöm a kor prognózisán,
Gyér a szókincs. Ajándékait
A sivatag hajói viszik,
Mögöttük biceg a szerecsen király.*

(Lángi Péter fordítása)

Bevonódnak az időjárás elemei és a napszakok, évszakok, az ember életének állomásai – s terek: városok, országok, tájak. Határozottan intellektuális, absztrakt gondolati felépítésű lírai életmű ez. Hol melankolikus, lemondó, hol nosztalgikus a hangvétel, itt-ott megvillan a remény.

A 2014 óta hazánkban élő Pantsirev megismertetéséért sokat tesz az Irodalmi Jelen, amely e könyvet is jegyzi több műfordító együttműködésében – ők a szerző magyarországi bemutatkozásain, rendezvényein is szerepet kaptak. A fordítók és a szerkesztő utószava egyaránt kitér a brodszkiji hagyomány továbbvitelére, kiemelhetőek emellé Borisz Paszternak párhuzamos hangulatai, életképei, idő- és időjárásképzetei, amelyek szintúgy megélednek itt; a karácsony, a tükör, a kint és bent, a téli éjszaka. Pantsirevnél a tél és a hó a halál, a továbbélés záloga egyaránt. A versbeszélő metafizikai töprengései alkotják lírája gerincét: van-e örökkévalóság, átláthatunk-e, átjárhatunk-e halottainkhoz, mi történik és mi szűnik meg az elváláskor, legyen az földi eltávolodás személyek közt, vagy időzés a lét és nemlét közti cezúra állapotában.

Ultimo numero del sestier de castello

*Пользуясь случаем, передаю привет
тем, кто раньше отправился на тот свет:
прищурившись на звезду, молчу,
и молчание по ее лучу
поднимается выше, чем любая речь
могла бы добраться — ведь пренебречь
словами уместно, когда в ответ
даже молчания нет.*

Ultimo numero del sestier de castello

*Az alkalommal élve küldöm üdvözetem,
akik ama fénybe előbb indultak el:
csillagra hunyorogva csendben vagyok,
s a sugarán e csendben feljebb jutok,
mint bármilyen beszéd
el tudna jutni – mivelhogy sért
találó szó, főként mikor a felelet
épp hallgatás nem lehet.*

(Lángi Péter fordítása)

Az Elhangzott minden szonett a csendről, a magyarázkodás feleslegességéről szól. Némileg enervált, de inkább elfogadó, lakonikus helyzetjelentés a tényekkel, a végességgel, a veszteséggel, a kapcsolat kudarcával történő szembenézésről, amit a fordító, Lángi Péter pontosan átment a nyelvünkre.

Все сказано

*Всё сказано. Не продолжай цитаты,
За нею — неизбежно — пустота.
Определенность чистого листа
Честнее строк, достигших адреса.*

*Всё сказано. Пойми, я так устал
Искать слова, забытые когда-то
Во времени, куда для нас возврата
Уже не будет. Истина проста:*

*Всё сказано, и остальное — ложь,
Единственная форма эпилога.
Осталось задержаться у порога*

*И напряжённо вслушиваться в ночь,
Где затихает наш последний дождь
Неповторимым эхом диалога.*

Elhangzott minden

*Elhangzott minden. Minek már idézni:
Mögötte – bármit szólsz – a puszta tér.
Az üres lap igaza többet ér,
Mint egy címzetthez sorokat írni.*

*Elhangzott minden. Elfáradtam én
Az elfelejtett szókat keresgélni
Régmúlt időkben, hová visszatérni
Nincs módunk már. Az igazság szerény.*

*Elhangzott minden, csak csalás maradt,
A zárszó végső formája csupán ez.
Ne lépj tovább, a küszöbnél csak állj meg,*

*S az éjbe hallgass, mikor csend fogad,
Hol már az eső több hangot nem ad,
Akár e párbeszéd visszhangja lenne.*

Üzenhetünk-e, és foghatók-e üzenetek a határon túlról a rádióhullámok, az elektronikus üzemmód segítségével – és a tengeri lét, a hajózás közegében?

Апрельская запись

*Все пути, что могли мы с тобой разделить,
Неизбежно выводят — по стрелке — на полюс,
Где магнитное поле поможет продлить,
Сохранить для тебя мой простуженный голос.*

Áprilisi felvétel

*Minden út, amit kettőnk közt megoszthatok,
Akárhogy is, pólusra visz nyílegyenesen,
A mágneses erő majd támogatni fog,
S neked így rekedt hangom megőrizhetem.*
(Lángi Péter fordítása)

Felmerül, meddig érhetünk el emberként. A versvilág megragadja, megteremti azokat a pillanatokot, amikor összeköttetés létesül a jelen és az emberiség hajnala közt. Egyazon helyen nyilvánódnak az idő külön rétegei. Hátrafordul az ember a mából. Megörökítődnek, például a fényképezés műveletének poétikai leképezésével, a mélyebb perspektívák, állítva az objektíven.

*И всё, что с утра
В этот город принесёт
Осенним ветром.*

*És mindezt reggel
Óta e városba az
Őszi szél hozta.*

A fenti sorokat a mi Városligetünk ihlették 2018-ban (*An der schönen blauen Donau*, Lángi Péter fordítása). A nyugatosok hangulatát hozza hozzánk, mondják a szerzőről, s íme, milyen remek játékos fordulattal, a fuvallat ívének áthajló ismétlésével idézi meg magyar hangja is. Pantsirevet felesége, Anna Vladi, „élete szerelme” (ezt a szerző a kötet végén köszöni meg neki) szerint az egykori Monarchia csodálata hozta Budapestre, aki így képzei az európai várost:

*И молчишь... Осеннего Аквилона
Слушаешь ли песню бессонной грусти?
Холодно одной среди черных кленов?
Холодно, музыка...*

*Nyári kertben... Északi szél dalának
Őszi, álmatlan, szomorú zenéje
Zsong füledben? Itt, a komor juharfák
Közt a hidegben?*

A fenti, *Euterpe Szentpéterváron* című vers 1993-ból ugyan csak Lángi Péter tolmácsolásában szólal meg. A fordítás szinte jobb, mint az eredeti, ügyes a belső rímelés. S a zsongó, busongó verlaine-i, Tóth Árpád-os hangzás is ismerős.

*Hallgasd csak: az élet egyenletes zaja
Abroncsaival az aszfalton,
Szerelmi vallomásaival, robbanásaival,
Imáival, telefoncsengéseivel,
Sós és édesvízi csobbanásaival...*

Szentpétervári keletkezésű vers a fenti *Macskaház*, ezúttal 2000-ből (Lángi Péter fordítása) a mindennapi élet hangjaival. De Amerikáról is szól egy sűrű költemény, a *Ground zero*, egy haiku dátum nélkül, Vihar Judit fordításában – mintegy a büszkeség, a kommunikáció és az istenkeresés, egyben istenkísértés kudarcáról:

*Сны Вавилона
о разрушенных башнях:
пустой Манхэттен.*

*Bábel álmai
a leomlott toronyról –
Manhattan kihalt.*

Problematiszabb fordítás következik: Mandics György. A harmadik sor állítmánya mesterkél, magyarul: nincs ilyen igealak, a második versszak pedig enyhén más, az eredetiben több ponton is. (Az *események krónikájában*, ami szintén az ő fordítása, a középső versszakokban indokolatlanul jelenik meg az én többször is aktánsként, hisz végig a te-ről szól a vers, hozzá kapcsolódnak a cselekvések, történések, így a száj megégetése a forró tea által. Az *Ott, ahol miben* úgyszintén motiválatlan a cselekvések más személyhez rendelése.)

Возвращение

*Вся добыча по осени — мелкий навязчивый дождь,
Да опавшие листья в плену потемневших каналов:
В пограничном граните ты места себе не найдешь,
И на ветер не бросишь пророчеств, как прежде бывало.*

*Возвращение будет беззвучным: твой голос устал
Заполнять пустоту от небес до земли, повторяя
То мольбу, то проклятие этим холодным местам,
Что кромешнее Ада — и все же прекраснее Рая.*

Visszatérés

*Minden zsákmánya az ősznek – apró, piszkáló eső
Sötétlő csatornák fogságának ad hulló levélterhet.
A határ menti grániton helyet nem találsz elő,
És a szélbe nem dobsz jóslatot, amint régen tetted.*

*A visszatérés hangtalan lesz: a te hangod maradt,
Hogy megtöltse az ürességet az égtől a földig; szidom
A könnyörgésig, az átokig, hogy ez a hideg salak
Keserves Pokla – az mind szépséges Paradicsom.*

Érdekesekek tehát Mandics György változtatásai a személyek státuszát illetően, itt tetszik: az eredetiben található „egyedül”-ből, ami a versbeszélőre vonatkozik, „egyik” lesz, a visszaemlékezésből várakozás, de így is komplett magyar vers keletkezik, nincs hiányérzetünk; átformálódott, inkább szemantikailag eltolódott az eredeti, de a célnyelvi változatot teljesnek érezzük, tekintjük: például a megnyerő ritmika miatt:

*Спасибо и на том. Один, в снегу,
Стыдом воспоминаний подожду
Твое письмо — и в пламени согреюсь.*

*Köszönet ezért is. Egyik a hóban állva,
Szégyenkezve emlékszik a várakozásra,
A leveledre, és már csak a lángja melegíti.*

Ez is a tartalmilag viszonylag szabad, eltávolodott fordítás pozitív példája tőle:

*Ретушь снега на лице Твоем,
Только в памяти — зелень травы,
Как надежда вернуться в Твой дом
И остаться во свете живых.*

*A hó retusálva a gyülekezetben,
Csupán emlék a füveknek zöldje,
Csak vágy, hogy házadba a remény visszatér még,
S az élők világában marad mindörökre.*

Ez pedig frappáns, jól megoldott darab (*Válasz nélkül*):

*Изрежут душу осенью
Дождей ножи косые,
Вернется небо с проседью,
Зимы анестезия,*

*Az elferdült eső kése
Az ősz lelkét összevágja,
Ősz-hajú éghez hűséges
A tél anesztéziája.*

Íme, a csikorgóbb válfaj, a harmadik sor miatt (*Téli telefonblues*)
– ezúttal Lángi Pétertől:

*Зима — и повод, и ответ,
И тишина в ночном эфире.
Лишь надрывается поэт,
Как телефон в пустой квартире.*

*Tél van – ez ok is, válasz is,
És csend van az éji világban.
A költő háborog, azért is,
Mint telefon üres lakásban.*

Amikor pedig az eredetiben ilyen tiszta, csilingelő a rím, ráadásul a szemantika is aláhúzza a jóhangzás fontosságát, hiba ennyire félremenni a ritmikában s rímben (*Karácsonyi vers, 2019*):

*Мой пастух или ангел, устремляя свой взгляд в зенит,
Прежде всех остальных понимает, откуда звенит.*

*Pásztorom vagy angyalom megint az égre néz,
És először érti meg, a csengő honnan zenél.*
(Lángi Péter fordítása)

Alábbi versnél viszont (cím nélkül) az átültetés tartalmilag és formailag egyaránt adekvát, elegáns; puhán, ravaszul egyszerű macskaléptekkel járunk:

*уходим от времени
Время
уходит от нас
кошачьими лапами
мягко неслышно ступая
туда
где нас нет*

1992

*eltávoznak az időkből
az Idő
eltávozik belőlünk
macskaszerű mancsokon
lány hallhatatlan léptekkel
oda
ahol mi nem vagyunk*

1992

(Mandics György fordítása)

A *Búcsú Pétervártól* (1996, 2020) Lángi Péter fordításában patentes keresztrímek közé szorítja a fájdalomban megképződött közösséget:

*пока до боли нам виски
сжимает обруч прежних судеб —
пойми, что мы сейчас близки,
как никогда уже не будем.*

*míg halántéked fájlalod,
mert sorsod abroncsa szorítja,
értsd meg: hozzád közel vagyok
most még, de később már aligha.*

A *Valóság* című költemény két alanya, a démonszobor (?) és a dalos viszont szintén Mandics György fordításában ugyancsak elcsúszik az eredetihez képest:

Реальность

*Что реальность? Двухтысячный год
Эмиграции в дебри Вселенной.
Местный демон в шинели военной
На дежурстве у Красных ворот,*

*Улыбаясь привычно-надменно,
Свысока наблюдает исход,
И что видит — о том не поет,
Равнодушный к работе бессменной.*

*А певец, как всегда, вне игры
В обстоятельствах времени-места
Ожидая последних известий,*

*Проверяет пером топоры,
Что реальность хранят до поры
Заперти под домашним арестом.*

Valóság

*Valóság? Az emigráció
Kétezer éve világvadonban.
Katonaköpenyben, szolgálatban
Vörös kapunál démonszobor.*

*A már megszokott büszke mosollyal
Magasról néz sok elhaladót,
És hogy mit lát – arról nem dalol
Örök munkában flegmán-unottan*

*A dalos, merthogy nem játszik épp,
A tér és idő viszonylatában
A legutóbbi híreket várja,*

*Vizsgálja tollal a fejszeélt,
A valóságot védi-e még,
A házi őrizetbe bezárva.*

Most pedig következzenek egy kis októberi hangulat Moszkvából (*A tizedik hónap*) – megint csak Lángi Péter átültetésében, elkapva az eredeti szöveg hangjátékait a visszafordulásban és a múlt, jelen és jövő összetapadásában egy senki által nem uralt időpillanatban:

*Ничьих секунд. Теперь назад
Уже не взглянешь — значит, прощя
Не спорить с Городом о прошлом,
А будущее предсказать:*

*Senki másodperce. Csak hagyd
A múltat. Egyszerűbben véve
Ne vitázz a Várossal érte,
A fő, hogy jövőbe tartasz...*

Majd 2001 októberében ez történik a (cím nélküli) versben Nepálban:

*Поскольку мир не терпит пустоты,
Сбываются заветные мечты*

*И для всего находятся причины.
Вчера был дождь, а завтра будет снег,
И молодость, и с ней Двадцатый век —
Оглянешься — уже неразличимы.*

*Mert a világ nem tűr üres teret,
A titkos álmokból való lehet,
S az okai megvannak mindeneknek.
Tegnap eső hullt, holnap havazik,
Ifjúkorod, a század, a huszadik —
Visszanézel — már alig különböznek.*
(Lángi Péter fordítása)

Ez a finom gondolati-spirituális térpoétika pedig 2000–2003 közt íródik Moszkvában (*Luridaque evictos*):

*медлишь, как если бы в этом
месте сошлись все приметы,
все средоточия споров —
и возвращаешься в город.*

*meditálsz, hogy ha e helyet
szállták meg az előjelek,
lenne viták csomópontja —
s indulsz a városba vissza.*
(Lángi Péter fordítása)

Laik Eszter, a kötet szerkesztője is jegyez egy fordítást: ez arra példa, hogy a forrásnyelvi szöveg határozott formai kódja ellenében is létrejön a hatás: a fokozás a szótagszám növelésével és csökkentésével is elérhető (Ünnep lesz mindig).

*и жизнь была праздником.
и жизнь остаётся праздником,
и жизнь останется праздником.*

*és ünnep volt az élet.
és ünnep is marad,
és ünnep lesz mindig.*

A cím nélküli költemények között található narratopoétikai filozófia jó és rossz szereplői uralhatóságáról Lángi Péter fordításában:

*А я стараюсь, как могу,
(возможно, слишком вдохновенно)
Их господина и слугу
Изображать попеременно.*

*Ahogy tudok, igyekszem én
(eltúlzom, lehet, néha-néha)
Most úrként, máskor szolgaként
Mutatni őket váltogatva.*

Továbbá megértés- és megismeréstan időn és tereken át (Világos):

*За переводом странных фраз
Невнятицы сказаний местных,
Вдруг понимаешь: в этот час
Тебе заранее известно,
Как в целом сложится судьба
Частей непарных и неравных —
Ведь в чём ты убедил себя,
То навсегда и станет правдой.*

*A helyi mondák zavaros,
Sok furcsa fordulatát fejtve
Rádöbbsz hirtelen: te most
Ismerheted meg jó előre,
Hogy a páratlan kis részeket*

*A sors hogy rendezi egészsé –
Erről magad meggyőzheted,
S igazsággá lesz mindörökké.*

(Szentpétervár, 2002. május 23.– Budapest, 2019.
december 23., Lángi Péter fordítása)

Azután szabadvers-definíció, emlékezés-poétika, hitvallás a költészet ereje mellett a közösségi háló ellenében (*Nem kell a száz barát, de trocheus kell*, Lángi Péter), a kézírás magasztalása az e-maillal szemben...

S még egy rétege táruljon fel ennek a bámulatosan összetett versvilágnak: a közösségi érdeklődés, a társadalmi és politikai kérdések iránti fogékonyság. Például az uralkodók és alattvalók viszonyában időtlen példázatot mutat fel az 51. oldalon; mi a hasznos átmenetileg, s mi lehet a végső megoldás.

Szergej Pantsirev: *Rövid hullámok*. Irodalmi Jelen Könyvek, 2021.

ESSZÉ

Csibra István

Versei azonban halhatatlanok

A Nagy Lajos Kiadó jóvoltából, Szepes Erika szerkesztésében vehetjük kézbe Szerdahelyi István (1934–2017) élete vége felé, betegségekkel küszködve leírt gondolatait József Attiláról. A kötetben *József Attila-problémák* címmel három tanulmány található, melyek az Ezredvég folyóiratban jelentek meg első ízben (2015/6., 2016/1., 2016/2.), illetve egy negyedik: *Alapvetés. A magányos kommunista. Adalékok József Attila világnézeti fejlődéséhez* címmel és alcímmel (2005/4.), amely egy évtizeddel korábbi előzetes koncepcionális összefoglaló a későbbi tanulmányokhoz. Végezetül pedig Kiss Endre *A varázstalan József Attila* című utószava kíván segíteni az olvasónak értelmezni a szerző mondanivalóját. (Ezt a továbbiakban az egyszerűség kedvéért *Utószónak* nevezem.) Tehát nem posztumusz műről van szó, miként az *Utószó* állítja; legfeljebb annyiban, hogy a különböző tanulmányok és az *Utószó* most álltak össze (kisebb-nagyobb szépséghibákkal) kötetté.

A Kossuth Könyvkiadóban a régmúlt időkben (1960–1990) Szerdahelyi főként esztétikai tárgyú köteteinek szerkesztője, sőt olykor afféle szekundánsként társszerzője is voltam. Barátok voltunk, családirag is összejártunk, rengeteget beszélgettünk-vitatkoztunk, s próbáltunk ellenállni az ő rendszerint ellentmondást nem tűrő, lehengerlő modorának, amely mögött azonban mindig éreztük a szeretetét, rokonszenvét. A rendszerváltás után, amikor más kiadóba kerültem, gyérültek kapcsolataink, s legfeljebb egy-egy e-mailre szorítkoztunk. Ő rendületlenül dogozott tovább, de el-elkalandozott korábbi kedvenc alapozó esztétikai-irodalomtudományi tárgyaitól, s nemsokára azt vettem észre, hogy balról

előzött engem, aki marxistaságomban ezek szerint valahol középben rekedtem. Amikor már nagybeteg volt, s vért gyűjtöttek élete megmentéséért, és szabadkoztam, hogy gyógyszerzedésem miatt én nem adhatok vért, ő utolsó e-mailjében csak annyit írt, hogy „Egy vérből vagyunk mi”. Mindezt azért bocsátom előre, hogy jelezzem: nem barátságunk és (ma már itt-ott kérdőjeles) elvi egyetértésünk megtagadását jelenti, ha az alábbiakban főként kritikával illetem József Attiláról kifejtett gondolatait.

Mint Szabolcsi Miklósnak, a József Attila-kutatás fő letéteményesének egyeduralma után sokan mások, Szerdahelyi is a mítoszrombolás és legendaoszlatás pátozával vizsgált meg egyes problémásnak tekintett József Attila-témákat. Ilyenkor persze rendszerint újabb mítoszok és legendák keletkeznek, és ő sem kerülhette el ezt a csapdát. Az általa rendre cáfolni kívánt vélekedések sokszor nem is mítoszok és legendák, hanem esetleges ismerethiányok, hibák vagy nézetkülönbségek következményei. Valóság és költészet, a konkrét személy és a művekben megszólaló lírai alany József Attilánál szokatlanul közel kerülhet egymáshoz, Szerdahelyi azonban mintha egyáltalán nem is tenne különbséget köztük. Átlagosan szegény, de elfogadható gyermek-, ifjú- és felnőttkorral és kiegyensúlyozott lelkiállattal ajándékozta meg őt; amit a kötet *Utószava* még tovább túloz, mondván, hogy egy alapvetően problémamentes, normális fiatalemberrel van dolgunk. A traumák, elfojtások, nélkülözések, szenvedések, megaláztatások, szeretethiányok tagadása vagy figyelmen kívül hagyása folytán e tanulmányokban ezért állhat elő a konkrét személy életének sorozatos abnormalitásaiából voltaképpen normalitás. Én azonban, Szerdahelyivel (és sokakkal) ellentétben, elfogadom József Attilától azt a véleményét, hogy ő mint hűs-
vér egyén valójában a *Szabad-ötletek jegyzékében*, a *Raportlevélben* stb. nyilvánul meg igazán, s nem a verseiben. Érthető, hogy e megdöbbentő vallomásokot, melyek révén József Attila a traumáitól, lelki bajaitól, patológikus állapotától igyekezett brutális szókimondással megszabadulni, az utókor sokáig elhallgatta, dugdosta, nem engedte nyilvánosságra kerülni (Szabolcsival

együtt), illetve könyomatosan terjesztette; később mégis kiadta, legutóbb pedig a *Szabad-ötletek...*-et, ahelyett, hogy körleletnek, terápiás és itt-ott költői képződménynek tekintené, már egyenesen szürrealisztikus verssé nyilvánította, s díszkiadásban jelentette meg. A szemérmes utókor azonban mégis mindmáig téblábol, köntörfalaz, nem néz szembe a költő betegségének igazi természetével, hanem a legkülönbözőbb bűvészmutatványokkal – mert szégyelli? – palástolja József Attila érzelmi sérülésekként már kisgyermek korától jelentkező, később mindinkább súlyosbodó, öngyilkossági kísérletek, megőrüléstől való félelem formájában manifesztálódó, majd tragikus végkifejletbe torkolló pszichopatikus állapotát.

Említett írásaiból érthetőbb lehet számunkra az a személy, aki kisgyerekkorától kezdve tucatnyi öngyilkosságot kísérelt meg. Aki késsel támadt a nővéreire és a pszichoanalitikusára. Aki többször is úgy hívta fel magára a figyelmet, hogy a saját haját meggyújtotta. Aki gázcsapok kinyitásával az egyetlen élettársát (és persze saját magát) többször veszélyeztette, zsarolta, fojtogatta; betegsége elhatalmasodásakor pedig csaknem megfojtotta azt a nőt is, akit a legnagyobb szerelmének vallott. Akinek rendkívüli memóriája volt, összeolvasott mindenfélét, de egy keserves érettségi után egyetlen hazai és külföldi egyetemi stúdiumát sem fejezte be. Aki folyton másokból élt, mások ruháját hordta, mert képtelen volt hétköznapi emberként dolgozni, és valami civil egzisztenciát teremteni magának; ugyanakkor rettenetesen szégyellte, hogy kegyelemkenyéren él (úgy vélte, ha nem másnak, akkor a költőt az államnak kell eltartania). Aki mögött, szinte gyermeki-kamaszos bája, kellemes modora, megnyerő hangja, játékos és szüntelenül vitatkozó kedve ellenére a kávéházakban összesúgtak az emberek, hogy vigyázz vele, mert ez bolond. Aki súlyos depressziói miatt néha hetekig sem kelt ki az ágyból. Aki minduntalan megsértődött, kétségbe esett, sírva fakadt, nyüszített, és végigzokogta az életét. Aki, ha három szót válthatott egy nővel, máris el akarta venni feleségül, s öngyilkossággal fenyegetőzött, ha kosarat kapott. Akit az anyjához és a nővéreihez való

szexuális kötődés, önkielégítés, impotencia, magtalanság, homoszexualitás gondolatai gyötörtek. Aki elégedetlen volt férfiúi adottságaival, megrekedt a maszturbációs életmódban, homoeerotikus vonzalmai és élményei folytán csak fogdosni kívánta mások (férfiak és nők) nemi szervét, s képtelen volt igazán meghódítani és megtartani egy nőt. Aki késsel készült elégtételt venni, amikor az analitikusa nem fogadta el a szerelmét (amely szerelem nála rendszerint nem ment túl egyfajta plátói, mégis tragikus vonzalmon). Akin épp akkor vagy épp azért hatalmasodott el végképp a régóta fokozódó személyiségzavar, a kísértő elmebaj, mert a legnagyobb szerelmének vélt nő, hogy mentse őt, igencsak megkésve igent mondott neki, hogy hozzámegy feleségül, s ő a férfiúi-férji kudarc rémétől menekült – végül is a halálba. A hosszú ideig felemásan viselkedő, de Attilát valójában, testileg elutasító Flóra (Illyéssel egyeztetve!) akkor ígérte meg, hogy a felesége lesz, amikor (az orvosai által menthetetlennek ítélt) Attila a szanatóriumban már egyáltalán nem hihetett neki, s mégis rögeszmésen, kilátástalanul ragaszkodott hozzá. (Csaknem egy évszázad távolából könnyű lenne azt mondani, hogy Flóra részéről talán az egyértelmű, határozott „nem” mindvégig célravezetőbb lett volna.)

Szerdahelyi szót sem ejt ezekről az „ösztönén”-ből eredeztethető tünetekről; ő egy normális férfit lát maga előtt, aki persze mint konkrét személy bírálható, elítélhető, megbélyegezhető lehetne a tettei, viselkedése miatt. Mégis milyen elemekből tevődött össze végzetes sorsa? Mit örökölt székely/román apjától, aki nyomorúságra ítelve egyszer csak elhagyta háromgyerekes családját, vándorló életmódot folytatott, szappangyári munkásként különböző városokban tűnt fel, majd Romániában újra megházasodott (anélkül, hogy magyar feleségétől elvált volna); nagy kocsmás, kártyás, nőzős hírében állt; s végül súlyos alkoholista-ként tengődött egy nyomortelepi, maga építette viskóban; ott is pusztult el, egy debil gyereket hagyva maga után. (Illyés: „Ez az apa nyilván nem volt normális.”) Milyen végzetes traumát okozott a férj/apa hirtelen elvesztése a három kisgyerekekkel egyedül

maradt, öngyilkosságot megkísérlő, évekig halálos betegséggel küzdő anyának; aki nem csoda, hogy olykor hisztérikusan kegyetlenül bánt a fiával? Miért tartotta a környezetük a nővéreit, s ők maguk is egymást idegbetegnek; s miért vélték ők is nemegyszer az öngyilkosságot megoldásnak? Attila (harmadik) sógora már egy évvel a költő halála előtt miért érezhette úgy, hogy ez az ember meg fog örülni, mert sem szó, sem szeretet, sem orvos, sem pénz nem segíthet rajta? És miért jutott erre a következtetésre a két nőtestvér is? Szerdahelyi nem foglalkozik genetikai és patológiai tényezőkkel, illetve a csonka család ezeket csak súlyosbító, nyomorúságos életkörülményeivel. Attila olykor maga is úgy érezte, hogy elméje nem ép, s olyasmin is töprengett, hogy az apja talán szifilisz volt. Szerdahelyi mint egyént, költőt és gondolkodót (minden fentebb érzékeltetett extremitása ellenére) egyenesen bálványozza József Attilát. Ezért is érthetetlen az a morálisan diszkreditáló vélekedése, hogy Attila gyermek-, ifjú- és felnőttkorában sorozatos öngyilkosságait mindig úgy rendezte meg, hogy még idejében rátaláljanak, és megmentésék. (Ilyesmit egyébként Judit hangoztatott Jolánról.)

József Attila tagadhatatlan testi-lelki gyengeségei ellenére a költészetben nagyot alkotott. Az emberileg persze nem hibátlan, de valójában vétlen, mert valószínűleg öröklött és egyre súlyosbodó pszichikai adottságaival szemben tehetetlen konkrét személy iránti irgalom szólalhatna meg itt mint emberiesség; amit gyakoroltak is mindazok, akik támogatták, segítettek József Attilát, mert átlátták gyámolítandó testi-lelki állapotát, és főként értékelték költői, gondolkodói tehetségét, s végtelen, szörszálhasogató, konok vitatkozásait, tudálékoskodásait is elnézték neki. Traumatikus gödrökből kijutni segítő egyetemes, lételméleti, metafizikus költészetéről, a lírai alanyról Szerdahelyinek nincs különösebb mondanivalója, csupán proletárköltészete szűk sávjában igyekszik bizonyítani a költő nemcsak hazai, hanem nemzetközi, világirodalmi rangját, mondván, hogy ő a legnagyobb.

A négy tanulmány, a 150 oldalas kis könyv zömmel József Attila kommunista pártkapcsolatainak, pártbeli tevékenységének, s el-

vi-elméleti kommunistaságának elemzéséről szól. Az *Utószóval* itt egyetérthetünk abban, hogy tulajdonképpen párttörténetet ír. Bizonyára sok eddig ismeretlen tényt és összefüggést kikutat, feltár és megmagyaráz, mindez azonban, valljuk be, ma már csak történelmi és irreleváns adalék. A fentebb felsorolt pszichopata tünetek és tettek ismeretében szerintem kétséges, hogy életének és költészetének legnagyobb traumája az volna, hogy nem hívták meg a moszkvai írótalálkozóra, s hogy kizárták vagy „lehagyták”, vagy kilépett a kommunista pártból. Kétséges az is, hogy Moszkvában és itthon a kommunista pártok vezetői a „bizonytalan” személyiségű, a pártfegyelmet nehezen tűrő, „jobboldali eltévelyedésekre” hajlamos, egy pillanatra a fajelmélet szirénhangjaitól is megszedült, a kivezető utat a fasizmus táborában kereső, s *horribile dictu* a szociáldemokratákhoz vonzódó (hogy csak korabeli „jellemzését” idézzem) József Attila pártszervező munkával való megbízatásáról töprengtek volna. És kétséges szerintem az is, hogy költészetében kitüntetett hely illetné meg úgynevezett proletárverseit. Ha egyvégtében elolvassuk viszonylag vékony (sok értékes töredékkal megtűzdelt) verseskötetét, a végén már szinte nem is emlékszünk szűkebb értelemben vett proletárverseire, amelyek aligha tartoznak költői csúcsteljesítményei közé. Ő ugyanis, a proletariátust is csak formának látva, alanyi líraiságában is egyetemes, ha tetszik, ontológiai költészetet művelt. A későbbi és mai generációk is ezért találhatják meg benne önmagukat, s a proletár, kommunista eszmeiségű verseket legfeljebb kordokumentumként olvassák. Kirívó ellenmítosz tehát, amit Szerdahelyi többször is hangoztat, hogy József Attila főként éppen proletárversei miatt a maga korában és ma is Európa, sőt a világ legnagyobb költője volna. (Ha egyáltalán van értelme az efféle mérícskélésnek.)

Nem tévedtek nagyot, akik egyes proletárverseit akkoriban pusztán agitációs programversnek tekintették; látszólag ilyen tematikájú, nagy országfestő tablóversei ugyanis egyetemességükkel messze túlnőnek az ún. proletárverseken. A költő társakat keresett a munkásmozgalomban, s fura mód a párt előtti denun-

ciánsának volt igaza, hogy József Attila költő, de nem proletárköltő. Nagyot téved, aki szerint életének és költészetének centruma a kommunista párt és a kommunizmus volt. Ő szívesebben vallotta magát anarchistának, mint kommunistának, s olyan minősítés is elhangzott tőle, hogy mások korabeli proletárversei a „szennyirodalmi tehetségtelenség” produktumai; ő viszont csakugyan megmutatta, milyen lehet az igazi proletárvers. Nagyon „vonalas”, hamis nézetet képviselt az a kortársa, aki szerint József Attila mindegyik nagy költeménye a „pártköltő” példamutató műve. A kávéházakban ugyanakkor szemére vetették, hogy „politikusversei” nem is versek, mert „elavult” formában íródtak; nekik persze valójában nem a formával volt bajuk, hanem a versekben megszólaló baloldalisággal. A hivatalos kommunista pártvélemény az volt, hogy József Attila zavaros szocialista nézeteket dédelget, és másodrendű költészetet művel; marxista meggyőződése nem lehet alkotó tényező a verseiben, mert ő nem él benne a munkásmozgalomban, csak a felszínt látja.

Hasonlóan tekervényes utat jártak be József Attila tanulmányai, értekező prózai írásai. E (sokszor ugyancsak töredékes) írások sorsa a *Szabad-ötletek...* stb. sorsára emlékeztet. Szabolcsi (akinek életművét Szerdahelyi ambivalensen értékeli) kezdetben érdekes, de mellőzhető adalékoknak tekintette ezeket a sokszor töredékes fogalmazványokat József Attila életművében, s csak nemrégén jelenhetett meg teljes, kritikai kiadásuk. Szerdahelyi e tanulmányok, cikkek alapján az „elképesztő teoretikus képességű” József Attilát kora legnagyobb marxista gondolkodójának látja, aki fölényes tudásával felülmúlt minden hasonló korabeli marxista teljesítményt (beleértve Lukács Györgyöt is, aki éppen a „nagyrealizmus” tévútjain bolyongott). Szerinte József Attilával mint teoretikussal csak azért volt gondja a kisebb-nagyobb kommunista pártok képviselőinek, mert nekik fogalmuk sem volt az igazi marxista teóriáról. József Attila „gyémánttömör” írásával irodalomelméleti területen Marxot, Engelst is felülmulta, mert ők „nem is konyítottak” ehhez. Csakhogy e tanulmányok szerintem nem egy rendszeres, hanem egy *ad hoc* marxizmus-

ról tanúskodnak; nyilván nem Marx az egyetlen forrásuk (Bergson például legalább akkora tényező), s ezért épp teoretikusan meglehetősen eklektikusak, olykor tudálékosan, szómágiásan túlírtak, és Marxnak a kommunizmusról vallott legutópisztikusabb gondolataira építenek. Ráadásul esszéit (Goethével szólva) helyenként annyira megterhelte egyfajta hegeli nyelvezet, meszterkél, nehézkes kifejezésmód, hogy egyes részleteknél nem is tudjuk, mit olvasunk.

Az egyenlősítő utópista szocializmus, a szabadságot, egyenlőséget, testvériséget hirdető felvilágosodás szintén utópiának bizonyult eszméi találkoznak össze Marx teoretikusan megemelt utópista kommunizmusában. József Attila korában a kommunizmus persze még hívó szó és ígéretes jövőkép lehetett, jóllehet már addig is sok (jórészt még ismeretlen) bűnt elkövettek erőszakos megvalósítási kísérletei során (a későbbi bűnökről nem is beszélve). A marxi eszmerendszer hosszú ideig tagadhatatlanul világrengető erőként hatott, s emiatt a kapitalizmusnak, ha nem is mindenben és világméreteken, de kicsit moderálnia kellett magát. Az áru- és pénzviszonyok, a tőke, a profit, a magántulajdon, az elsajátítás, az „osztálykülönbségek” Marx által feltárt és kifejtett tendenciatörvényei azonban lényegében érintetlenek maradtak. Nemcsak azért, mert a „történelemformálók” az eredeti marxi intenciókkal teljesen ellentétesen cselekedtek, és így módon hiteltelenítették, lejárátták a marxizmust (ma már talán nyilvánvaló, hogy a leninizmusnak a marxizmussal való „gondolatjeles” összekapcsolása illegitim megoldás), hanem azért is, mert a kommunizmus végül is utópia volt és maradt.

A kommunista utópia az emberi társadalom kialakulási és fejlődésbeli sajátosságai miatt egyszer s mindenkorra megvalósíthatatlannak látszik. Nem vehet mindenki egyaránt a bőséges kosarából, kérdéses a teljes, valóságos jogegyenlőség, s aligha valószínű, hogy az emberiség egyszer csak egyöntetűen olyan teoretikus szellemi magaslatra emelkedik, hogy létrehozza saját globális kommunista társadalmát. Ez az utópia ellentmond az emberi személyiség adottságainak, az emberi civilizáció egész

eddig történetének, s persze a jövőjének is (amit láthatólag más tényezők fognak meghatározni). Sajnos, tapasztalhatjuk, hogy emberiség mint entitás aligha létezik, mert az tanulna a múltjából, s képes lenne önkorrekciókra. Az emberiség-részeket különböző, egymással ellentétes földrajzi, etnikai, nemzeti, vallási, történeti sajátosságok, fejlődésbeli egyenlőtlenségek választják el egymástól, s fordítják szembe egymással. Az entitás, az egységes(ebb) emberiség létrehozásának előmozdítója lehetne viszont a Marx által szintén megjövendölt, ma azonban rendszerint csak kárhoztatott globalizáció, amit persze saját törvényszerűségei szerint főként a tőke vihet véghez.

Az emberiség, ahelyett, hogy összefogna például a fenyegető természeti katasztrófák vagy a túrhetetlen társadalmi, vagyoni egyenlőtlenségek, az éhínségek, betegségek, járványok stb. ellen, ma is az egyes térségekben, országokban „elővigyázatosan”, „önvédelemből” gőzerővel fegyverkezik, és képtelen kiiktatni a háborúkat. Nemhogy kommunizmusról, kommunistaságról nem beszélhetünk (borzalmasan néz ki ma egy kommunistának minősülő állam), egyáltalán kérdésessé vált egy szolid polgári demokratikus berendezkedés is, és benne egy hatékony, érdemleges szociáldemokrácia, szakszervezeti mozgalom, amely hitelesen képviselhetne és érvényesíthetne szociálisan érzékeny társadalmi rétegeket és elveket. Különbféle diktatúrák ugyanakkor virágoznak. Nem meglepő, hogy a liberális elvek a legmaróbb gúny tárgyai, és itt is, ott is a fasizmus rémképe tűnik fel. (Zavarba ejtő, hogy egyetértőleg idéz a kötet olyan képtelenséget, miszerint a következő liberalizmus nem más, mint fasizmus!) Kár, hogy Szerdahelyi csatlakozik a (történetileg és fogalmilag egyáltalán nem specifikált) liberalizmus ostromozóihoz, s nem jelöli meg, hogy az utópiának bizonyult kommunizmus helyett és a társadalmi-gazdasági-kulturális liberalizmussal szemben mi lenne az üdvözítő alternatíva.

Az *Utószó* nem „varázstalanít”, hanem Szerdahelyi idevonatkozó legvitathatóbb gondolatait még fel is erősíti, felmagasztalja. József Attila és Szerdahelyi nézetei alapján definiálni próbálja,

hogy ki lehet kommunista értelmiségi 2020-ban: az, akinek „van határozott és önálló képe a világról”, s „tudja, hogy ki kicsoda, ki kit zsákmányol ki, és az ő helye hol van”. Nos, ez a kommunista fogalom teljes eláltalánosítása, kiüresítése; ami éppen Szerdahelyihez nem méltó, mert ő mint lexikonok, kézikönyvek írója és szerkesztője mindig igyekezett hiteles tartalommal feltölteni a fogalmakat (ami szerintem életművének legfőbb értéke és érdeme). Az *Utószó* (valami véletlen folytán kétszer is) visszanyúl Szerdahelyi szövegéhez, aki Marxot idézi, mondván, hogy a társadalmi fejlődés szükségszerűen vezet el a kommunizmushoz, a „szabadság birodalmába”, amelynek egyik döntő vonása, hogy megszűnik az ember részvétele a tulajdonképpen anyagi termelésben, a „külső célszerűség diktálta munkában”. De létezhet-e szabadság meghatározottság nélkül? Arról nem is szólva, hogy az emberek (ha léteznek még) unalmukban majd halomra fojtogatják egymást, ha a munka kiesik a kezükből. Bele kell törődnünk, hogy a kommunizmus a kialakult valóságos emberi természettől idegen utópia, s aligha lesz valaha is napirenden. (A társadalmi árkokat szűkítő szocializmusnak még lehetnek esélyei, de most nem ez a témánk.)

A másik, de sokkal kisebb terjedelemben tárgyalt sarkalatos téma a kötetben: Freud, a freudizmus, a „világdivattá reklámozott” pszichoanalízis. Itt ütköznek ki leginkább Szerdahelyi vitastílusának (talán a betegség és az idő szorításával magyarázható) hibái, félresikló módszerei. Először is „leteríti” a szerinte vitatandó nézetek képviselőit (legenyhébb, szinte általános jelzője a „dilettáns”), s aztán ellentmondást nem tűrően cáfolja nézeteiket, felfogásukat, állításait. Freudot például, sajátos módon éppen József Attilára hivatkozva, egyenesen sarlatánnak nyilvánítja, tanait pedig tudománytalan fecsegésnek, a pszichoanalízissel együtt. Hajlamos elvetni egy egész tudománytörténeti korszakot, ami akkor is indokolatlan, ha maga Freud olykor túlhajtotta is saját koncepcióját (például ami éppen az érzékeny szexualitást illeti), illetve, ha nézeteinek némely követői pszichoanalitikus alapon túl- és félremagyaráztak nem egy József Attila-verset.

Említettem már, hogy a költő voltaképpen értékének és jelentőségének, költészetének elemzésére Szerdahelyinek már nem volt tere, ideje és ereje, de tudvalévő, hogy ez a költészet a pszichoanalízis jellegadó hatásának elemzése nélkül szinte érthetetlen. A fentebb érzékeltetett traumák és elfojtások következtében a költő a kezdeti ellenérzések ellenére egyre behatóbban tanulmányozta a freudizmust; értéket, hasznosítható módszert fedezett fel benne, olyannyira, hogy *Hegel–Marx–Freud* című tanulmányában a „kint”-tel, a külső körülményekkel foglalkozó marxizmus mellé emelte, mint ami a „bent”-tel, a lélekkel törődik, az emberi lélekre hat, s ad valamiféle feloldást. A költő olykor úgy érezte, hogy a pszichoanalízis (amely kétélű módszer, segíthet is, megárthat is) őt magát meggyógyította. Ezért is fontos tudománynak tartotta a freudizmust, a pszichoanalízist, amely feloldhatja az öndestruktív, szuicid feszültségeket, az érzelmi érintettség okozta pánikot, a nemlétező bűnökért érzett büntudatot, a tudattalan kriminális késztetéseit, a szexuális elfojtások okozta jellemtorzulásokat, a tragikusan nyomasztó emlékeket. (Ugyanakkor az agresszív ösztönöknek is utat engedhet; például az első analízisek után Attila megfenyegette élettársát, hogy meg fogja ölni.) Végül is úgy vélte, hogy a marxizmus az elnyomott proletariátus felszabadításának, a freudizmus pedig az elfojtott traumák feloldásának, a beteg pszichikum gyógyításának az eszköze. Ilyenformán marxista és freudista nézeteket egyaránt relevánsnak tekintett, ami inspiráló feszültséget teremtett művészi énje és ösztönénje között. A traumák feldolgozása termékenyítőleg hatott költői és gondolkodói kreativitására, az ösztönén és az „eszményi”, tudatos én összebékítésére. Illyés szerint Attilánál a korszak művészi vívmányai és elméleti felismerései nem gátolták, hanem kiegészítették egymást. Egyéni patológiájának és költői/teoretikus alkotásmódjának összefüggése tehát nem is oly talányos kérdés.

Szerdahelyi kisstílusú, képzetlenség és kétségbeejtően tapasztalatlannak tartja, leminősíti, lenullázza a költő pszichoanalitikusait, s kijelenti, hogy József Attila sokkal nagyobb tudora lett a freudizmusnak, mint ők. Az utókor persze csodálkozik,

hogy e pszichoanalitikusok, miközben egymás után felismerték, hogy József Attilát ilyen módszerrel nem lehet meggyógyítani (eleget analizálja ő saját magát a verseiben), miért folytatták vele mégis a „díványozást”. Ezzel ugyanis inkább növelték a bajt, és a hullámzó, de még élhető pszichopatologikus állapotból a költő átlendült az ún. borderline-on a végzetes elmebetegségbe, s a civil én és művészi én között áthidalhatatlanná vált a szakadék. Persze megmosolyogni való az a vélekedés, hogy a pszichoanalízis karmaiba ragadta és megbetegítette a „makkegészség” embert.

Ugyancsak meglepő, hogy a költő ideg- és elmeorvosai csak József Attila kamaszkoráig képesek visszavezetni a kórképet, korábban nem találnak a végkimenetelt előrejelző nyomokat, holtott ilyen jelek fellelhetők a költő korai verseiben is, és egészen a kisgyermekkorig, a születésig, sőt talán még korábban keresendők. Pilinszkyt például zavarta a fiatal költő Kakuk Marci-s fütyörészése, de hamarosan rájött, hogy itt egy sötét erdőben eltévedt gyermek riadt fütyörészését, s nem a magabiztosság hangját halljuk. Téma lehetne, ismétlem, a bizonytalan genetikai örökség, amit a nyomorúságos mindennapi élet, nyomasztó milió csak tragikusan súlyosbíthatott. De a tehetség kérdése is, ami aligha csak a filléres regényeket olvasó, népi mondókákat, rigmusokat gajdoló mamától származik, mert valószínűleg része van benne a más etnikumú, kreatívnek tartott apának is; a költő verseinek kép- és színvilága, szürreális motívumai legalábbis erre engednek következtetni (s nem azért, mert Horger Antal úr Attilát „oláh”-nak nevezte).

A mítosz- és legendaosztatás szenvedélye olykor hibavadászattá válik a kötetben. A *Szép Szó* és szerkesztői körül is talál Szerdahelyi helyretenni valót, s az egyébként nagyon hullámzó kedélyű és munkabírású József Attila ismét felmagasztosul, egyedül ő alapítja meg és viszi a hátán a folyóiratot, a többiek pedig kis segéderökké törpülnek mellette. Nyilván hamis az a vád a baloldal részéről, hogy itt is az analitikusok keze van a dologban, akik az általa egyébként megvetett polgári vonalra sodorták őt.

Az pedig a legnagyobb képtelenség, hogy a költő a *Szép Szó* szerkesztőségében is, mint afféle fedőszervben, a polgári befolyást ellensúlyozó „mozgalmárként” tevékenykedett volna.

Érdekes, hogy Szerdahelyi azokat sem kíméli (pl. Németh G. Béla, Tverdota György, Veres András, Valachi Anna), akik (őhozzá hasonlóan) a Szabolcsi által fémjelzett régebbi összképen túl lépve valami újat igyekeznek megfogalmazni a költőről. Például tiltakozik az ellen, hogy József Attila költészetében egzisztencialista vonásokat fedezzenek fel, vagy hogy egyes verseit az ún. önmegszólító verstípus alapján értelmezzék. És az sem tetszik neki, ha verseinek Weöres vagy Pilinszky verseivel való antedatált esetleges összecsengéseit hozzák szóba. Márpedig nem kellett a költőnek szellemtörténeti ideológiákba bonyolódnia, vagy egzisztencialista filozófusokat tanulmányoznia ahhoz, hogy ilyesfajta egyetemes, lételméleti, metafizikus, transzcendens motívumok és szemléletmódok a verseiben felbukkanjanak, és az esztéták elemzésükhöz freudistának vagy egzisztencialistának tartott kategóriákat is alkalmazzanak. Meglepő az is, hogy Szerdahelyi könnyűszerrel félretolja József Attila költeményeinek új hangvételő, beható poétikai, költészetesztétikai elemzéseit, s egyáltalán vele kapcsolatban a *poésie pure* fogalmát.

Szerdahelyi mítoszokat rombol, legendákat oszlat, s közben istent farag a tragikus sorsú József Attilából, aki végül a legnagyobb kommuniszként, legbölcsebb pártmunkásként, Marxot felülmúló teoretikusként, a freudizmus legnagyobb tudoraként, a világirodalom legnagyobb költőjeként, a legtökéletesebb lapszerkesztőként stb. jelenik meg előttünk, s aki mindenkit (a „nagyszájú dilettánsokat”) leminősíthet, helyre- és rendreutasíthat, mert senki sem érhet fel hozzá. Furcsa, hogy a másik háromhoz képest egy évtizeddel korábban keletkezett „alapozó”, konceptuális tanulmányában veszi elő legérdeesebb, legbántóbb stílusát, s mindenkin túltenni akaró tudálékosságát; de persze a későbbi tanulmányokban is még tőle is szokatlanul megnyomja a tollat (például ilyen minősítések: badarság, fatális félreértés, rágalom, divatirodalmárok, elképesztő dilettantizmus, ködösítés,

ostobaság, hazugság, zavaros gondolkodás, baklövések, nagyképű tudatlanság, fél- vagy negyedműveltség, beképzeltség stb.).

Ennek ellenére bántó kritika övele szemben sem lenne méltányos, mert nem József Attila-monográfiával van itt dolgunk (mint az *Utószó* állítja), hanem a dolog természete szerint aránytalan, a lényegen, a költészetén átsikló, kihagyásos és ilyenformán torzószerű előtanulmányokról egy leendő pályaképhez. Amely azonban már sajnos nem születhet meg. Az *Utószó* legvitathatóbb állítása, már csak a mű torzó mivolta miatt is, hogy Szerdahelyi a József Attila-életmű összes érdemi kérdésére, azaz az összes vitás kérdésre megadja a választ; ami alighanem magának a szerzőnek sem lehetett ambíciója.

Pilinszky azt mondja, hogy József Attila mint egyén tele volt emberi gyengékkel, de mint költő makulátlan. Költészete a körülmények ellenére meglepően befejezett és folytathatatlan. Én egyik sajátos folytatóját mégis épp őbenne látom, aki az „imitatio Christi” egyetemes, morális, sőt esztétikai fogalmát szintén megkísérelte a skizofrén világhiány ellenére valósággá változtatni. Irodalmi körökben egykor járatos volt az a (hamis) babitsi szójáték, hogy Petőfi nyárspolgár a zseni álarcában, Arany viszont zseni a nyárspolgár álarcában. *Mutatis mutandis*: A hosszú évekre elhidegült, s a szerelemben és a művészetben nagy rivális Illyésnek viszont igaza van, amikor kijelenti, hogy kettejük közt Attila a zseni, ő pedig csak mesterember a költészetben, hozzátéve, hogy Attilának a poétikai mesterségbeli tudás is a kisujjában volt.

Sokan József Attiláról szóló írásukat úgy fejezik be, hogy „a költészete halhatatlan”. Én ezt úgy módosítanám, hogy költészetének értékes, nagy része halhatatlan, amíg létezik magyar nyelv. A többi pedig nyugodjék a történelem annaleseiben.

ESSZÉ

Gerevich József

HATÁSOK ÉS ELLENHATÁSOK A MŰVÉSZETBEN II.

A művészet napos oldala

A művészet napos oldalán a művek vonzó arcukat mutatják felénk. Itt lelkes, rajongó közönséget és saját műveikből merítő, általuk fejlődő művészeket találunk. A befogadó egy-egy mű hatására képes levetni addigi gúzsait, újraértékelni életét, kiszabadulni valamely válságból, és megfordítani a sorsa irányát. A művész leküzdheti a depresszióját, túlteheti magát öngyilkos késztetésein, szerepléseitől javulhat az önértékelése, erőt nyerhet a folytatáshoz. Az alábbiakban a művészet gyógyító hatására láthatunk példákat írók, költők, festők, muzikusok, filmrendezők életéből.

Jól érzékelteti a művészet – az irodalom – erejét Sijie Dai kínai-francia író *Balzac és a kis kínai varrólány* című önéletrajzi könyve, amelynek három hőse – két fiú és egy hegyi varrólány – Honoré de Balzac regényeit olvassa. A lány a művek hatására szinte tombolni szeretne: „*A regényektől, amelyeket Luo felolvasott, folyton kedvem támadt fejest ugrani a zuhogó hűs vízébe. Miért? Mint amikor az ember nem tudja magában tartani, ami a szívét nyomja.*” Majd váratlanul elhagyja a hegyi falut, szerelmét, Luót, és apját, a szabómestert, hogy a nagyvárosban próbáljon szerencsét, mégpedig azért, mert Balzactól megtanulta, hogy „*a nő szépsége felbecsülhetetlen kincs*”. Azaz megtanulta női mivoltát megbecsülni. A két fiú: a regény tizenhét éves narrátora és a varrólány kedvese, az egy évvel idősebb Luo – akiket egy isten háta mögötti hegyi faluba száműztek a kínai forradalom idején, hogy a falusiak átneveljék őket – egyik sorstársuktól bőrröndnyi könyvet lopnak, nyugat-eu-

rópai (Balzac, Flaubert, Hugo, Dumas, Melville, Rolland) és orosz (Gogol, Dosztojevszkij) írók műveit kínai fordításban. A fiúkat eleinte megrészegetik a tiltott könyvek, majd amikor épp ezek miatt veszítik el a varrólányt, dühödt könyvégetésbe kezdenek.¹

A közönség meggyőző lelkesedése

Charles Dickens angol író több módot is talált arra, hogy közvetlenül tapasztalja meg a közönség lelkes rajongását: színpadi szerepeivel és rendezésével, valamint regényeit népszerűsítő felolvasóestjeivel és a külön e célra átalakított szövegeivel. Feleségén, Catherine-en férje egyes szövegeitől „*elmondhatatlan állapot*” lett úrrá, és ez megerősítette Dickenst, hogy jó úton jár. Daniel Maclise, Dickens egyik illusztrátora az író *Harangszó* című karácsonyi regényének felolvasóestjéről készített egy rajzot, amelyen Dickens feje fölé dicsfényt rajzolt, és azt írta hozzá: „*Szem nem maradt szárazon... kirobbanó nevetések... és könnyek árja, enyhülésül... Azt hiszem, hogy Charlesnak ez volt eddigi legnagyobb diadala.*” Ugyanerről Dickens a következőket írta Catherine-nek, aki nem volt jelen a felolvasáson: „*Ha láttad volna Maclise-t tegnap este...! Nem is titkolta, hogy szípig, és aztán ott sírt a karnapén, miközben olvastam. Ha láttad volna, megérezted volna – ahogy én is –, hogy mit jelent, ha az embernek hatalma van.*” Nem kétséges, hogy a korabeli Dickens-hatásban egybefonódott a színházi-színészi szuggesztivitás és a szöveg ereje.

Esterházy Péter fiatal íróként annyira lelkesedett Ottlik Géza *Iskola a határon* című könyvéért, hogy a szerző hetvenedik születésnapjára időzítve, 1981. december 10-e és 1982. március 15-e között, mintegy 250 óra alatt egy rajzlapra ráírta az *Iskola a határon* teljes szövegét. A gesztus eredetileg Ottliknak szólt, aki levélben köszönte meg az ajándékot, kifejtve, hogy a rajzlapon egymásra másolt szöveg „*újra összegubancolta az egész kusza*

¹ Daj, Sijie: *Balzac és a kis kínai varrólány*. Gulyás Adrienn fordítása. Európa, Budapest, 2002.

Iskolát, amit én nagy nehezen kibogoztam (úgy-ahogy)”: A hazai irodalmi életben az ajándék bombaként robbant, az „*Ottlik-kultusz ereklyéjévé*” vált, „*szakrális gesztusként*”, „*kultikus tettként*” értékelték, s a megszüntetés előtt álló Mozgó Világ 1982. májusi számának mellékleteként meg is jelent.²

Olyan is előfordul, hogy a közönség aktivizálja magát, s mintegy beavatkozik a mű sorsába. Conan Doyle megöli sorozata főhősét, Sherlock Holmest az egyik epizódban, mert belefáradt az újabb és újabb történetek kitalálásába. Az olvasók azonban nem hagyták ennyiben, heves tiltakozásuknak adtak hangot. Doyle kénytelen volt főhősét visszahozni az „élők” sorába. Ugyanez zajlott le a *Dallas* tévésorozatban, amikor a nyolcadik évad végén Katherine autójával a sorozat egyik legrokonszenvesebb szereplőjének, Bobbynak és feleségének, Pamelának hajtott. A férfi, hogy megmentse kedvesét, testével fedezte őt, így végül az autó Bobbyt ütötte el, aki a kórházban elhunyt. Egy év kihagyás után a forgatókönyvírók megkeresték a Bobbyt alakító színészt, Patrick Duffyt, és kérték, térjen vissza a sorozatba, mert rengeteg rajongó bombázta őket levelekkel, és a nézettségi adatok is sokat romlottak, miután kiszállt. Végül úgy hozták vissza Bobbyt, hogy felesége, Pamela a kilencedik évad végén egyszer csak felébred az álmából, majd belép a fürdőszobába, ahol éppen Bobby zuhanyozik.

Ragaszkodás a műalkotáshoz

A szerzők tomboló dühvel képesek megsemmisíteni saját alkotásaikat, ugyanakkor képesek arra is, hogy egy-egy művükért vagy egységes egészként felfogott művészetük valamennyi darabjéért odaadóan lelkesedjenek. A műhöz való elementáris ragaszkodás elsősorban a képzőművészeket jellemzi, de más művészeti ágakban is találunk példákat. Az irodalom, a zene és a film ezen a ponton (is) eltér a képzőművészettől.

² Kelecsényi László: *A szabadság enyhe mámora*. Ottlik Géza életei. Magvető, Budapest, 2000.

1503-ban egy gazdag firenzei polgár, Francesco del Giocondo felkérte Leonardo da Vincit, hogy fesse meg huszonnégy éves felesége, Mona Lisa Gioconda arcképét. Mivel Leonardo éppen pénzzavarral küzdött, elvállalta a megbízást. A munka elhúzódott, sőt valójában soha nem készült el. Leonardo ugyan egyre nagyobb élvezettel festette Mona Lisát, a szép fiatalasszonyt, de egyre kevésbé tartotta szem előtt megbízója szempontjait. A művet végül magának festette, a maga örömére, és soha nem bocsátotta azt az egyre türelmetlenebb Giocondo úr rendelkezésére. A festmény nem hagyta el a mester műtermét, még élete utolsó színhelyére, Franciaországba is magával vitte.³

Sok festő életében ismerünk hasonló sorsú alkotást – ilyen például Jan Vermeer van Delft holland festő *A festészet allegóriája* című remekműve. Vermeer semmilyen árért nem volt hajlandó megválni ettől a képtől, pedig élete végén, a francia–holland háború idején komoly anyagi gondokkal küzdött: sőt, amikor rádöbbsent arra, hogy népes családját már nem tudja eltartani, néhány nap alatt összeomlott. Özvegye, Catharina Bolnes szerint *„Emiatt és a gyermekeinkre fordított hatalmas összeg miatt is, amelyet nem tudott többé a maga erejéből kifizetni, olyan búskomorságba esett, hogy másfél nap leforgása alatt elveszítette életerejét és meghalt.”*⁴

Csak feltevéseink lehetnek arra nézve, Leonardo és Vermeer miért nem akart megválni kedves képétől. Sokkal megértőbbek lehetünk Peter Paul Rubensszel, akinek *Bundácska* című festménye szintén a műtermében maradt, sőt halála után a képet második feleségére, Héléne Fourment-re hagyta, aki szintén nem tudott megválni tőle. Az ok nagyon egyszerű: szerelmük legszebb gyümölcse volt a kép, amelyen Héléne ruhátlan testét csak félig takarja el a címadó prém. A képen ábrázolt asszony erotikus ki-

³ Gerevich József: *Szemérmetlen mosoly, avagy a boldog aranykor festménye*. In: Gerevich J.: *Múzsák és festők – Teremtő vágyak 2*. Noran Libro, Budapest, 2017, 87–93.

⁴ Schneider, Norbert: *Vermeer, a festői életmű*. Taschen–Vince, Budapest, 1999.

sugárzása tökéletes összhangra utal festő és modell, férj és feleség között.⁵

Voltak festők, akik egyáltalán nem váltak meg életük végéig egyetlen képüktől sem. Közéjük tartozott Dora Carrington angol festőnő, aki – bár képzett, professzionális művész volt – kizárólag a saját vagy barátai örömeire festett. Képeit nem adta el, egyetlen kiállításon sem vett részt.⁶ Ugyanez történt Pavel Filonovval. Pablo Picasso orosz kortársa egy leningrádi kis lakásban élte le az életét a város bombázásáig, amelybe belehalt.⁷ Itt zsúfolta össze valamennyi festményét, melyeket soha nem állított ki, és nem adott el belőlük egyet sem, feltehetően azért, mert életművét, ahogy Honoré de Balzac az *Emberi színjátékot*, egyetlen nagy Műnek tekintette, amely egyben látva értelmezhető.

Regresszív lelki tartalmak kivetítése

Ha egy szerző megöli hőjét valamelyik írásában, vásznán, zenei darabjában vagy a filmvásznon, azt is jelentheti, hogy előre megjósolja saját vagy másvalaki halálát – úgy is mondhatjuk: kifejezi a célszemély halálára irányuló vágyát, áthelyezi (ön)gyilkos motivációját a művébe, vagyis fikcionalizálja aktuális lelkiállapotát. Ez a jelenség természetesen nemcsak a legsúlyosabb lelkiállapotokra érvényes, ahogy a példák mutatják.

Jerome David Salinger megtalálta a „legrosszabb végkimenetel” irodalmi módszerét, amikor háborús traumára visszavezethető poszttraumás stressz-szindróma részeként szorongásával és öngyilkossági készletéseivel küzdött. Ekkor írta meg az *Ilyenkor harap a banánhal* című novelláját. A mű hőse, Seymour

⁵ Gerevich József: *A Lolita-effektus, vagy „a festészet Homéroszának” megfiatalodása*. In: Gerevich J.: *Teremtő vágyak – Művészek és művészek*. Noran Libro, Budapest, 2016, 131–135.

⁶ Gerevich József: *Apródféjú lány, avagy szeretők intimitás nélkül*. In: Gerevich J.: *Műzsák és festők – Teremtő vágyak 2*. Noran Libro, Budapest, 2017, 15–20.

⁷ Prudits Ella, Vári Erzsébet: *Az egyetlen virágzás festője. Pavel Filonov (1883–1941)*. Iskolakultúra, 9, 1999 (11), 42–48.

Glass, akiről kiderül a történetben, hogy nemrég tért haza a háborúból, és súlyos beilleszkedési problémával küszködik, a novella végén agyonlövi magát. A történet megírását követően Salinger – hőisével ellentétben – nem vetett véget az életének, sőt – bár viszonylag rövid időn belül elveszítette a kreativitását (ezt a jelenséget akár gyógyulásnak is nevezhetjük) – hosszú életet élt.⁸

Ludwig van Beethoven 3., „*Heroikus*” szimfóniája is a zeneszerző által jól ismert és nagyra becsült Goethe *Werther*ének hasonló mintázatát követi. Depressziós állapotban Beethoven komponált egy gyászmisét (1801) – ez az aktus még Wolfgang Amadeus Mozart *Rekviem*jének nyomvonala mentén halad –, majd néhány évvel később, 1805-ben fejezte be a 3. szimfóniát, amelynek második tétele a heiligenstadti végrendelet szellemében készült, és saját halálára írt gyászindulónak tekinthető.⁹ Beethoven tehát megöli magát a zenében, hogy azután feltámadhasson (az életben).

A képzőművészetben is megtalálhatók a legrosszabb végkiemenetel sémái. Edvard Munch norvég festő élete egyik drámai eseményét igyekezett úgy feldolgozni, hogy halottnak ábrázolta magát. A kedvesével, Tulla Larsennel való dulakodás során elsült a pisztoly, amellyel a házasságot kikényszeríteni törekvő lány megfenyegette őt. A lövés a mester bal mutatóujját találta el, amelyet műteni kellett. Munch a tizenhetedik századi festőnő, a nemi erőszak áldozatává vált Artemisia Gentileschi példáját követi, vagyis olyan nőt ábrázol, akik férfiakat ölnek meg brutális kegyetlenséggel. Csakhogy a Gentileschi-féle bosszúfesztészet logikája szerint ennek az ellenkezőjét kellett volna tennie: mint sértettnek, azonosulnia kellett volna az agresszorral. Nem így történt: áldozatiságát ad absurdum fokozva olyan történelmi allegóriát talál, ahol nő öl meg ártatlan és védtelen férfit: Char-

⁸ Gerevich József: *A törött nyakú szarvas. Kísérlet a Sylvia Plath-jelenség rekonstrukciójára és megértésére*. In: Gerevich J. (szerk.): *A képzelet kockázata – Sylvia Plath életműve, élettörténete és betegsége*. Noran Libro, Budapest, 2019, 343–390.

⁹ Caeyers, Jan: *Beethoven*. Bérczes Tibor fordítása. Typotex, Budapest, 2013.

lotte Corday francia nemes kisasszony öli meg a kádjában ülő jakobinus vezért, Jean-Paul Marat-t, aki kísértetiesen hasonlít Munchre. Sőt, ezt a témát több változatban is feldolgozta. Annnyira sajnáltatta magát, hogy a Tullával való szakítás után, már Eva Mudocci angol hegedűművész kedveseként Evát Salomeként, magát Keresztelő Szent Jánosként, levágott fejjel ábrázolta.¹⁰ Tegyük hozzá, hogy szemben a többi alkotó példájával, Munch saját halála festményekbe való transzponálása egyáltalán nem járult hozzá súlyos tünetei javulásához.

Thomas Mann, akinek nemi orientációja élete végéig oszcillált a férfiak és a nők között, 1903-ban szakított férfiszerelmével, a hegedű- és festőművész Paul Ehrenberggel. A kapcsolatot regényben próbálta feldolgozni, de a regény befejezetlen maradt. 1905-ben vette feleségül a házasságtól sokáig húzódozó Katharina Pringsheimet. Házasságuknak hat gyermek lett a gyümölcse. A frigy ellenére Mann labilis nemi orientációja megmaradt. Belső küzdelmét a férfiak és nők között egyrészt naplóbejegyzései tanúsítják, másrészt az a tény, hogy házasságkötése idején az Ehrenbergről szóló félkész könyvét megsemmisítette. 1911-ben, amikor feleségével és testvérével, Heinrichhel a velencei Grand Hotel des Bains-ben tartózkodott, rabul ejtette szívét egy lengyel serdülő fiú, Władysław Moes angyali figurája, és ekkor fogant meg benne egy könyv gondolata, a *Halál Velencében*. A könyvben megöli a serdülő fiú, Tadzio iránt szenvedélyes, viszonzatlan vonzalmat tápláló Gustav von Aschenbachot, és ezzel igyekszik pontot tenni a férfiak iránti vonzódása végére. Élettörténete ismeretében ma már tudjuk, ez a tudattalan szándéka legfeljebb átmenetileg valósult meg. A „legrosszabb verzió” irodalmi kivetítése idején, a *Halál Velencében* írása közben felesége tuberkulózisban megbetegedett, és Davos egyik szanatóriumában fél évig kezelték. Mann itt többször is meglátogatta. Ezekből a látogatásokból született később *A varázshegy*. Ahogy a szerző 1939-ben a Princetoni Egyetem diákjai előtt a „Bevezetés

¹⁰ Gerevich József: *Pisztolylövés az éjszakában, avagy Marat halála*. In: Gerevich J.: *Teremtő vágyak – Művészek és múzsák*. Noran Libro, Budapest, 2016, 91–94.

A varázshegy olvasásához” című előadásában kifejtette, ugyanaz történt vele is Davosban, mint a főhőssel, Hans Castorppal, aki a regény elején, a *Megérkezés* című fejezetben beteg hozzátartozójával a szanatórium éttermében vacsorázik. A kitűnő konyhában készült ételek fenséges íze, a hely varázsa megragadta a fantáziáját, és amikor a kellemetlen időjárás miatt felső légúti hurutot kapva a főorvos azt tanácsolta neki, hogy ő is maradjon fenn fél évig a szanatóriumban, elfogta a kísértés. Döntenie kellett. Hazamegy, és folytatja az életét, vagy ott marad, ahogy később a regényben Castorp. Ő ahelyett, hogy a szanatóriumban maradt volna, hazament. „*Ki tudja, még mindig ott feküdnék. Én azonban inkább A varázshegyet írtam meg...*”¹¹

A bizonytalan szexuális orientáció több író is arra készítetett, hogy regényeiben foglalkozzon a házasságával, felrajzolja házastársa ellenszenves változatát, és ezáltal kiírja magából ellenérzéseit, stabilizálja libidója tárgyát. Joseph Conrad *Amy Foster* című regényében megírta felesége, Jessie figuráját. „*Az Amy Foster Jessie negatív oldalát képviseli, leírja intellektuális elhidegülését, és ábrázolja Conrad magányosságának és kétségbeesésének vad ellenáramát, az elszigeteltség érzését, és az attól való félelmet, hogy egy nő kihasználja, majd elhagyja – ahogyan anyja is »elhagyta őt«, amikor meghalt a száműzetésben.*” Jessie csak úgy tudta elviselni a kínosan életrajzi ihletésű hősnőt, hogy a szolgálatukban álló cselédként azonosította.¹² Molly alakjában James Joyce is feleségét, Norát ábrázolta az *Ulysses* című regényben. Csakhogy „*közönségessége, alantassága, érzékisége el van túlozva Mollyban, akiből hiányzik Nora ragaszkodása, gyöngédsége és hűsége.*”¹³

¹¹ Györffy Miklós: *Bevezetés A varázshegy újraolvasásához*. In: Györffy M.: *Polgárok és művészek – Metszet a XX. századi német prózából*. Tankönyvkiadó, Budapest, 1990, 110–141.

¹² Meyers, Jeffrey: *Az alkotó mint gyermek – Joseph és Jessy Conrad*. In: Jeffrey Meyers: *A szenvedélytől a széthullásig*. Edwards Zsuzsanna fordítása. Alexandra, Pécs, 2006, 179–102.

¹³ Meyers, Jeffrey: *A zseni és az istennő – James és Nora Joyce*. In: Jeffrey Meyers: *A szenvedélytől a széthullásig*. Edwards Zsuzsanna fordítása. Alexandra, Pécs, 2006, 103–130.

Virginia Woolf azt mondta barátjának, Lytton Strachey-nek, hogy az *Éjszaka és nappal* című regényét annak bizonyításaként írta, hogy képes klasszikus, Jane Austen-szerű műveket írni. De a regénynek más funkciója is volt. „Úgy próbált megszabadulni a házassággal kapcsolatos félelmeitől, hogy szépirodalmi formában fejezte ki őket.” Az *Éjszaka és nappal* Woolf egyetlen olyan regénye, amely a férjéről, Leonard Woolfról szól, „és az, hogy megtagadta őt a művészet világában, segített abban, hogy elfogadja őt a való életben”.¹⁴

Mozart-effektus

Egyes megfigyelések szerint Wolfgang Amadeus Mozart zenéje terápiás hatással lehet bizonyos páciensekre, ahogy annak idején Mozartra és környezetére is így hatott. A múlt század kilencvenes éveinek az elején egy gyakorló fül-orr-gégész foglalta össze tapasztalatait Mozart zenéjének jótékony hatásáról depresszió és alvászavar esetében, valamint különböző fejlődési zavarban szenvedő gyermekeknél.¹⁵ Ugyanebben az időben egy, a Nature folyóiratban megjelent rövid írás hívta fel a tudományos közvélemény figyelmét Mozart egyik zenedarabja, a *D-dúr szonáta két zongorára* (K.443) hatékonyságára egyetemi diákok téri feladatmegoldásaiban.¹⁶ Később számos igazoló és cáfoló közlemény jelent meg Mozart zenéjét illetően, sőt a metaelemzések is ellentmondanak egymásnak. Az utóbbi időben epilepsziás páciensek rohamainak ritkulását észlelték Mozart zenéjére („muzikogén antiepilepszia”), sőt kedvező megfigyeléseket találtak parkinsonos betegeknel és autistáknál is. Általános vélekedés szerint az ellentmondó

¹⁴ Meyers, Jeffrey: *Örültség és művészet – Virginia és Leonard Woolf*. In: Jeffrey Meyers: *A szenvedélytől a széthullásig*. Edwards Zsuzsanna fordítása. Alexandra, Pécs, 2006, 131–160.

¹⁵ Tomatis, Alfred: *Pourquoi Mozart?* Paperback, 1991.

¹⁶ Rauscher, Francis, Shaw, G. L., Ky, K. N. (1993): *Music and spatial task performance*. Nature, 365, 611.

adatok mögött módszertani különbségek és gyengeségek állnak.¹⁷

Valójában naivitás azt gondolni, hogy egy tízperces zenehallgatás (bárkinek a zenéjéről legyen is szó), önmagában érdemi és tartós változásokat idézhetne elő bárkinél. Rendszeres zenehallgatásra alapozott, módszertanilag megbízható, longitudinális kutatásra lenne szükség a kérdés további vizsgálatához. Mai szemléletünk szerint ahogy egy betegség is számos tényező összjátékaként alakul ki, ugyanez vonatkozik a betegségek gyógyulásának folyamatára.

Figyelemelterelés alkotással

Virginia Woolf – megérezvén a közeledő depressziót –, az írással folyamatosan „tolta maga előtt” a betegséget. Amikor befejezte az adott könyvet, már nem tudott hová menekülni, így a betegség egyre jobban elhatalmasodott rajta.¹⁸ Úgy lehet ezt elképzelni, mint amikor a primadonna az előadás előtt kapja a hírt, hogy szeretett édesanyja meghalt. Kimegy a színpadra, fergeteges produkciót mutat be, majd hazamegy és összeomlik.

Jackson Pollock festő sem gyógyult ki alkoholizmusából legtermékenyebb alkotói korszakában annak ellenére, hogy évekig absztinens maradt. Feleségének, Lee Krasnernek sikerült elérnie, hogy elszigetelve italozó barátaitól és távol a New York-i kocszmák csábításától, Long Islandben optimális alkotási feltételek között festhette legjobb, legérettebb képeit. Elég volt azonban egy apró megcsúszás vagy egy alkotói válság, és újra benne találta magát az addikció örvényében, amelyből később már az alkotás sem tudta kirántani.¹⁹

¹⁷ Csépe Valéria: *Zene, agy és egészség*. In: Falus András (szerk.): *Zene és egészség*. Kossuth, Budapest, 2016, 26–44.

¹⁸ Harris, Alexandra: *Virginia Woolf*. Bánki Vera fordítása. General Press, Budapest, 2011.

¹⁹ Gerevich József: *Lázadás alkohollal, szerelemmel és száguldással, avagy az utolsó festmény*. In: Gerevich J.: *Műzsák és festők – Teremtő vágyak 2*. Noran Libro, Budapest, 2017, 116–121.

Visszatérés a gyermekkorhoz

A *Nyolc és fél* című filmet (1962) több elemző is a rendező, Federico Fellini alkotói válságára vezeti vissza, amely közvetlenül megelőzte a forgatást. A krízis annyira elmélyült a *Nyolc és fél* munkálatainak megkezdése előtt, hogy a rendező „idegkimerüléssel” került szanatóriumba. Mai szemmel feltételezhető, hogy depressziós tünetek kínozták, amelyekre hatékony biológiai gyógymód ebben az időben nem állt rendelkezésre. A szanatóriumban Fellini már jobban érezte magát. Egyfajta felszabadultság lett úrrá rajta, mint amikor a felelősség súlya lehull az ember válláról. *Propos* címmel önéletrajzi írásba kezdett, amelyhez jegyzeteket, naplóbejegyzéseket készített.²⁰ Amikor bekerült a szanatóriumba, már volt egy halvány filmterve, egy zavaros science fiction-történet az atomháború utáni emberiségről, de az önismereti impulzusok fokozatosan megváltoztatták az eredeti szándékot. Ösztönösen megérezte, hogy az új filmnek gyógyereje lesz a számára. Azt is tudta, hogy ezt csak akkor érheti el, ha a nézőt is beengedi a filmkészítés folyamatába, vagyis transzparenssé teszi a produkciót.

A *Nyolc és fél* végén Guido, Fellini alteregója gyermekkoráig jutva végre rátalál önmagára. Nyoma nincs már hangulati nyomottságának, amikor hangszóróval a kezében kiáltja élete porondon vonuló szereplőinek: „Fogjátok meg egymás kezét!” A zárójelenetben a kisfiú-Fellini áll egy kör közepén fehér ruhában, és fuvolázik.

Nem Fellini az egyetlen művész, akinek a gyermekkorát kell megidéznie ahhoz, hogy megtalálja saját hangját. A *Mű szerző nélkül* című filmben (2018) a Gerhard Richter festőt megszemélyesítő Kurt Barnert akkor talál rá festői látásmódjára, amikor feltolulnak benne gyermekora elfojtott traumatikus emlékei.²¹

²⁰ Fellini, Federico: *Nyolc és fél* (Otto e mezzo). Játékfilm, 1963.

²¹ Donnersmarck, Florian Henkel von: *Mű szerző nélkül* (Werk ohne Autor). Játékfilm, 2018.

Feltámadás Beethoven-módra

1797-ben, huszonhét éves korában Ludwig van Beethoven hastífuszban betegedett meg (ugyanebbe a betegségbe Franz Schubert belehalt), emiatt élete végéig gyomor- és bélbántalmakban szenvedett. Siketsége kialakulását is sokan tífuszos eredetűnek tartják, ahogy Francisco Goya hallásvesztését is. A folyamat átterjedt a bal oldalról jobbra is, majd fokozatosan szinte teljesen elvesztette a hallását. Hallása megromlása miatt fel kellett hagynia nyilvános zongorakoncertjeivel.²² Mindez az 1800-a évek legelején tudatosodott benne, egy időben azzal, hogy élete legfontosabb szerelmi románcába bonyolódott Jozefin Brunswik hercegnővel. A kapcsolat kisebb kihagyásokkal 1810-ig, Jozefin második házasságkötéséig tartott, hogy később újra fellángoljon.

Legjobb barátjához, Carl Amendához címzett, 1801-ben keltezett levelében első ízben írja le élete legnagyobb problémáját. *„A te Beethovened nagyon boldogtalanul él. Tudd meg, hogy legnevesebb részem, a hallásom nagyon megfogyatkozott. Már akkor, amikor nálam voltál, éreztem a nyomait, de elhallgattam, most egyre rosszabb lett... A szomorú beletörődésben kell menedékeimet megtalálnom. Persze feltettem magamban, hogy mindezen túlteszem magam, de hogyan lesz ez lehetséges?”*

Egy másik baráthoz, Franz Gerhard Wegelerhez írt levelében, 1801. június 22-én Beethoven azt is elárulja, hogy csaknem két éve szenved a hallása megromlásától. Barátjának részletesen kifejti, pontosan miben áll a hallásromlása, és mindez hogyan hat rá. A színházban a zenekari korláthoz kell támaszkodnia, hogy megértse a színeszeket. A magas hangokat, ha kissé messzebb van a forrásuktól, hangszerektől, énekesektől, nem hallja. Néha alig hallja a halkán beszélőt: a hangokat ki tudja venni, de a szavakat nem. Azóta *„nyomorúságosan töltöm az életemet, majdnem két éve kerülök minden társaságot, mert lehetetlen megmonda-*

²² Köves Péter: *Beethoven betegségei*. Lege Artis Medicinae 20, 2010, 10: 698–700.

nom az embereknek: süket vagyok. Ha valami más foglalkozásom volna, még inkább lehetne, de az én szakmámban borzasztó ez az állapot, és ellenségeim, akiknek a száma nem csekély, mit szólnának!” Az elzárkózás-titkolózás taktikája mellett lelki támaszt keres szoros barátaiban és olvasmányjaiban, elsősorban Plutarkhoszban, aki a belenyugvást sugallja számára. A beavatott barátoktól diszkrétciót, a titok megtartását kéri.

Ezekből a levelekből az is kiderül, hogy Beethoven ingadozik a belenyugvás és a sorssal való dacolás attitűdjei között. Sőt, kezdődő depresszióját hipomán munkavállalással igyekszik kompenzálni: *„Csak műveimnek élek. És alighogy az egyik elkészült, már kezdem a másikat.”* Lelke komor tartalmait zenébe transzponálva komponál egy gyászindulót, amelyben a Finálé – a zenepedagógus Karl Czerny szerint – *„a Clementi-Cramer-féle futamos zárótétel-típusra emlékeztet”*.²³

A *„siváran, szomorúan”* töltött időt *„egy elbűvölő leányka”* teszi elviselhetővé, *„aki szeret, és akit én szeretek”,* de ebből a szerelemből két okból sem lehet házasság: egyrészt *„nem az én osztályomból való”,* másrészt *„számomra nincsen nagyobb élvezet, mint művészetemet gyakorolni és megmutatni.”* A Giuletta Guicciardira való utalás jelzi, hogy az időközben férjhez ment Brunswik Terézzel kapcsolatos illúzióin túljutott már, búskomorsága tehát nem elhúzódó szerelmi frusztrációból táplálkozik.

A hömpölygő depresszió, valamint a siketsége publikussá válásától való félelem egy csendes falusi környezetbe, Heiligenstadtba számúzi, ahol legalább nem futhat össze ismerősökkel, viszont a fontos barátok meglátogathatják. Ferdinand Ries, Beethoven tanítványa, barátja és titkára számol be arról, hogy egyik sétájuk alkalmával Ries felhívta a művész figyelmét egy pásztorra, aki egy bodzából faragott furulyán *„igen ügyesen játszott”*. Beethovent mélységesen lesújtotta, hogy ő ebből semmit sem hallott, ekkor Ries, hogy mentse a helyzetet, azt bizonygatta, hogy már ő sem hall semmit, de ez nem volt igaz.

²³ Brodsky Ferenc: *Ludwig van Beethoven életének krónikája*. Zene-műkiadó, Budapest, 1979.

Heiligenstadtban született az a végrendelet, amely 1802. október 6-án és 10-én keletkezett, és amely egyfelől Beethoven depressziójának és öngyilkossági szándékának egyértelmű bizonyítéka, másfelől magában foglalja a zeneszerző különleges életerejét is. A testamentum formálisan két fivérének írt hagyatéki megbízás, valójában azonban inkább egy nagy művész nyilvánosságnak szánt búcsúlevele. A szöveg szerzője megmagyarázza, miért mutatkozott az utóbbi időben embergyűlölőnek, és miért érzi száműzöttnek magát. A levélben az elmúlt hat évet jelöli meg kálváriája időtartamának, amely korábbi leveleinek némiképp ellentmond, mert a hastífuszát megelőző időszakra helyezi a probléma kezdetét. Drámai hangon ecseteli szenvedéseit: *„Ha egy társasághoz közeledem, forró szorongás fog el, félve a veszélytől, hogy állapotomat észrevételem...”* Ugyanitt említi meg a barátja által hallott furulyaszó esetét, amely kétségbeesésbe kergette és az öngyilkosság szélére sodorta. Vádolja az orvosokat, akik hamis reménnyel biztatták, de állapotán nem hogy javítottak volna, mint inkább súlyosbították. A szöveg vége felé kinyilvánítja, hogy *„örömet sietek a halál elébe”*. A négy nappal később hozzáírt szöveg kissé furcsán, de arról ad hírt, hogy még nem veszítette el teljesen a reményt: *„Igen, a szeretett reménységnek – melyet ide magammal hoztam, hogy legalább bizonyos fokig meggyógyuljak –, teljesen el kell hagynia.”*²³

A heiligenstadti végrendelet megírását követő néhány év vajúdása gyógyító remekművet érlelt: a harmadik, hősi szimfóniát, amelynek „feladatául” eleinte Bonaparte Napóleon dicsőítését szánta, majd egyre személyesebbé vált a belekomponált üzenet. A szimfónia ugyanis Beethovent tette hőssé, a depresszióján túljutó ember heroikus küzdelmét állította középpontba. Ahhoz, hogy felálljon a padlóról, a művésznak először saját fiktív halálát kellett meggyászolnia a goethe-i Werther-recept és a nagy előd, Mozart *Rekviemje* hatására. Ahogy túljutott a gyászindulóból álló második tételen, a hátralévő harmadik és negyedik tétel az újjászületésről, a *„személyes szenvedéstörténetén túljutott”* emberről szól (9). Csak így tudott a halállal szembenező heiligenstadti tes-

tamentum után feltámadni és tovább élni, amely nála egyet jelentett életműve betetőzésével.

A depressziójából kigyógyult ugyan, és tovább alkotott, de a szorongása csillapítására használt alkoholtól soha nem tudott megszabadulni. Halálát is az alkoholizmus szövődményei okozták. A halála utáni exhumálás során toxikus mennyiségű ólmot találtak a szervezetében, melynek rejtélye máig megfejtetlen.

Kutyaharapást szőrével

Johann Wolfgang von Goethét hagyta szándékosan utoljára, mivel az ő története a legjobban dokumentált a művészet gyógyító hatása szempontjából.

A költő számára már a megszületése is átlagon felüli fenyegetettséget jelentett: világra jötte pillanatában nem lélegzett, a klinikai halál állapotából kellett újraéleszteni. Kilenchetes korában valószínűleg szorongásos álmokat láthatott, melyekre heves, fulladozással kísért sírással reagált. Szülei aggódtak az életéért. Később egész életművén végigvonul a halálos fenyegetettség és a haldokló gyermek témája.

A megszületését követő hatodik hónapban Goethének újabb sorscsapással kellett szembenéznie: édesanyja, Catharina Elisabeth újra terhes lett, és Cornelia világra jöttével az anya minden figyelmét az újszülöttre fordította, egyik pillanatról a másikra elutasítva fiát. Később Johann Wolfgangnak öt testvére halt meg csecsemő- és gyermekkorban. A legidősebb közülük, Hermann Jacob Goethe kilencéves korában vesztette életét. Mindezek alapján jól érzékelhető, hogy Johann első tíz évét permanens családi gyász uralta. A fiú már ekkor kitűnt családja többi tagja közül – amikor a család éppen az egyik halottat gyászolta, ő bevonult a szobájába, és levelet írt halott testvérenek. Goethe traumatikus gyermekkori élményei a szeparációs szorongás hegeit hagyták a lelkében, ugyanakkor arra inspirálták, hogy kreatív módon próbáljon túljutni a szenvedéssel teli helyzeteken.

Első depressziós epizódja tizennégy éves korában jelentkezett egy visszautasított szerelem hatására. Heteken át felfüggesztette szociális aktivitását és megtagadta az evést. Ezenkívül fizikai tünetek is kínozták. Szülei felfogadtak egy fiatalembert, akinek az volt a feladata, hogy ne engedje Goethét ágyba süppedni. Segítője folyamatos aktivitásra buzdította, és mindenhová elkísérte, nehogy kárt tegyen magában. Önéletrajzában²⁴ kifejezte annak felismerését, hogy mindenképpen szembe kell szállnia a betegségtől rákényszerített passzivitással. Végso-ron az ember egyedül magára számíthat. Lipcsei tanulmányai során, tizenhetedik évében jelentkezett a következő depresszív időszak, ugyancsak egy be nem teljesült szerelem következtében. 1766 húsvétján levélben vallotta be húgának, hogy gyakran érzi magát szomorúnak. Ez szociális visszahúzóással és reménytelenségérzéssel ötvöződött. Leveleiből (mert az írás legrosszabb állapotaiban sem hagyta cserben) súlyos önértékelési zavar tükröződik.

A másfél évig elhúzódó depressziót három évvel később, huszonhárom éves korában követte a harmadik hullám, egy újabb szerelmi csalódás nyomán. Ekkor jelentkeztek legsúlyosabb öngyilkossági készletései. Visszautazott szülőházába, mert érezte, hogy külső segítségre van szüksége. Itt dolgozta ki az öngyilkossággal való szembenézés goethei módszereit. Al Alvarez költő és irodalmi szerkesztő Sylvia Plath öngyilkosságát elemezve maga is utalt Goethének arra a találmányára, hogy éjszakáról éjszakára maga mellé helyezett egy törte, és elképzelte, hogyan dőfi bele a fegyvert a saját szívébe. Amikor realizálta, hogy egyszerűen képtelen megölni magát, eldobta a törte, és úgy döntött, életben marad.²⁵ Ugyanekkor írta *Az ifjú Werther szenvedései* című regényét,²⁶ amelyben alteregója, Werther öngyilkosságot követ el: az

²⁴ Goethe, Johann Wolfgang von: *Költészet és valóság*. Szöllősy Klára fordítása. Magyar Helikon, Budapest, 1965.

²⁵ Alvarez, Al: *The Savage God: A Study of Suicide*. Weidenfeld and Nicolson, London, 1971.

²⁶ Goethe, Johann Wolfgang von: *Az ifjú Werther szenvedései*. Bor Ambrus fordítása. Európa Kiadó, Budapest, 1995.

író lelke regresszív tartalmait vetítette a könyvbe, és ezzel kiölte magából az öngyilkossági készletét.

A szembenézésnek a tör használatát is feltaláló könyörtelen stratégiája végighúzódik Goethe életén, a módszer más problémák megoldásában is hasznára vált a költőnek. Tériszonyát például úgy győzte le, hogy felkapaszkodott a székesegyház tornyára, és onnan fokozatosan ereszkedett le az alatta lévő erkély balusztrádjára. Rendszeresen megismételve ezt a hajmeresztő műveletet sikerült úrrá lenni akrofóbiáján. A sötétségtől való félelmét leküzdendő rendszeres éjszakai sétákat tett a temetőben. Nemcsak halálvágyával és halálfélelmével, hanem az anya-gyerek kapcsolat problematikájával is élesen szembenézett. Minden lehetséges adatot összegyűjtött olyan anyákról, akik megölték gyermeküket, és összefüggéseket keresett az életet adás és az élet elvétele között. A népnyelv ezt a jelenséget nevezi „kutyaharapást szőrével” gyógymódnak.

Az individuális találmányok mellett Goethe az interperszonális dimenzióban is maradandót alkotott. Rossz időszakaiban egy-egy érzelmileg fontos személlyel (szüleivel, Corneliával, barátokkal) nagy sétákat tett vagy intenzív levélváltásba bonyolódott. Goethe két jelentős „tollbarátságot” tudhatott a magáénak, mindkét levelezőtárs nő, és egyiket sem ismerte személyesen. Auguste zu Stolberg hercegnő, aki több száz kilométerre élt Goethétől egy kolostorban, a mai pszichoterápiához sok szempontból hasonló módon tartott kapcsolatot a költővel, aki megsztotta vele szorongásait, apátiáját, önbizalma elvesztését. A hercegnő érzelmi melegsége, támogató, de mégis neutrális attitűdje, a köztük kialakuló „átmeneti tér” jótékonyan hatottak Goethe állapotára. Később Charlotte von Stein úrnővel hasonló jellegű kapcsolata alakult ki.

A költő rendkívül nyitott volt baráti kapcsolatok kialakítására. Legismertebb, tartós és mély barátságai Johann Gottfried Herderrel, Friedrich Schillerrel és Carl August herceggel fejlődtek ki. Tanulmányai idején Ernst Wolfgang Behrisch barátsága jelentett sokat a számára, aki rávette arra a depressziós költőt,

hogy megírja első jelentős költeményét. Legközvetlenebb barátsága hűgával, Corneliával alakult ki, mintegy ellensúlyozva a Corneliával összefüggő gyermekkori traumát. *Götz von Berlichingen* című ifjúkori drámáját Cornelia erőteljes unszolására írta.²⁷

Goethe példája világosan mutatja, hogy maga az alkotó folyamat és a kész mű jótékony hatása, azaz a művészet napos oldala mellett számos más fontos tényező segítheti egy művésznél a krízisből való kilábalást.

*

A tanulmány a szerző egy nagyobb esszéjének szerkesztett-rövidített változata.

27 Holm-Hadulla, Rainer Matthias: *Goethe's Path to Creativity – A Psycho-Biography of the Eminent Politician, Scientist and Poet.* Routledge, London, 2018.

DEBÜT

NAGY BALÁZS

A szárny alatt

*A szárny alatt helyezkedik.
Tojás mélyén madárfiók
izeg-mozog, tojás törik,
utód hátán utód csipog.*

*Szuszognak, mindig éhesek,
jóllaknak és elalszanak.
Kicsik. Mindenre képesek.
Próbálgatják a szárnyadat.*

Kialvatlanság

*Együttérezni egy nadrággal,
amelyet úgy hajtottak,
hogy eltörték a térdét.*

*Lépések zaját hallani
a felerősödött
óramutatóhangba.*

Elfeledkezni a redőnyről.

Köldök

*Az ember szép lassan belezuhan
a köldökébe, a hajszálai be-
süppednek, a lábujja görcsbe
rándul, a gerince el-
törik. Megérkezik, behajtogatják.*

Kőzetek

*Ahogy kortyolod, az ereidbe fut.
Magma bugyog fel. Félre-
nyeled. Kiönt, párnaszerű
képződményekké alakul.
Kőzetlapokká. Legurulnak
az álladon, égetnek, nehezek,
ráesnek a betonra, bereped
a padló, kihülnek a formák.*

Az udvar

*Az udvar két sarkában termett
a málna, a zamatos fajtából.
Ha eleget szedtem, igazi,
ínyenceknek való málnahabot
készített anyukám.*

*Nyaranta vízipisztollyal
lövöldöztem a méheket,
ha bebújtak a trombitavirágba,*

*és gallyakkal piszkáltam
a hangyabolyokat.*

*Amikor arra jártam,
megméredzkedtem a fenyőnél,
rigók raktak fészket az ágain,
a felkelő nap lassacskán
fiókákká nevelte a tojásokat.*

NAGY BALÁZS 1999-ben született, jelenleg az ELTE
ÁJK negyedéves hallgatója. Ez az első publikációja.

- 3 **Böszörményi Zoltán:** Orpheuszi álom karácsony éjjelén;
Égi látomás; Szünet; Ünnepi szolozsma; A pont (versek)
- 6 **Novák Valentin:** Viselje el, fiam! (próza)
- 13 **Nagy Lea:** Firmamentumokon át (vers)
- 14 **Oláh András:** Távolságok (részlet)
- 27 **Vörös István:** A nyelvben él; Ahonnan a teremtés (versek)
- 29 **Szilágyi József:** Három-négy halál, jelenben, jövőben (próza)
- 39 **Varga Melinda:** Vattahón lépkedett; Fehér gyöngyök;
Türelemrózsa; Szenteste ropogó hóval (versek)
- 41 **Tallián Mariann:** Hermina (próza)
- 52 **Lőrincz P. Gabriella:** Békesség; Az árvák pásztorja (versek)
- 54 **Juhász Zsuzsanna:** Babamama (próza)
- 58 **Lackfi János:** A skótwhiskys rozmárhús zsoldára (vers)
- 62 **Joó József:** Daladon (próza)
- 67 **Oláh András:** még arcunkba világít; ima (versek)
- 68 **Másréti Kató Zoltán:** Orchideák (próza)
- 71 **Pethő Lorand:** és tél lesz és megint latyak (vers)
- 72 **Vermes Nikolett:** Kozmetikus (próza)
- 74 **Czilli Aranka:** Adventi kalendárium (vers)
- 80 **Nagy Zopán:** Átjárások / Idő-rések, idő-sávok... (próza)
- 83 **Sohár Pál:** A 85. mérföldkő (vers)
- 84 **Hudy Árpád:** Az írók írója (tárca)
- 87 **Marafkó László:** Gyarlóságaink (tárca)
- 89 **Ónody Éva:** A Nemzetőr a túlélők megbízólevele –
Tollas Tibor december 21-én lenne 101 éves
- 93 **Smid Róbert:** Az Angst beszédhelyzetei
(Zoltán Böszörményi: Notlandung)
- 97 **Artzt Tímea:** A Borbély-korpusz újralendül
(Borbély Szilárd: Nincstelének)
- 101 **Cristian Réka:** A reciprocitás irodalmi-elméleti játékterei
(Bollobás Enikő: Kölcsönösségek. Irodalomelmélet,
szövegolvasás, kultúraközvetítés)
- 109 **Rimóczi László:** Filozófiai aktusok egy zúrós korban
(Böszörményi Zoltán: Darabokra tépve)
- 115 **Mandics György:** Nemes Nagy Ágnes németül
(Nemes Nagy Ágnes: Sonnenwenden)
- 118 **Simon Adri:** „...ez sem csak geográfia” (Nagy Zsuka: Les)
- 121 **Pusztai Ilona:** Nekünk a Balaton a tenger (Kiss Noémi: Balaton)
- 125 **V. Gilbert Edit:** Itt az idő (Szergej Pantsirev: Rövid hullámok)
- 140 **Csibra István:** Versei azonban halhatatlanok (esszé)
- 154 **Gerevich József:** Hatások és ellenhatások a művészetben II. (esszé)
- 172 **Debüt – Nagy Balázs:** A szárny alatt; Kialvatlanság; Köldök;
Kőzetek; Az udvar (versek)

- **Böszörményi Zoltán**
Orpheuszi álom karácsony éjjelén
- **Nagy Lea**
Firmamentumokon át
- **Vörös István**
A nyelvben él
- **Varga Melinda**
Vattahón lépkedett
- **Lőrincz P. Gabriella**
Az árvák pásztora
- **Lackfi János**
A skótviskys rozmárhús zsoltára
- **Másréti Kató Zoltán**
Orchideák
- **Vermes Nikolett**
Kozmetikus
- **Nagy Zopán**
Atjárások / Idő-rések, idő-sávok...
- **Novák Valentin**
Viselje el, fiam!
- **Oláh András**
Távolságok
- **Szilágyi József**
Három-négy halál, jelenben, jövőben
- **Tallán Marlann**
Hermína
- **Juhász Zsuzsanna**
Babamama
- **Joó József**
Daladon
- **Pethő Lorand**
és tél lesz és megint latyak
- **Czilli Aranka**
Adventi kalendárium
- **Sohár Pál**
A 85. mérföldkő

Csibra István: Versei azonban halhatatlanok

Gerevich József: Hatások és ellenhatások a művészetben II

500 FORINT • 6 LEJ • 1.50 EURÓ

nka
Nemzeti Kulturális Alap